

M. TULLII *Atf*
CICERONIS

OPERA

AD OPTIMAS EDITIONES
COLLATA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

VOLUMEN SECUNDUM

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICIOCCLXXX

4250

92.466

II

M. TULLII CICERONIS

A D

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

D E

ORATORE.

M. TULLII CICERONIS

A D

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

D E

O R A T O R E.

DIALOGUS SEU LIBER PRIMUS.

A R G U M E N T U M.

In his libris, in quibus ipse sibi mirifice placuit Cicero, de eloquentia ita praecipit, ut, quod alios docet, ipsum plane affectum esse appareat. Explicat autem suas de dicendi arte sententias sub Lucii Licinii Crassi et Marci Antonii personis, quod ad hos homines eloquentiae principatum omnes, superiori seculo, detulerant. Et in primo quidem libro Crassus et Antonius de universa oratoris perfecti vi disputant, quorum alter ad Ciceronis mentem de ea re differit, ita, ut oratori omnium scientiarum et artium cognitionem tribuat; alter vero Antonius fratris Quinti sententia eloquentiam ab elegantia doctrinae segregat, et in quodam ingenii et exercitationis genere ponit, vid. c. 2. Primus disputat Crassus, deinde eius argumentis quae responderi possunt, affert Antonius. In secundo libro differendi partes inprimis ad Antonium deferuntur, qui de inventione praecipit, et de collocatione rerum locorumque, qua inprimis valuisse credebatur, v. Cic. de Clar. Orat. c. 37 cum contra non elegantissimo sermone uteretur atque diligenter loquendi laude careret. Ad inventionem rerum autem quoniam pertinet etiam de iocis et facetiis locus, et Caesar credebatur omnium facetissimus

et in iocando lepidissimus esse, vid. c. 54. ei de his disputandi partes traduntur l. c. usque ad c. 71. Redit ad Crassum in libro tertio differendi munus, induciturque de ornamentis orationis et tota elocutione praecipiens, in qua ceteris omnibus palmam praeripere putabatur. Cic. de claris Or. c. 38. sq. Docet autem dicendum esse latine, plane, ornate, et apte, in quorum tertio inprimis multus est. Ornatum autem existere ostendit cum e verborum delectu, tum e tropis, figuris, et numero. Adduntur tandem quaedam de actione. Cap. 14. seq. digreditur ad laudes eloquentiae, eique adiungendam esse docet philosophiam, non Epicuream quidem aut Stoicam, sed Academicam et Peripateticam. In exordio Cicero funestam mortem eorum deplorat, qui in his libris disputantes inducuntur.

Cogitanti mihi saepe numero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum et honoribus, et rerum gestarum gloria florent, eum vitae cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum praeclara studia referendi, fore iustum et prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam aetatis flexu, constirisset. quam spem cogitationum et consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima moles molestiarum, et turbulentissimae tempe-

states exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nam prima aetate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causae amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriae non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quae viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi saepe dixisti; quoniam quae pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac aetate digna, et hoc usu, quae ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire, quod ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegancia doctrinae segregandam pu-

tes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

- 6 Ac mihi quidem saepe numero in summos homines ac summis ingeniis praeditos intuenti, quaerendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles existissent. nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope
 7 maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces praestantissimos ex hac una civitate pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos pro-
 8 ferre possimus? Iam vero, consilio ac sapientia qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum exstiterunt, cum boni per diu nulli, vix autem singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quae reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque
 9 multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te
 9 fugit, artium omnium laudatarum procreatricem quandam, et quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν

Graeci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari, in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate et copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quaecunque possent, vel scientiae peruestigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, et quam recondita in arte, et multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiae vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim et materiam scientiae cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum exstisse. Atque in hoc ipso numero, in quo per raro exoritur aliquis excellens, si diligenter, et ex nostrorum, et ex Graecorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperierunt. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur: ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum in-

telligentia sensuque disiunctum ; in dicendo autem vitium vel maximum fit a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhor-
 4 rere. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut
 13 plures ceteris artibus inservire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Graeciam, quae semper eloquentiae princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta : in hac ipsa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam elo-
 14 quentiae studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni nitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod praeceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Graecis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines di-
 15 cendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum praecepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quae nunc quoque sunt, exposita praemia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus

possumus iudicare) nostrorum hominum multum ceteris [hominibus] omnium gentium praestiterunt. 16 Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum. Quis enim aliud, in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiae propositis praemiis, esse causae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda, non solum electione, sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti; quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam facetiaeque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitatis et respondendi et laceffendi, subtili venustate atque urbanitate coniuncta. Tenenda praeterea est omnis antiquitas, 18 exemplorumque vis: neque legum, aut iuris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae vultu, quae vocis conformatione ac varietate moderanda est: quae sola per se ipsa

quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat :
 in qua cum omnes in oris, et vocis, et motus
 moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci
 sint, fuerintque, quos animo aequo spectare pos-
 simus? Quid dicam de thesauro rerum omnium,
 memoria? quae nisi custos inventis cogitatisque
 rebus et verbis adhibeatur, intelligimus, omnia,
 etiam si praeclarissima fuerint in oratore, peritura.

19 Quamobrem mirari desinamus, quae causa sit
 eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis
 eloquentia constet, quibus in singulis elaborare
 permagnum est; hortemurque potius liberos no-
 stros, ceterosque, quorum gloria nobis et digni-
 tas cara est, ut animo rei magnitudinem com-
 plectantur, neque iis aut praeceptis, aut magistris,
 aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed
 aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi
 6 posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo
 20 poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit
 omnium rerum magnarum atque artium scientiam
 consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflores-
 cat et redundet oportet oratio: quae nisi sub-
 est, res ab oratore percepta et cognita, inanem
 21 quandam habet elocutionem et pene puerilem. Ne-
 que vero ego hoc tantum oneris imponam, no-
 stris praesertim oratoribus, in hac tanta occupa-
 tione urbis, ac vitae, nihil ut iis putem licere
 nescire: quamquam vis oratoris, professioque
 ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri vi-
 detur, ut omni de re, quaecumque sit proposita,
 22 ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non

dubito, quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur, et quod Graecos homines non solum ingenio et doctrina, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse, non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quaesita, et multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque, non ²³ ab incunabilis nostrae veteris puerilisque doctrinae, quendam ordinem praeceptorum, sed ea, quae quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, et omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quae Graeci, dicendi artifices & doctores, reliquerunt; sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Graecis antepo- nam. /

Cum igitur vehementius inveheretur in causam ⁷ principum consul Philippus, Drusique tribunatus, ²⁴ pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam debilitarique videretur; dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem focerum eius, qui fuisse Quintus Mucius

dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliōrum in republica socius, et summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo, Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent: eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine iucunditas, et tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiae fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, et in ambulationem ventum esset; dicebat tum, Scaevolam, duobus spatiis tribusve factis, dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit; quae non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates, quae mihi videtur non tam ipsa aquila, quae describitur, quam Platonis oratione crevisse: et, quod ille durissimis

pedibus fecit, ut se abiiceret in herbam, atque ita illa, quae philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est aequius. Tum Crassum: Immo vero commodius etiam; pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quae erant sub platano, confedissee dicebat.

Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, praestabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit: unde autem velit, deducere. Haec una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, praecipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens, tamque magnificentum, quam populi motus, iudicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos,

dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci laceffitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno praestamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo
 33 do sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero iam ad illa summa veniamus; quae vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut, iam constitutis civitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac, ne plura, quae sunt
 34 pene innumerabilia, confecer, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum, et universae reipublicae salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicae emolumento esse possitis.

9 Tum Scaevola comiter, ut solebat, Cetera, inquit: assentior Crasso, ne aut de C. Laelii, foceri
 35 mei, aut de huius, generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut

tibi possim concedere; unum, quod ab oratoribus civitates et ab initio constitutas, et saepe conservatas esse dixisti: alterum, quod, remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio ³⁶ genus hominum in montibus ac filvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis moenibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, aut in constituendis, aut conservandis civitatibus non a sapientibus et fortibus viris, sed a disertis et ornate dicentibus esse constitutas? An vero tibi ³⁷ Romulus ille aut pastores et convenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio et sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num quod eloquentiae vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus), sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim et nostrae civitatis ³⁸ exemplis uti, et aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adiumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. et C. Sempronios, quorum pater, homo

prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et saepe
 alias, et maxime censor, salutis reipublicae fuit. At-
 que is non accurata quadam orationis copia, sed
 nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus trans-
 tulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc
 vix tenemus, iam diu nullam haberemus. At vero
 eius filii diferti, et omnibus vel naturae, vel doc-
 trinae praesidiis ad dicendum parati, cum civita-
 tem vel paterno consilio, vel avitis armis florent-
 tissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice,
 ut ais, civitatum, eloquentia, rempublicam dissipa-
 10 verunt. Quid? leges veteres, moresque maiorum;
 39 quid? auspicia, quibus et ego, et tu, Crasse,
 cum magna reipublicae salute praesumus; quid?
 religiones et caeremoniae; quid? haec iura civi-
 lia, quae iam pridem in nostra familia sine ulla
 eloquentiae laude versantur; num aut inventa sunt,
 aut cognita, aut omnino ab oratorum genere trac-
 40 tata? Equidem et Ser. Galbam memoria teneo,
 divinum hominem in dicendo, et M. Aemilium
 Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu ado-
 lescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem
 in maiorum institutis, rudem in iure civili: et
 haec aetas nostra, praeter te, Crasse, qui tuo
 magis studio, quam proprio munere aliquo diser-
 torum, ius a nobis civile didicisti, quod inter-
 dum pudeat, iuris ignara est.

41 Quod vero in extrema oratione, quasi tuo iure
 fumisti, oratorem in omnis sermonis disputatione
 copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno
 essemus, non tulissem, multisque praessem, qui

aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum ⁴² lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, ceterique, in suo genere, physici vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitae didicisse, nihil omnino quaesisse, nihil scire convincerent: et cum universi in te impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intenderent. Instaret Academia, quae, quidquid dixisses, ⁴³ id te ipsum negare cogeret. Stoici vero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam haec ipsa, quae propria oratorum putares esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, ⁴⁴ musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est magnum, quod potes praestare, ut in iudiciis ea causa, quamcunque tu dicis, melior et probabilior esse videatur: ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum

tua plurimum valeat oratio : denique ut prudentibus diferte, ftultis etiam vere dicere videaris. hoc amplius fi quid poteris, non id mihi videbitur orator, fed Craffus fua quadam propria, non communi oratorum facultate, poffe.

- 31 Tum ille, Non fum, inquit, nefcius, Scaevola,
 45 ifta inter Graecos dici et difceptari folere. audivi enim fummos homines, cum quaeftor ex Macedonia veniffem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas, et Clitomachus, et Aefchines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipfum illum Charmadam diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiofiffimum. Vigebat auditor Panaetii illius tui Mnefarchus; et
 46 Peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant praeterea praeclari in philofophia et nobiles, a quibus omnibus una paene voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina rerumque maiorum fcientia, ac tantum in iudicia et conciunculas, tanquam in aliquod piftrinum, detrudi et compingi
 47 videbam. Sed ego neque illis affentiebar, neque harum difputationum inventori et principi longe omnium in dicendo graviffimo et eloquentiffimo, Platoni, cuius tum Athenis cum Charmada diligentius legi Gorgiam : quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipfe effe orator fummus videbatur. verbi enim
 48 contentionis cupidores, quam veritatis. Nam fi quis hunc ftatuit effe oratorem, qui tantummodo

in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, morum, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, et perite potest. Qui autem haec cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositae, ornatæ, copiose eloqui: quaero, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non concedis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem, si ornatè locutus est, sicut fertur, et mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hae res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est huius unius rationis, de qua loquimur, et quaerimus. Etenim videmus, iisdem de rebus ieiune quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiae non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte aliena facultatem. /

12 Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos
 nominavi, ubertatem in dicendo, et copiam, ab
 eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, et
 elegantia non utuntur? Unum erit profecto,
 quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium;
 compositam orationem, et ornatam, et artificio
 quodam, et expolitione distinctam. Haec autem
 oratio, si res non subest ab oratore percepta et
 cognita; aut nulla sit necesse est, aut omnium irri-
 51 sione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam
 verborum vel optimorum atque ornatissimorum,
 sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scien-
 tia? Quidquid erit igitur quacunque ex arte, quo-
 cunque de genere, id orator, si tanquam clientis
 causam, didicerit, dicet melius et ornatius, quam
 52 ille ipse eius rei inventor, atque artifex. Nam si
 quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum
 proprias sententias, atque causas, et certarum re-
 rum forensibus cancellis circumscriptam scientiam;
 fatebor equidem in his magis assidue versari hanc
 nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus per-
 multa sunt, quae isti magistri, qui rhetorici vo-
 53 cantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nes-
 cit, maximam vim existere oratoris in hominum
 mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolo-
 rem incitandis, vel ab hisce iisdem permotio-
 nibus ad lenitatem, misericordiamque revocan-
 dis? quare, nisi qui naturas hominum, vim-
 que omnem humanitatis, causasque eas, quibus
 mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus
 perspexerit, dicendo, quod volet, perficere

non poterit. Atqui totus hic locus philosopho- 54
 rum putatur proprius: neque orator, me auc-
 tore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitio-
 nem rerum concefferit, quod in ea solum illi volue-
 rint elaborare; tractationem orationis, quae sine
 illa scientia nulla est, sibi assumet: hoc enim est
 proprium oratoris, quod saepe iam dixi, oratio
 gravis, et ornata, et hominum sensibus ac menti-
 bus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem et 13
 Thophrastum scripssisse fateor. Sed vide, ne hoc, 55
 Scaevola, totum sit a me. nam ego, quae sunt ora-
 tori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti
 quae de his rebus disputant, oratorum esse conce-
 dunt. Itaque ceteros libros, artis isti suae nomine,
 hos rhetoricos et inscribunt et appellant. Etenim 56
 cum illi in dicendo inciderint loci, quod per saepe e-
 venit, ut de diis immortalibus, de pietate, de con-
 cordia, de amicitia, de communi civium, de ho-
 minum, de gentium iure, de aequitate, de tem-
 perantia, de magnitudine animi, de omni virtutis
 genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia
 gymnasia, atque omnes philosophorum scholae, sua
 haec esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem
 pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in 57
 angulis, consumendi otii causa, differant, cum con-
 cessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut
 eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique
 sermone disputant, hic cum omni gravitate et iu-
 cunditate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis
 tum Athenis differebam. Cogebat enim me M.
 Marcellus hic noster, qui nunc aedilis curulis est,

et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac iam tum erat adolescentulus
 58 his studiis mirifice deditus. Iam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de fociis, de vectigalibus, de iure civili generatim in ordines aetatesque descripto, dicant vel Graeci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, antepo-
 59 nos in hoc genere et Ser. Galbae, et socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque
 \ perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus
 14 possit varie copioseque dicere. Etenim saepe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua
 60 scientia fit promendum atque sumendum. Quaero enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici, sine rei militaris usu, aut saepe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus iubendis, aut vetandis: num in senatu de omni reipublicae genere [dici] sine summa rerum civilium cognitione, et prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum atque motus vel inflammandos, vel etiam

exstinguendos, (quod unum in oratore dominatur,) sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani generis ac moribus a philosophis explicantur. Atque haud scio, an ⁶¹ minus hoc vobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, et mathematica, et quae paulo ante ceterarum artium propria posuisti, scientiae sunt eorum, qui illa profitentur. illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum archi- ⁶² tectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio copioseque dixisset? Neque vero Asclepiades is, quo nos medico amico- que usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque ⁶³ illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent satis, esse eloquentes: illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundae ac poliendae orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quam ob rem, si quis universam et ¹⁵¹ propriam oratoris vim definire, complectique vult, ⁶⁴ is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dig-

nus nomine, qui, quaecunque res inciderit, quae
 fit dictione explicanda, prudenter, et composi-
 te, et orate, et memoriter dicat, cum qua-
 65 dam etiam actionis dignitate. Sin cuiquam nimis
 infinitum videtur, quod ita posui, *quacunque de re*,
 licet hinc, quantum cuique videbitur, circuncidat
 atque amputet: tamen illud tenebo, si, quae ceteris
 in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tan-
 tumque ea teneat, quae sint in disceptationibus
 atque in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit
 ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent,
 quae sint in quaque re; multo oratorem melius,
 quam ipsos illos, quorum eae sunt artes, esse dictu-
 66 rum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sul-
 picio, quaeret a C. Mario affini nostro, et, cum
 acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario paene
 hic melius, quam ipse, illa scire videatur: sin de
 iure civili; tecum communicabit, teque hominem
 prudentissimum, et peritissimum in iis ipsis rebus,
 67 quas abs te didicerit, dicendi arte superabit: sin
 quae res inciderit, in qua de natura, de vitiis ho-
 minum, de cupiditatibus, de modo, de continentia,
 de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei
 sit visum, (etsi haec quidem nosse debet orator,) cum
 Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia,
 communicarit: hoc profecto efficiet, ut quamcun-
 que rem a quoque cognorit, de ea multo dicat or-
 68 natius, quam ille ipse, unde cognorit. Sed si me
 audierit, quoniam philosophia in tres partes est tri-
 buta, in naturae obscuritatem, in differendi subtili-
 tatem, in vitam atque mores; duo illa relinqua-

mus, atque largiamur inertiae nostrae: tertium ve-
 ro, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, ni-
 hil oratori, in quo magnus esse possit, relinque-
 mus. Quare hic locus de vita et moribus totus est ⁶⁹
 oratori perdiscendus: cetera, si non didicerit, ta-
 men poterit, si quando opus erit, ornare dicendo,
 si modo erunt ad eum delata, et tradita. Etenim ¹⁶
 si constat inter doctos, hominem ignarum astrolo-
 giae, Aratum ornatissimis atque optimis versibus
 de coelo stellisque dixisse: si de rebus rusticis ho-
 minem ab agro remotissimum, Nicandrum Colo-
 phonium, poetica quadam facultate, non rustica,
 scripsisse praeclare: quid est, cur non orator de re-
 bus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam
 tempusque cognorit? Est enim finitimus oratoripoe- ⁷⁰
 ta, numeris adstrictior paulo, verborum autem li-
 centia liberior, multis vero ornandi generibus fo-
 cius, ac paene par: in hoc quidem certe prope i-
 dem, nullis ut terminis circumscribat aut definiat
 ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate et
 copia vagari, qua velit. Namque illud quare, ⁷¹
 Scaevola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo
 regno esses, quod in omnium genere sermonis,
 in omni parte humanitatis dixerim oratorem per-
 fectum esse debere? Nunquam mehercule hoc
 dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse
 arbitrarer. Sed, ut solebat C. Lucilius saepe di- ⁷²
 cere (homo tibi subiratus, mihi propter eam
 ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed
 tamen et doctus, et perurbanus) sic sentio, nemi-
 nem esse in oratorum numero habendum, qui non

fit omnibus iis artibus, quae sunt libero dignae, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exstat, utrum simus earum
 73 rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerintne palaestram, an nesciant: et qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hifce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriae ceterae non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

17 Tum ridens Scaevola, Non luctabor, inquit, te-
 74 cum, Crasse, amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quae ego vellem non esse oratoris, concederes: et ea ipsa nescio quomodo rursus de-
 75 torqueres, atque oratori propria traderes. Haec cum ego praetor Rhodum venissem, et cum summo illo doctore istius disciplinae Apollonio, ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contemnit, multaque non tam graviter dixit, quam face-
 76 te. tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimae orationis adiunxerit;

non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: sed is, si qui esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui et meo iudicio, et omnium vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi 77 nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, 78 sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus 79 etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, et otium, et hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius illa, quae ego non attingi, accesserint? qualem illum, et quantum oratorem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Cras- 18 se, quae dicis: nec dubito, quin multo locuple- 80 tior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, praesertim in hac 81 nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde il-

lud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari, et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum et laetum; sed palaestrae magis et olei, quam huius civilis turbae ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Graecas literas attigissem, tamen cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis maioribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque ut poterat, de officio et ratione oratoris disputabat.

82 rum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, lingua celeri et exercitata; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, et qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se aequales et pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam et exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas vero

84 multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quod aperiret sententiam suam (hic enim mos erat pa-

trius Academiae, adversari semper omnibus in disputando); sed cum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra 19/
 disertis homines, Athenienses et in republica causis- 85
 que versati, in quis erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietate rerum et copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia dicebat, neque ea, quae statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina iuventutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quod si tantam vim rerum maxi- 86
 marum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quaerebat, cur de prooemiis, et de epilogis, et de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa vero praecepta sic illudere solebat, ut 87
 ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem

ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitae dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: et uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem moverentur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita, quam isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis praeclare scripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Huic ille respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino, disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati effemus, ut et blandiri, et suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum, et adversarios minaciter terrere possemus, et rem gestam exponere, et id, quod intenderemus, confirma-

re, et id, quod contra diceretur, refellere, et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quod consuetudo, exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam pri-²¹ mum, quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, et Tisia, quos artis illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scire curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset,) me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid indicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artē vero ne-²² gabat esse ullam, nisi quae cognitis, penitusque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus rebus contineretur. Haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta: cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed ^{ex} exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mi-²³ hi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quae a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide aut copiose dice-

re. In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando
 21 esse visum. Tumque ego, hac eadem opinione ad-
 94 ductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, *disertos* me cognosce nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines, ex communi quadam opinione, dicere: eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere posset atque ornare, quae vellet, omnesque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro; sit
 95 tamen in re positum atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero, fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, et otio ac facultate discendi maiore ac maturiore, et labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quaerimus: qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, et audierit, et lectitarit, et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

96 Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, et

Cottae, sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus iucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius huius vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem paene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, 97
qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per memetipsum egissem, et per Druum saepe tentassem: quo in genere tu, Antoni (verè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quaerenti aliquid, defuisti, et per saepe me, quae soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc, quoniam 98
uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus, et quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quae sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, huic palaestrae, et Tusculano tuo gratiam, et longe Academiae illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Im- 22
mo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, 99
qui et potest facere id, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem, fateor, semper a genere hoc toto, sermonis refugisse, et

tibi cupienti atque instanti saepissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quae
 800 quasi in arte traduntur, inscitia. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, affecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percontati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Cras-
 801 sus, ut in cretionibus scribi solet, *Quibus sciam, poteroque*. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire aut posse postulet?

Iam vero, ista conditione, dum mihi liceat negare, posse quod non potero, et fateri, nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpicius,
 802 hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quaerimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Graeculo otioso et loquaci, et fortasse docto, atque erudito, quaestiuunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, et non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere

iuberent, si quis quid quaereret? Quod primum fe-¹⁰³
 runt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum
 quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se
 ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse
 paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere
 coeperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, ne-
 que tanta, neque tam improvisa, neque tam no-
 va, de qua se non omnia, quae dici possunt,
 profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, ar-¹⁰⁴
 bitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire vel-
 le, adduxissem huc Graecum aliquem, qui vos
 istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc
 quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pifo-
 rem, adolescentem iam huic studio deditum, sum-
 mo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, pe-
 ripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, et,
 ut inter homines peritos constare video, in illo
 suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit, ²³
 mihi, Mucius, Staseam, quem peripateticum nar-¹⁰⁵
 ras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse:
 qui non Graeci alicuius quotidianam loquacitatem
 sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt,
 sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquen-
 tissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in
 maximis causis, et in hoc domicilio imperii et
 gloriae, sit consilio linguaque princeps; cuius ve-
 stigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitan-
 tur. Equidem te cum in dicendo semper putavi ¹⁰⁶
 deum, tum vero tibi nunquam eloquentiae ma-
 iorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc
 te uti vel maxime decet, neque defugere eam dif-

putationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

107 Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scaevola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi contro-

108 versia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis.

109 Sin autem ea, quae observata sunt in usu ac ratione dicendi, haec ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video): non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quaedam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse maiora.

24 Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, 110 quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum

te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui, petamque a ¹¹¹ vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse aliquid a me promississe, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magistratum, ¹¹² solebam in prensando dimittere a me Scaevolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cum ipsum *dicere* nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge vero, Crasse, inquit Mucius. ¹¹³ Istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo.

Sic igitur, inquit Crassus, sentio, naturam pri- ²⁵ mum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi et viam, sed naturam defuisse. Nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, qui haec putet arte ¹¹⁴

accipi posse, (quod falsum est; praeclare enim res habeat, si haec accendi, aut commoveri arte possint: inferi quidem, et donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturae): quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur? linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quaedam et figura totius oris
115 et corporis? Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, et quae bona sint, fieri meliora posse doctrina, et quae non optima, aliquo modo acui tamen et corrigi posse:) sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita voce absonti, aut ita vultu, motuque corporis vasti atque agrestes, ut etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturae muneribus ornati, ut non
116 nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa,
117 quae laudanda sunt, obruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C. Coelio, aequali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum aequalem,

Q. Varium, vastum hominem atque foedum, non intelligit, illa ipsa facultate, quamcunque habet, magnam esse in civitate gratiam consecutum? Sed ²⁶ quia de oratore quaerimus, fingendus est nobis ¹¹⁸ oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si haec turba, et barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quaerimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quaeritur necessaria; sed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter, et quam prope fastidiose iudicamus? Nullae enim lites, neque controversiae sunt, quae cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in teatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, ¹¹⁹ non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat iudicare. Ac, si quaeritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putavi. Mihi etiam, quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, paene impudentes videntur: tamen id accidere non potest. Ut enim quisque optime di- ¹²⁰ cit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, expectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiam si ¹²¹ commove-

tur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, 121 impudentiae nomen effugere debemus. Quem vero non pudet (id quod in plerisque video), hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit.

- 122 Hic omnes assensu, significare inter sese, et colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione pro-
- 127 deffet. Tum Antonius, Saepe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te, et ceteros summos oratores, quamquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri.
- 123 Cuius quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: unam, quod intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere, ira non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, time-
- 124 re. Altera est haec, de qua queri saepe soleo: ceterarum homines artium spectati et probati, si

quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur: Noluit, inquit, hodie agere Roscius; aut, Crudior fuit: ¹²⁵ oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiae peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum; cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut aeterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud vero, quod ²⁸ a te dictum est, esse permulta, quae orator nisi a ¹²⁵ natura haberet, non multum a magistro adiuvantur: valde tibi assentior, inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque: et ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Sa- ¹²⁷ tis est enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, et memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas verborum, non denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen ¹²⁸ dialecticorum, sententiae philosophorum, verba

prope poetarum, memoria iurisconsultorum, vox tragoedorum, gestus paene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. quae enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

- 129 Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. Saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid
 130 offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc iam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc 29
 Cottam, ius civile, aut rem militarem iubes dif- 131
 cere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere
 perfecta, potest pervenire? Tum ille, Ego vero,
 inquit, quod in vobis egregiam quandam ac prae-
 claram indolem ad dicendum esse cognovi, idcir-
 co haec exposui omnia: nec magis ad eos deter-
 rendos, qui non possent, quam ad vos, qui pos-
 setis, exacuendos accommodavi orationem meam:
 et quamquam in utroque vestrum summum esse in-
 genium studiumque perspexi, tamen haec, quae
 sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi,
 quam solent Graeci dicere, in te, Sulpici, divina
 sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, ne- 132
 que ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce
 plenior, aut suaviorem mihi videor audisse: quae
 quibus a natura minora data sunt, tamen illud as-
 sequi possunt, ut iis, quae habeant, modice et
 scienter utantur, et ut ne dedeceat. Id enim est ma-
 xime vitandum, et de hoc uno minime est facile prae-
 cipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfami-
 lias, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio,
 quem saepe audio dicere, caput esse artis, *decere*:
 quod tamen unum id esse, quod tradi arte non pos-
 sit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus, et 133
 nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur

Minime vero, inquit Cotta. nunc enim te iam ex-
 oremus necesse est, quoniam retines nos in hoc
 studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis expl-
 ces, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes:
 neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri

eloquentia contenti sumus, idque ex te quaerimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es,) quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis,

30 quid praeterea esse assumendum putes? Tum Cras-
 134 sus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantumtuncque est, facultate quaeritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meae, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

136 Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec infinuando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex eius scriptore et lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso, quae diu cupimus, cogni-
 uros.

31 Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum au-
 137 dieris, non tam te haec admiraturum, quae di-

xero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non nego, me ista omnium communia et contrita praecepta didicisse: primum oratoris officium esse, dicere ¹³⁸ ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione, sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata. In utra- ¹³⁹ que autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quaeri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias ¹⁴⁰ etiam, ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum diffideat; his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria. Sed causarum, quae sint a communi quaestione ¹⁴¹ seiunctae, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in iudiciis uteremur, in quibus aequitas quaereretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis ac fa-

- 142 cultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate ac venustate.
- 143 Etiam illa cognoram, et acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quae contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quae pro nobis essent, amplificanda et augenda; quaeque essent pro adversariis, infirmanda atque
- 32 frangenda. Audieram etiam quae de orationis ipsius
- 144 ornamentis traderentur; in qua praecipitur primum, ut pure et latine loquamur: deinde ut plane et dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, et quasi decore: singularumque rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria essent naturae, tamen his ipsis artem adhiberi videram. nam de actione, et de memoria quaedam brevia, sed magna cum exercitatione praecepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adiuvari, mentiar. habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, et quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus haberet. Verum ego hanc vim intelligo esse in praeceptis omnibus, non ut ea, secuti oratores, eloquentiae laudem sint adepti, sed, quae sua sponte homines

eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eiicio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quaedam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem iampridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quae agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quae abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quaerimus.

Equidem probo ista, Crassus inquit, quae vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, et vires exercent suas, et linguae celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. In quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere solere*. Vere enim etiam illud dicitur, *perverse dicere, homines, perverse dicendo, facillime consequi*. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito saepe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus (est enim magni

laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. *Stilus optimus, et praestantissimus dicendi effector ac magister*: neque iniuria. nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua ac diligens
 151 scriptura superabit. Omnes enim, sive artis sunt loci, sive ingenii cuiusdam atque prudentiae, qui modo infunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se et occurrunt: omnesque sententiae, verbaque omnia, quae sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est: tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed
 152 quodam oratorio numero et modo. Haec sunt, quae clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu, multumque scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: et qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua
 153 similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu pulsusque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua
 34 cursum, scriptorum similitudine et vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi ado-

lescentulus proponere' solebam illam exercitationem ¹⁵⁴
maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimi-
cum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus pro-
positis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua
lecta ad eum finem, quem memoria possem com-
prehendere, eam rem ipsam, quam legissem, ver-
bis aliis quam maxime possem lectis, pronuntiarem.
sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod
ea verba, quae maxime cuiusque rei propria,
quaeque essent ornatissima, atque optima, occupas-
set, aut Ennius, si ad eius versus me exercerem,
aut Gracchus, si eius orationem mihi forte pro-
posuissem. ita, si iisdem verbis uterer, nihil pro-
desse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis
uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum ¹⁵⁵
usus adolescens, ut summorum oratorum Grae-
cas orationes explicarem. quibus lectis hoc asseque-
bar, ut, cum ea, quae legerem Graece, Latine
redderem, non solum optimis verbis uterer, et ta-
men usitatis, sed etiam exprimerem quaedam ver-
ba imitando, quae nova nostris essent, dummodo
essent idonea. Iam vocis, et spiritus, et totius cor- ¹⁵⁶
poris, et ipsius linguae motus et exercitationes, non
tam artis indigent, quam laboris; quibus in rebus
habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quo-
rum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non
solum oratores, sed etiam actores, ne mala con-
suetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque
veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ¹⁵⁷
ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alie-
nis. Atque in ea exercitatione non sane mihi dis-

plicet adhibere, si confueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quae in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione et umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensẽm. subeundus usus omnium, et periclitandae vires ingenii; et illa commentatio inclusa in
 158 veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetae, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi, et pervolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, et quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit,
 159 fit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum ius civile, cognoscendae leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicae, iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effundi vobis omnia, quae sentiebam, quae fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.

35 Haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum.
 160 Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi velent, ab eo peroratum. Tum Scaevola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis inmen-

tem venit, quod praeterea a Crasso requiratis? ¹⁶¹
Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit, et sic evolavit oratio, ut eius vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim, et tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias atque ornamenta eius ingenii per quaedam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse. Quin tu ¹⁶²igitur facis idem, inquit Scaevola, quod faceres, si in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, venisses? Si ea seposita, ut dicis, essent, tu valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transfennam praetereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque in loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, ¹⁶³a te peto, Scaevola: me enim, et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contemserit, haec, quae isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. sed tu hoc nobis da, Scaevola, et perface, ut Crassus haec, quae coarctata

vit et peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet
 164 nobis atque explicet. Ego mehercule, inquit Mu-
 cius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quam
 mea. Neque enim tantopere hanc a Craſſo diſpu-
 tationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis
 oratione delector: nunc vero, Craſſe, mea quo-
 que etiam cauſa rogo, ut quoniam tantum habe-
 mus otii, quantum iamdiu nobis non contigit,
 ne graveris exaedificare id opus, quod inſtituiſti.
 Formam enim totius negotii opinione maiorem,
 36 melioremque video; quam vehementer probo. Enimi-
 165 vero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam
 te haec, Scaevola, deſiderare, quae neque ego
 teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt eius gene-
 ris, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſa-
 pientia ac tuis auribus. Ain tu? inquit ille. Si de
 iſtis communibus et pervagatis vix huic aetati au-
 diendum putas, etiamne illa negligere poſſumus,
 quae tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de natu-
 ris hominum, de moribus, de rationibus iis, qui-
 bus hominum mentes et incitarentur et reprime-
 rentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione
 reipublicae, denique de noſtro ipſo iure civili?
 Hanc enim ego omnem ſcientiam, et copiam re-
 rum, in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris
 vero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nun-
 quam videram.

166 Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam
 innumerabilia et immenſa, et ad ipſum tuum ius
 civile veniam,) oratores putare eos, quos mul-
 tas horas exſpectavit, cum in campum properaret

et ridens et stomachans Scaevola, cum Hypsaeus maxima voce, plurimis verbis, a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae iudicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur? Ego vero ¹⁶⁷ istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in ³⁷ tribunali Q. Pompeii, praetoris urbani, familiaris ¹⁶⁸ nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, *Cuius pecuniae dies fuisset?* quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitiator probasset iudici, ante petitam esse pecuniam, quam esset coepta deberi, petitor, rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in iudicium antea venisset.* Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, ¹⁶⁹ quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus

succurrat, aegris medeatur, afflictos excitet; hunc
 in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis
 170 miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem
 propinquum nostrum, P. Crassum, illum Divitem,
 cum multis aliis in rebus elegantem hominem et orna-
 tum, tum praecipue in hoc ferendum et lau-
 dandum puto, quod, cum P. Scaevolae frater
 esset, solitus est ei persaepe dicere, neque illum in
 iure civili fatis [illi arti] facere posse, nisi di-
 cendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui
 mecum consilium fuit, filius eius, est consecutus:)
 neque se ante causas amicorum tractare atque a-
 171 gere coepisse, quam ius civile didicisset. Quid vero
 ille M. Cato? nonne et eloquentia tanta fuit,
 quantam illa tempora, atque illa aetas in hac ci-
 vitate ferre maximam potuit, et iuris civilis om-
 nium peritissimus? Verecundius hac de re iam-
 dudum loquor, quod adest vir in dicendo summus,
 quem ego unum oratorem maxime admiror; sed
 172 tamen idem hoc semper ius civile contempsit. Ve-
 rum, quoniam sententiae atque opinionis meae
 voluistis esse participes, nihil occultabo, et quoad
 potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.
 38 Antonii incredibilis quaedam, et prope singularis
 et divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia
 iuris nudata sit, posse se facile ceteris armis pruden-
 tia tueri atque defendere. quamobrem hic nobis sit
 exceptus: ceteros vero non dubitabo primum iner-
 173 dentiae. Nam volitare in foro, haerere in iure ac
 praetorum tribunalibus, iudicia privata magnarum

rerum obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate ac iure certetur, iactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, fillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae. Illa vero deridenda arrogancia est, in minoribus na-¹⁷⁴ vigiis rudem esse se confiteri; quinquere-¹⁷⁵ mes, aut etiam maiores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula, et cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid? si ne parvae quidem causae sunt, sed saepe maximae, in quibus certatur de iure civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quae potuit igitur esse causa maior, quam illius militis? de cuius morte, cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater eius, re credita, testamentum mutasset, et quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam [testamento exheres filius]. Nempe in ea causa quaesitum est de iure civili, pos-

scetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem
 pater testamento neque heredem, neque exhere-
 39 dem scripsisset nominatum? Quid? qua de re inter
 176 Marcellos et Claudios patricios centumviri iudica-
 runt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii
 patricii eiusdem hominis hereditatem, gente ad se
 rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus
 177 de toto stirpis ac gentilitatis iure dicendum? Quid?
 quod item in centumvirali iudicio certatum esse ac-
 cepimus, qui Romam in exilium venisset, cui Ro-
 mae exsulare ius esset, si se ad aliquem quasi patro-
 num applicavisset, intestatoque esset mortuus:
 * * * nonne in ea causa ius applicationis, ob-
 scurum sane et ignotum, patefactum in iudicio at-
 178 que illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum
 ego C. Sergii Auratae contra hunc nostrum An-
 tonium iudicio privato causam defenderem, nonne
 omnis nostra in iure versata defensio est? Cum e-
 nim Marius Gratidianus aedes Auratae vendidisset,
 neque, servire quandam earum aedium partem,
 in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid
 fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scis-
 179 set, neque declarasset, praestare debere. Quo
 quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius,
 homo neque meo iudicio stultus, et suo valde sa-
 piens, et a iuris studio non abhorrens, simili in
 re quodam modo nuper erravit. Nam cum aedes
 L. Fusio venderet, in mancipio lumina, uti tum
 essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque
 aedificari coeptum est in quadam parte urbis,
 quae modo ex illis aedibus conspici posset, egit sta-

tim cum Buccelleio, quod, cuicumque particulae
 coeli officeretur, quamvis esset procul, mutari lu-
 mina putabat. Quid vero? clarissimam M. Curii ¹⁸⁰
 causa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo
 concursu hominum, qua expectatione defensa est?
 cum Q. Scaevola, aequalis et collega meus, homo
 omnium et disciplina iuris civilis eruditissimus, et
 ingenio prudentiaque acutissimus, et oratione maxi-
 me limatus atque subtilis, atque ut ego soleo dicere,
 iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris
 peritissimus, ex scripto testamentorum iura defen-
 deret, negaretque, nisi postumus et natus, et, ante-
 quam in suam tutelam venisset, mortuus esset, here-
 dem eum esse posse, qui esset secundum postumum et
 natum, et mortuum, heres institutus: ego autem de-
 fenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testa-
 mentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in
 tutelam venisset, M. Curius esset heres. Num desti-
 tit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus,
 in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est,
 in medio iure civili versari? Omitto iam plura ex ⁴⁰
 empla causarum amplissimarum, quae sunt innume- ¹⁸¹
 rabilia: capitis nostri saepe potest accidere, ut cau-
 sae versentur in iure. Etenim sic C. Mancinum,
 nobilissimum atque optimum virum, ac consularem,
 cum eum propter invidiam Numantini foederis pa-
 terpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque
 illi non recepissent, posteaque Mancinus domum re-
 venisset, neque in senatum introire dubitasset; P.
 Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu iussit
 educi, quod eum civem negaret esse; quia me-

moria sic effret proditum, quem pater fuus aut po-
 pulus vendidiffet, aut paterpatratus dedidiffet, ei
 182 nullum effe poftliminium. Quam poftumus reperi-
 re ex omnibus rebus civilibus caufam contentionem-
 que maiorem, quam de ordine, de civitate, de li-
 bertate, de capite hominis confularis; praefertim
 cum haec non in crimine aliquo, quod ille poftet
 infitari, fed in civili iure confifteret? Similique in
 genere, inferiore ordine, fi quis apud nos ferviffet
 ex populo foederato, fe feque liberaffet, ac pofttea
 domum reveniffet; quaefirum effe apud maiores no-
 ftros, num is ad fuos poftliminio rediiffet, et a-
 183 miffet hanc civitatem. Quid? de libertate, quo
 iudicium gravius effe nullum poteff; nonne ex iure
 civili poteff effe contentio, cum quaeritur, is,
 qui domini voluntate census fit, continuone, an u-
 bi luftrum conditum, liber fit? Quid, quod ufu,
 memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex
 Hispania Romam veniffet, cum uxorem praegnantem
 in provincia reliquiffet, Romaeque alteram duxiffet,
 neque nuntium priori remiffiffet, mortuusque
 effet inteftrato, et ex utraque filius natus effet; me-
 diocriſne res in controverfiam adducta effe? cum
 quaereretur de duobus civium capitibus, et de pue-
 ro, qui ex pofteriore natus erat, et de eius ma-
 tre; quae, fi iudicaretur, certis quibusdam verbis,
 non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium,
 184 in concubinae locum duceretur. Haec igitur, et
 horum fimilia iura fuae civitatis ignorantem, erec-
 tum et celfum, alacri et prompto ore ac vultu, huc
 atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva

roto foro , praesidium clientibus , atque opem amicis , et prope cunctis civibus lucem ingenii et consilii sui porrigentem atque tendentem , nonne in primis flagitiosum putandum est?

Et quoniam de impudentia dixi , castigemus etiam 41
 segnitiam hominum atque inertiam. Nam si esset 185
 ista cognitio iuris magna ac difficilis ; tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed , o dii immortales , non dicerem hoc , audiente Scaevola , nisi ipse dicere soleret , nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque a- 186
 liter existimatur : primum quia veteres illi , qui huic scientiae praefuerunt , obtinendae atque augendae potentiae suae causa , pervulgari artem suam noluerunt : deinde posteaquam est editum , expositis a Cn. Flavio primum actionibus , nulli fuerunt , qui illa artificiose digesta generatim componerent. Nihil est enim , quod ad artem redigi possit , nisi ille prius , qui illa tenet , quorum artem instituerè vult , habeat illam scientiam , ut ex iis rebus , quarum ars nondum sit , artem efficere possit. Hoc 187
 video , dum breviter voluerim dicere , dictum a me esse paulo obscurius : sed experiar , et dicam , si potero , planius. Omnia fere , quae sunt conclusa nunc artibus , dispersa et dissipata quondam fuerunt ; ut in musicis , numeri , et voces , et modi : in geometria , lineamenta , formae , intervalla , magnitudines : in astrologia , coeli conversio , ortus , obitus , motusque siderum : in grammaticis , poetarum pertractatio , historiarum cognitio , verborum 42

interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus et diffusa late videbantur. Adhibita est 188 igitur ars quaedam ^{ex parte} extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assument, quae rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure civili finis hic, legitimae, atque usitatae in rebus causisque 189 civium aequabilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communiione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quae generibus iis, ex quibus emanant, subiiciuntur; omniaque, quae sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quae sunt eius rei propriae, quam definire volumus, brevis, et circumscripta quaedam 190 explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius civile in genera digerat, quae perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quaedam membra dispertiat; tum propriam cuiusque vim definitione declaret; perfectam artem iuris civilis habebitis, magis magnam, atque ubere- 191 rem, quam difficilem atque obscuram. Atque in-

terea tamen, dum haec, quae dispersa sunt, cogun-
 tur, vel passim licet carpentem et colligentem un-
 dique, repleti iusta iuris civilis scientia. Nonne vi- 43
 detis, equitem Romanum, hominem acutissimo
 omnium ingenio, sed minime ceteris artibus erudi-
 tum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque
 vixit, ita tenere ius civile, ut ei, cum ab hoc
 discefferitis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, an-
 teponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, 192
 collocata in usu quotidiano, in congressione ho-
 minum atque in foro: neque ita multis literis aut
 voluminibus magnis continentur. eadem enim sunt
 elata primum a pluribus: deinde, paucis verbis
 commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus, scripta
 sunt saepius. Accedit vero, quo facilius percipi cog- 193
 noscique ius civile possit, (quod minime plerique
 arbitrantur,) mira quaedam in cognoscendo sua-
 vitas et delectatio. Nam, sive quem aliena studia
 delectant; plurima est, et in omni iure civili, et
 in pontificum libris, et in XII tabulis, antiquita-
 tis effigies, quod et verborum prisca vetustas cog-
 noscitur, et actionum genera quaedam maiorum
 consuetudinem vitamque dāclarant: sive quis civi-
 lem scientiam contempletur, quam Scaevola non
 putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio
 genere prudentiae; totam hanc, descriptis omni-
 bus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis
 contineri videbit: sive quem ista praepotens et
 gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hocce
 habebit fontes omnium disputationum sua-
 rum, qui iure civili et legibus continentur. Ex his 194

*antiqua. Btbl.
 nit. Amstel. 1, 1.
 pag. 14.*

enim et dignitatem maxime expetendam videmus; cum verus, iustus, atque honestus labor honoribus, praemiis, splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: et docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus
 44 abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati antepone-
 195 ret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quae una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cuius primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii
 196 comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris laetitiam et voluptatem, quod, quantum praestiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, et Dracone, et Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne ius

civile, praeter hoc nostrum, inconditum, ac paene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris hominibus, et maxime Graecis, antepono. His ego de causis dixeram, Scaevola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, iuris civilis cognitionem esse necessariam.

Iam vero ipsa per sese quantum afferat iis, qui 45 ei praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis 198 ignorat? Itaque, ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, ministros se praebent in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos *πραγματικοι* vocantur: sic, in nostra civitate contra, amplissimus quisque et clarissimus vir; ut ille, qui propter hanc iuris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est:

Egregie ^{*Compluris*} *cordatus homo*, ^{*et similibus*} *catus Aelius Sextus*, multique praeterea, qui, cum ingenio sibi [auctore] dignitatem peperissent, perfecerunt, ut in respondendo de iure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent. Senectuti vero celebrandae 199 et ornandae quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensium; sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut cum me vires (quod fere iam tempus adventat) deficere coepissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim praeclarius, quam honoribus et reipublicae muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo,

se esse eum , unde sibi , si non populi et reges ,
at omnes sui cives consilium expetant ,

Suarum rerum incerti : quos ego mea ope ex

Incertis certos , compotesque consili

Dimitto , ut ne res temere tractent turbidas.

200 Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius ora-
culum civitatis. Testis est huiusce Q. Mucii ianua
et vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine,
affectaque iam aetate , maxima quotidie frequentia
civium , ac summorum hominum splendore cele-
bratur.

46 Iam vero illa non longam orationem desiderant ,
201 quamobrem existimem publica quoque iura , quae
sunt propria civitatis atque imperii , tum monumen-
ta rerum gestarum , et vetustatis exempla , orato-
ri nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum
causis atque iudiciis depromenda saepe oratio est ex
iure civili , et idcirco , ut ante diximus , oratori
iuris civilis scientia necessaria est : sic in causis
publicis iudiciorum , concionum , senatus , omnis
haec et antiquitatis memoria , et publici iuris auctori-
tas , et regendae reipublicae ratio ac scientia , tan-
quam aliqua materies , iis oratoribus , qui versantur
202 in republica , subiecta esse debent. Non enim cau-
sidicum nescio quem , neque proclamatorem , aut
rabulam hoc sermone nostro conquirimus , sed e-
um virum , qui primum sit eius artis antistes , cu-
ius , cum ipsa natura magnam homini facultatem da-
ret , tamen esse deus putabatur , ut et ipsum , quod
erat hominis proprium , non partum per nos , sed
divinitus ad nos delatum videretur : deinde , qui

possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hostium tela, versari: tum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subiicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii praefidio innocentiam iudiciorum poena liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc ²⁰³ vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem, (quod et infinitum est, et non necessarium,) sed ut commonstrarem tantum viam, et, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi ⁴⁷ vero, inquit Mucius, satis superque abs te videtur istorum ²⁰⁴ studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendae percipiendaeque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam:) sic ego intelligo, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis; facillime vos ad ea, quae cupi-

tis, perventuros ab hoc aditu, ianuaque patefacta.
205 Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata
perque iucunda: sed pauca etiam requirimus, in-
primisque ea, quae valde breviter a te, Crasse, de
ipsa arte percursa sunt, cum illa te et non con-
temnere, et didicisse confiterere. ea si paulo latius
dixeris, expleris omnem expectationem diuturni
desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum re-
bus esset, accepimus, quod ipsum est tamen mag-
num; sed vias earum rerum rationemque cupimus
206 cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego,
quo facilius vos apud me tenerem, vestrae potius
obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini,
aut naturae meae, petimus ab Antonio, ut ea,
quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus
unum libellum sibi excidisse iamdudum questus est,
explicit nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut
videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, etiam
207 quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit
Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, homi-
nibus id aetatis, oneris ab horum adolescentium
studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus,
48 quas a te quaeri vides, sentias. Deprehensum equi-
dem me, inquit Antonius, plane video atque sen-
tio, non solum quod ea requiruntur a me, quo-
rum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod
in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, suc-
208 cedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum
hoc ingrediar ad ea, quae vultis, audacius, quod
idem mihi spero usu esse venturum in hac dispu-
tatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspecte-

tur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque illa, quae in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causisque tractata: quae si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo iudicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero. Tum ²⁰⁹ Crassus, Perge modo, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulisse.

Ego vero, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligant. Nam, si forte ²¹⁰ quaereretur, quae esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de comteatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi: quarum qui essent animo et scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; uterique exemplis Africanorum et Maximorum; Epaminondam atque Hannibalem,

- 211 atque eius generis homines nominarem. Sin autem quaereremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, et scientiam, et studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipublicae pararetur augeturque, teneret, usque uteretur; hunc reipublicae rectorem, et consilii publici auctorem esse habendum: praedicaremque P. Lentulum, principem illum, et Ti. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Laelium, et innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris.
- 212 Sin autem quaereretur, quisnam iurisconsultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum, et consuetudinis eius, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad scribendum, et ad cavendum, peritus esset: et ex eo genere Sex. Aelium, M. Man-
- 49 lium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, et quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus omnia paene profitetur, est tamen quaedam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum, divinarum atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi,
- 213 nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto esse,

qui verbis ad audiendum iucundis, et sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque esse praeterea instructum voce, et actione, et lepore quodam volo. Crassus vero ²¹⁴ mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pae- ne describere. nam et civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scaevola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus, breviter impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. vero Scaurus, quem non longe, ruri, apud se, esse audio, vir regendae reipublicae scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis et consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc veniat, et hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque ²¹⁵ vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diversae, atque seiunctae, neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, et reipublicae dignitatem exornabant. Neque enim est in- ⁵⁰

terdictum aut a rerum natura , aut a lege aliqua atque
 more , ut singulis hominibus ne amplius , quam
 216 singulas artes , nosse liceat. Quare non , etsi elo-
 quentissimus Athenis Pericles , idemque in ea civi-
 tate plurimos annos princeps consilii publici fuit ,
 idcirco eiusdem hominis atque artis utraque facul-
 tas existimanda est ; nec , si P. Crassus idem fuit
 eloquens , et iuris peritus , ob eam causam inest in
 217 facultate dicendi iuris civilis scientia. Nam si quis-
 que , ut in aliqua arte et facultate excellens , aliam
 quoque artem sibi assumserit , ita perficiet , ut ,
 quod praeterea sciet , id eius , in quo excellet , pars
 quaedam esse videatur : licet ista ratione dicamus ,
 pila bene , et duodecim scriptis ludere , proprium
 esse iuris civilis , quoniam utrumque eorum P.
 Mucius optime fecerit ; eademque ratione dicantur ,
 et quos *φυσικούς* Graeci nominant , iidem poe-
 tae , quoniam Empedocles physicus egregium poe-
 ma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi ,
 qui omnia , sicut propria , sua esse , atque a se pos-
 sideri volunt , dicere audent , geometriam , aut mu-
 sicam , philosophi esse , quia Platonem omnes in
 218 illis artibus praestantissimum fuisse fateantur. Ac , si
 iam placet , omnes artes oratori subiungere , tole-
 rabilius est , sic potius dicere , ut , quoniam dicendi
 facultas non debeat esse ieiuna atque nuda , sed
 asperfa atque distincta multarum rerum iucunda qua-
 dam varietate , sit boni oratoris multa auribus ac-
 cepisse , multa vidisse , multa animo et cogitatione ,
 multa etiam legendo percurrisse : neque ea , ut sua ,
 possedisse ; sed , ut aliena , libasse. Fateor enim ,

callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

Neque vero istis tragoediis tuis, quibus uti phi- 5 F
 losophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod 219
 ista dixisti, neminem posse eorum mentes, qui au-
 dirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas
 restinguere, cum eo maxime vis oratoris magni-
 tudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam,
 mores hominum atque rationes penitus perspexerit: *et melius an-
 tum edomum
 Sub- f. cap. 1*
 in quo philosophia sit oratori necessario percipien-
 da: quo in studio hominum quoque ingeniosissimo-
 rum otiosissimorumque totas aetates videmus esse
 contritas: quorum ego copiam magnitudinemque
 cognitionis, atque artis non modo non contemno,
 sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui
 in hoc populo foroque versamur, fatis est, ea de
 moribus hominum et scire, et dicere, quae non ab- *not. f. 10*
 horrent ab hominum moribus. Quis enim unquam 220
 orator magnus, et gravis, cum iratum adversario
 iudicem facere vellet, haesitavit ob eam causam,
 quod nesciret, quid esset iracundia, fervorne men-
 tis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cete- *not. f. 10
 nota f. 10
 Aug. 10.*
 ros animorum motus aut iudiciis, aut populo di-
 cendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quae
 a philosophis dici solent? qui partim omnino mo-
 tus negant in animis ullos esse debere, quique eos
 in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium
 facere; partim, qui tolerabiliores volunt esse, et
 ad veritatem vitae propius accedere, permediocres
 ac potius leves motus debere esse dicunt. Orator 221

autem omnia haec, quae putantur in communi vitae consuetudine, mala ac molesta, et fugienda, multo maiora et acerbiora verbis facit: itemque ea, quae vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut ineptum illum et Graeculum putent, aut, etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse

222 stultos moleste ferant; sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definia-
tur: an haec inter se iungi copularique possint: an vero, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci et percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam,

223 et multas, copiosas, variasque rationes. sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis opus est, et natura usuque calido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent.

52 Teneat oportet venas cuiusque generis, aetatis, ordinis, et eorum, apud quos aliquid ager, aut erit acturus, mentes, sensusque degustet: philosophorum

224 autem libros reservet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia et fide, mutuetur a Platone; qui, cum haec exprimenda verbis arbitrarentur, novam quandam finxit in libris civitatem:

usque eo illa , quae dicenda de iustitia putabat , a vitae consuetudine , et a civitatum moribus abhorrebant. Quodsi ea probarentur in populis atque in ci- 227
vitatibus ; quis tibi , Crasse , concessisset , clarissimo viro , et amplissimo principi civitatis , ut illa diceres in maxima concione tuorum civium , quae dixisti ?

*Eripite nos ex miseriis , eripite nos ex faucibus eorum , quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri : nolite sinere nos cuiquam servire , nisi vobis universis , quibus & possumus et debemus. Omitto miseras , in quibus , ut illi aiunt , vir fortis esse non potest : omitto fauces , ex quibus te eripi vis , ne iudicio iniquo exforbeatur sanguis tuus : quod sapienti negant accidere posse : servire vero non modo te , sed universum senatum , cuius tum causam agebas , ausus es dicere ? Potestne virtus , Crasse , servire , istis 225
auctoribus , quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris ? quae et semper , et sola libera est , quaeque , etiamsi corpora capta sint armis , aut constricta vinculis , tamen suum ius , atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quae vero addidisti , non modo senatum servire posse populo , sed etiam debere , quis hoc philosophus tam mollis , tam languidus , tam enervatus , tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens , probare possit ?*

Senatum servire populo , cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem , quasi quasdam habenas , tradidisset ? Itaque haec cum a te divinitus ego dicta arbi- 53
trarer , P. Rutilius Rufus , homo doctus , et philosophiae 229
deditus , non modo parum commode , sed etiam turpiter et flagitiose dicta esse dicebat. Idemque

Servium Galbam, quem hominem probe comminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbae gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. 228 Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse paene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelae populi commendasset, ac se, tanquam in prociñctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis, populum Romanum tutorem instituire dixisset illorum orbitati. Itaque cum et invidia et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragoediis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris et lacrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse*. Haec Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati, dicebat, vel existimium 229 fuisse vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit, et fecit. nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiae; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cotrae tribuit partium, disertissimo adolescenti, fororis suae filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nul-

lo apparatu, pure et dilucide. Quod si tu tunc, ²³⁰ Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulo ante dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuae: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus et ⁵⁴ consularis veterem illum Socratem, qui, quum ²³¹ omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quin etiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, et commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolverent, sed

etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non
 232 esset, quasi poenae aestimatio: et sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem! commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur; qui honos apud Grae-
 233 cos maximus habetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem vellem:) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti praecepta? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, et aliud illud esse, atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

55 Nam quod ius civile, Crasse, tam vehementer
 234 amplexus es, video quid egeris. (tum, quum dicebas, videbam.) Primum Scaevolae te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suavitate debemus: cuius artem cum indotatam esse et incomtam videres, verborum eam dote locupletasti et ornasti. Deinde quod in ea tu plus operae laborisque consumferas, cum eius studii tibi et hortator et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno.

Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis. Ete-²³⁵
 nim sine controversia et magna est, et late patet,
 et ad multos pertinet, et summo in honore sem-
 per fuit, et clarissimi cives ei studio etiam hodie
 praesunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo et ali-
 eno ornatu velis ornare iuris civilis scientiam, suo
 quoque eam, concessio et tradito, spolies atque de-
 nudas. Nam, si ita diceres, qui iurisconsultus esset,²³⁶
 esse eum oratorem, itemque qui esset orator, iu-
 ris eundem esse consultum; praeclaras duas artes
 constitueres, atque inter se pares, et eiusdem so-
 cias dignitatis. nunc vero, iurisconsultum sine hac
 eloquentia, de qua quaerimus, fateris esse posse,
 fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam sci-
 entiam assumserit, esse posse. ita est tibi iuriscon-
 sultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cau-
 tus et acutus, praeco actionum, cantor formula-
 rum, auceps syllabarum: sed quia saepe utitur
 orator subsidio iuris in causis, idcirco istam iuris
 scientiam eloquentiae, tanquam ancillulam pedise-
 quamque, adiunxisti.

Quod vero impudentiam admiratus es eorum⁵⁶
 patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna²³⁷
 profiterentur, aut ea, quae maxima essent in iure
 civili, tractare auderent in causis, cum ea nesci-
 rent, nunquamque didicissent; utriusque rei fa-
 cilis est et prompta defensio. Nam neque illud est
 mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesci-
 at, eundem eius mulieris, quae coemptionem fe-
 cerit, causam posse defendere: nec, si parvi na-
 vigii et magni eadem est in gubernando scientia;

idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundae familiae causam agere non possit. Nam quod maximas centumvinales causas in iure positas protulisti: quae tandem earum causa fuit, quae ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curii, quae abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio.

239 Quaero igitur, quid adiuverit oratorem in his causis iuris scientia, cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc saepe audivi, cum aedilitatem P. Crassus peteret, eumque maior natu, etiam consularis, Ser. Galba affectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticianum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quae-sivitque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu apprehendit, et, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut re-

spondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie, et copiose, multas similitudines afferre, multaque pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo,) ad auctores confugisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mucii, fratris sui libris, et in Sex. Aelii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbae disputationem sibi probabilem et prope veram videri. Attamen, quae causae sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus esset, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris [incontroversi] ignorare, quae pars sine dubio multo maxima est: in eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia huius optimi viri dixerim Scaevolae) tu libellis, aut praeceptis soceri tui, causam M'. Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium aequitatis, et defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui,) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, et

lepore, et politissimis^{facetiis} facetiis pellexisti; cum et illud nimium acumen illuderet, et admirarere ingenium Saevolae, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori, cumque multa colligeres, et ex legibus et ex fenatusconsultis, et ex vita ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete, ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac laetitiae fuit: in quo quid tibi iuris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summa festivitate et venustate coniuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni iuris defensor, et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra^{te} et diceret, attulit, quod de iure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis alias scriptum, alias aequitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem contulisses. tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes

fere ac lamentari coegisset, ut totum illud, *Uti lingua nuncupasset*, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem, primum facillimam, non ediscant; quae quam sit facilis, illi viderint, qui eius artis arrogancia, quasi difficillima sit, ita subnixa ambulat: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, et ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem, quod amore patriae censes nos nostrorum maiorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsa sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos iure civili fieri putas, quia legibus et praemia proposita sint virtutibus et supplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis, et vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum, cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi

hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam ius civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis atque artis, aliud in communi vita et vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit fementis ac melsis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure civili, praesertim, cum in causis, et in negotiis, et in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc, duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenae esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit, cum hoc Scaevola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non venimus, si de tabulis et perscriptionibus controversia est, contortas res et saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia iuri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere?

Nihilne igitur prodest oratori iuris civilis scientia? 59
 Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei
 praefertim, cuius eloquentia copia rerum debeat
 esse ornata: sed multa, et magna, et difficilia sunt
 ea, quae sunt oratori necessaria, ut eius indu-
 striam in plura studia distrahere nolim. Quis ne- 251
 get, opus esse oratori, in hoc oratorio motu sta-
 tuque, Roscii gestum et venustatem? tamen nemo
 suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu
 discendo histrionum more elaborare. Quid est ora-
 tori tam necessarium, quam vox? tamen, me auc-
 tore, nemo dicendi studiosis, Graecorum more,
 et tragoedorum, voci serviet, qui et annos com-
 plures sedentes declamitant, et quotidie, ante-
 quam pronuntient, vocem cubantes sensim exci-
 tant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acu-
 tissimo sono usque ad gravissimum sonum reci-
 piunt, et quasi quodam modo colligunt. Hoc nos
 si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum
 causas receperimus, quam toties, quoties prae-
 scribitur, paeanem, aut munitionem citarimus. Quod 252
 si in gestu, qui multum oratorem adiuvat, et in
 voce, quae una maxime eloquentiam vel commen-
 dat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac
 tantum in utroque assequi possumus, quantum, in
 hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur:
 quanto minus est ad iuris civilis perdiscendi oc-
 cupationem descendendum? quod et summatim
 percipi sine doctrina potest, et hanc habet ab il-
 lis rebus dissimilitudinem, quod vox et gestus su-
 bito sumi, et aliunde arripi non potest; iuris uti-

litas, ad quamque causam quamvis repente vel a
 253 peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint imperitissimi, et qui, ut abs te paulo ante dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimum hominum auctoritate leges et iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Graecos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure civili, non ei pragmaticum
 60 adiutorem dare. Nam quod dicis *senectutem a solitudine vindicari iuris civilis scientia*: fortasse etiam pecuniae magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus. quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare pos-
 255 sumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint, et quam varia genera dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderit, qui iamdiu multo dicis remissius et lenius, quam solebas: neque minus haec tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Laelium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus,

aut clamore contenderent. Quodsi iam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis et viri, et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deferatur? Equidem tantum absfum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium.

Reliqua vero etiamsi adiuvant, (historiam dico, ²⁵⁶ et prudentiam iuris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam,) si quando opus erit, a viro optimo et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, et persequi vellent, quae a te, Crasse, praecepta sunt: qui mihi ^{Sik.} prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic aetati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam et subitae ad propo- ²⁵⁷ fitas causas exercitationes, et accuratae, et meditatae commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est, et illa orationis suae cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

61 Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor,
 258 ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quam
 ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere u-
 numquemque nostrum quasi quendam esse Roscium;
 dixistique, non tam ea, quae recta essent, probari,
 quam quae prava [sunt] fastidiis adhaerescere: quod
 ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrioni-
 259 bus, spectari puto. Itaque nos raucos saepe atten-
 tissime audiri video: tenet enim res ipsa atque cau-
 sa: at Aesopum, si paulum irrauserit, explodi. A
 quibus enim nihil praeter voluptatem aurium quae-
 ritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur ali-
 quid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt,
 quae teneant, quae si omnia summa non sunt,
 (et pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea
 ipsa, quae sunt, mirabilia videri.

260 Ergo, ut ad primum illud revertar, fit orator
 nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate
 ad persuadendum possit dicere. is autem concluda-
 tur in ea, quae sunt in usu civitatum vulgari ac
 forensi, remotisque ceteris studiis, quamvis ea sint
 ampla atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita
 dicam, noctes, et dies urgeatur: imiteturque illum,
 cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, A-
 theniensem Demosthenem, in quo tantum studium
 fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impe-
 dimenta naturae, diligentia industriaque superaret;
 cumque ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui
 studeret, primam literam non posset dicere, per-
 fecit meditando, ut nemo planius eo locutus puta-
 261 retur; deinde cum spiritus eius esset angustior, tan-

tum continenda anima in dicendo, est affectus, ut una continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binae ei contentiones vocis et remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriae proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, ²⁶² Crasse, ad studium et ad laborem incitandos iuvenes vehementer assentior: cetera, quae collegisti ex variis et diversis studiis et artibus; tamen ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere seiuncta esse arbitror.

Haec cum Antonius dixisset, sane dubitare visus ⁶² est Sulpicius et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Opera- ²⁶³ rium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam praestitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum ²⁶⁴ arbitrabar, his praesertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subfelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postulare: sed maius quiddam videbam, cum censebam, oratorem, praesertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum ora-

toris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officiis praeceptisque oratoris quaesita sunt: sed opinor, secundum hunc diem. satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scaevola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scaevola, Sane, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Laelio. libenter audirem Antonium. et, cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum civile pervellit, quam iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TULLII
CICERONIS

D E

O R A T O R E

LIBER II.

Magna nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quamquam non ita sese rem ha-

bere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina deterrent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare 2 domesticis testibus, patre, et C. Aculeone, propinquo nostro, et L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo, (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio doctrinaque saepe narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quae Crasso placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud saepe intelleximus (cum essemus eiusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum et Graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De An- 3 tonio vero, quamquam saepe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe quaesivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam iam tum

ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque
fermonibus, nullius rei, quae quidem esset in his
artibus, de quibus aliquid existimare possem, ru-
4 dem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utro-
que eorum, ut Crassus non tam existimari vellet
non didicisse, quam illa despiciere, et nostrorum
hominum in omni genere prudentiam Graecis ante-
ferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo
orationem fore censebat suam, si omnino didicisse
nunquam putaretur: atque ita se uterque graviorem
fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem
Graecos videretur.

5 Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc
tempus. Illud autem est huius institutae scriptionis
ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine
dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapien-
2 tia, florere unquam et praestare potuisse. Etenim
ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae:
bene dicere autem, quod est scienter, et perite,
et ornate dicere, non habet definitam aliquam re-
gionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia,
quaecunque in hominum disceptationem cadere pos-
sunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse pro-
fitetur, aut eloquentiae nomen relinquendum est.
6 Quare equidem et in nostra civitate, et in ipsa
Graecia, quae semper haec summa duxit, multos
et ingeniis, et magna laude dicendi sine sum-
ma rerum omnium scientia fuisse fateor: talem
vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso
et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae ad
tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi

copiam, quanta in illis fuerit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermo- 7
nem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opinio, quae semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quae existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel mehercule etiam ut laudem eorum, iam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci 8
ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) et id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc 9
etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria iam refellente: sed edo haec iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt; ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et praesentium, memoria teste, commendemus. Nec vero te, carissime 3
frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, 10
quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam: quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus

esse? sed quamquam, sive iudicio, ut soleo dicere, sive, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, et timiditate ingenua quadam refugisti, sive, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed paene in tota civitate: non tamen arbitrator tibi hos libros in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium, possit illi ludi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antonii sermone esse praeteritum, quod quisquam fummis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisset arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocri munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

12 Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius federet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre venit. Quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil fane, inquit Catulus: etenim vides esse ludos:

fed (vel tu nos ineptos licet , inquit , vel moleſtos
putes) cum ad me in Tuſculanum [inquit] heri
veſperi veniſſet Caefar de Tuſculano ſuo , dixit
mihi , a ſe Scaevolam hinc euntem eſſe conven-
tum , ex quo mira quaedam ſe auდიſſe dicebat , te ,
quem ego toties omni ratione tentans ad diſpu-
tandum elicere non potuiſſem , permulta de eloquen-
tia cum Antonio diſſeruiſſe , et tanquam in ſchola ,
prope ad Graecorum conſuetudinem , diſputaſſe .
Itaque frater exoravit me , ipſum quidem a ſtudio 14
audiendi non nimis abhorrentem , ſed , mehercule ,
verentem , ne moleſti vobis interveniremus , ut
huc ſecum venirem . Scaevolam enim ita dicere
aiebat , bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe
dilatam . Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas , Cae-
ſari attribues : ſi familiarius , utrique noſtrum . nos
quidem , niſi forte moleſti intervenimus , veniſſe
delectat . Tum Craſſus , Equidem , quaecunq; cauſa 4
vos huc attuliſſet , laetarer , cum apud me vide- 15
rem homines mihi cariſſimos et amiſſimos : ſed
tamen , vere dicam , quaevis malleſſem fuiſſet , quam
iſta , quam dicis . Ego enim (ut , quemadmodum
ſentio , loquar) nunquam mihi minus , quam he-
ſterno die , placui , (magis adeo id facilitate , quam
alia ulla culpa mea contigit ;) qui dum obſequor
adoleſcentibus , me ſenem eſſe ſum oblitus , fecique
id , quod ne adoleſcens quidem feceram , ut iis
de rebus , quae doctrina aliqua continerentur , diſ-
putarem . Sed hoc tamen cecidit mihi peropportu-
ne , quod tranſactis iam meis partibus , ad Anto-
nium audiendum veniſtis . Tum Caefar , Equidem , 16

inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore
 ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi
 minus contingat, vel hoc sum quotidiano tuo ser-
 mone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut
 ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam
 ego apud te valere videatur, et te exorabo pro-
 fecto, ut mihi quoque, et Catulo tuae suavitatis
 aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit; non
 te urgebo, neque commitram, ut, dum vereare,
 17 tu ne sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego
 mehercule, inquit, Caesar, ex omnibus Latinis ver-
 bis huius verbi vim vel maximam semper putavi.
 quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur
 ab hoc nomen habere ductum, quod non sit *aptus* :
 idque in sermonis nostri consuetudine perlate pa-
 tet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non vi-
 det, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eo-
 rum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi
 rationem non habet, aut denique in aliquo genere
 aut inconcinnus, aut multus est, is *ineptus* dici-
 18 tur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Grae-
 corum natio. itaque quod vim huius mali Graeci
 non vident, ne nomen quidem ei vitio imposue-
 runt. ut enim quaeras omnia, quomodo Graeci
ineptum appellent, non reperies. Omnium au-
 tem ineptiarum, quae sunt innumerabiles, haud
 scio, an nulla sit maior, quam illorum, qui
 solent, quocumque in loco, quoscumque inter
 homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut
 non necessariis, argutissime disputare. hoc nos
 ab istis adolescentibus facere inviti et recusantes

heri coacti fumus. Tum Catulus, Ne Graeci qui- 5
dem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari 19
et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in
nostra republica volumus esse, horum Graecorum,
qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt :
nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputa- 20
tionesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui tem-
poris, qui loci, qui hominum rationem non ha-
bent, inepti, sicut debent videri; num tandem
aut locus hic non idoneus videtur, in quo porti-
cus haec ipsa, ubi ambulamus, et palaestra, et tot
locis sessiones, gymnasiorum et Graecarum dispu-
tationum memoriam quodammodo commovent? aut
inopportunum tempus in tanto otio, quod et raro da-
tur, et nunc peroptato nobis datum est? aut homines
ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi fu-
mus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus?
Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo in- 21
terpretor, qui primum palaestram, et sedes, et
porticus, etiam ipsos, Catule, Graecos, exerci-
tationis et delectationis causa, non disputationis,
invenisse arbitror. Nam et seculis multis ante
gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi
garrere coeperunt, et hoc ipso tempore, cum om-
nia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum
auditores discum audire, quam philosophum, ma-
lunt: qui simul ut increpuit, in media oratione
de maximis rebus et gravissimis disputantem phi-
losofum omnes unctionis causa relinquunt. ita le-
vissimam delectationem gravissimae, ut ipsi ferunt,
utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, 22

affentior. verum otii fructus est, non contentio
 6 animi, sed relaxatio. Saepe ex focero meo au-
 divi, cum is diceret, focerum suum Laelium semper
 fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredi-
 biliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe,
 tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere
 de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scae-
 vola, conchas eos et umbilicos ad Caietam et ad
 Laurentum legere consueſſe, et ad omnem animi
 23 remissionem, ludumque descendere. Sic enim fe-
 res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus,
 procreationis atque utilitatis suae causa, fingere et
 construere nidos, easdem autem, cum aliquid ef-
 fecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere so-
 lutas opere volitare: sic nostri animi forensibus nego-
 tiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cu-
 piunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego
 24 in causa Curiana Scaevolae dixi, non dixi secus,
 ac sentiebam. Nam/si, inquam, Scaevola, nullum
 erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris,
 omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium te-
 stamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam:
 quando ages negotium publicum? quando amico-
 rum? quando tuum? quando denique nihil ages?
 tum illud addidi: mihi enim liber esse non videtur,
 qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Ca-
 tulle, sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum
 25 nihil agere, et plane cessare, delectat. Nam, quod
 addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem
 sine his studiis putaretis, id me non modo non hor-
 tatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut

C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea, quae scriberet, neque ab indoc-
tissimis se, neque ab doctissimis legi velle; quod
alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse,
quam ipse: quo etiam scripsit, *Persium non cu-
ro legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium
fere nostrorum hominum doctissimus:) *Laelium
Decimum volo*, (quem cognovimus virum bo-
num, et non illiteratum, sed nihil ad Persium:)
sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris
studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo mi-
nus apud vos. malo enim non intelligi orationem 7
meam, quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, 26
inquit, Catule, iam mihi videor navasse operam,
quod huc venerim. nam haec ipsa recusatio disputa-
tionis, disputatio quaedam fuit mihi quidem periu-
cunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio
esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque
iamdudum Cotta et Sulpicius expectant? Ego vero, 27
inquit Crassus, neque Antonium verbum facere pa-
tiar, et ipse obmutescam, nisi prius a vobis impe-
traro....Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis ho-
die. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem
promiserat, Ego, inquit Iulius, pro utroque respon-
deo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel
ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus 28
arrisit: et simul, Praecisa, inquit, mihi quidem du-
bitatio est, quoniam neque domi imperaram; et hic,
apud quem eram futurus, sine mea sententia tam
facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: et
Cicer. Oper. Vol. II. G

ille, Audite vero, audite, inquit. hominem enim audietis de schola, atque a magistro, et Graecis literis eruditum. et eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

30 Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate praeclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quae sciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. Nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quae nescimus ipsi. itaque et illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt, et iudicant, et nos contrarias saepe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in eiusmodi re, quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non saepe perveniat, quae opinionem hominum, et saepe errores aucupetur, ita

8 dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos

31 vero, et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris

32 esse ufurus. Exorsus es enim non gloriose, magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit

Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei scientiam, si quis volet, magnam quandam artem esse, dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidius id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse profecto oratore praeclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatae orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quam acutae crebraeque sententiae? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est

res, quae quidem ornate dici graviterque debeat.

9 Huius est in dando consilio de maximis rebus cum
 25 dignitate explicata sententia: eiusdem et languentis
 populi incitatio, et effrenati moderatio. Eadem fa-
 cultate et fraus hominum ad perniciem, et integri-
 tas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtu-
 tem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis
 vituperare improbos asperius, quis laudare bonos
 ornatus, quis cupiditatem vehementius frangere ac-
 cusando potest? quis moerorem levare mitius con-
 36 solando? Historia vero testis temporum, lux verita-
 tis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetu-
 statis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati
 commendatur? Nam si qua est ars alia, quae ver-
 borum, aut faciendorum, aut deligendorum scien-
 tiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi ora-
 tor, formare orationem, eamque variare et distin-
 guere quasi quibusdam verborum sententiarumque
 insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte,
 traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut
 denique descriptionis atque ordinis: fateamur aut
 hoc, quod haec ars profiteatur, alienum esse, aut
 37 cum aliqua alia arte esse commune. Sed si in hac
 una est ea ratio atque doctrina: non, si qui aliarum
 artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius
 proprium; sed ut orator de iis rebus, quae cetera-
 rum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri
 Crassus dicebat,) optime potest dicere: sic cetera-
 rum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid
 38 ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis
 rebus agricola quispiam, aut etiam, id, quod multi,

medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum videris, quid quaeque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus praestare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si disertè sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime im- 10
pediendus est interpellatione iste cursus orationis tuae, 39
patiere tamen, mihi que ignosces. *Non enim possum,*
quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi
vim oratoris tum exprimere subtiliter visus es, tum
laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel
optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet
enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere,
quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior,
vestrum esse hoc totum, disertè dicere, idque si
quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bo-
no, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, 40
inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque red-
didit. nam hesternò sermone, unius cuiusdam operis, 41
ut ait Caecilius, remigem aliquem, aut baiulum,
nobis oratorem descripseras, inopem quendam hu-
manitatis atque inurbanum. Tum Antonius, Heri
enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te re-

fellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Caesare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

- 41 Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse praepositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule et Caesar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Graeci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, 42 alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia? expetendine honores? certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re, et definita quaereretur: cuiusmodi sunt, quae in foro, atque in civium causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite 43 ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui haec maxime illustravit, adiunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an lau- 44 dationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, et in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra

civitate tributum puto : sed non omnia , quaecun-
 que loquimur, mihi videntur ad artem et ad prae-
 cepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, un- 45
 de omnia ornate dicendi praecepta fumuntur, lice-
 bit etiam laudationem ornare, neque illa elementa
 desiderare: quae ut nemo tradat, quis est, qui nes-
 ciat, quae sint in homine laudanda? Positis enim
 iis rebus, quas Crassus in illius orationis suae, quam
 contra collegam censor habuit, principio dixit,
Quae natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis
rebus se vinci, posse animo aequo pati: quae ipsi sibi 103
homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non 104
posse: qui laudabit quempiam, intelliget, exponen-
 da sibi esse fortunae bona. Ea sunt, generis, pe- 46
 cuniae, propinquorum, amicorum, opum, vale-
 tudinis, formae, virium, ingenii, ceterarumque rerum,
 quae sunt aut corporis, aut extraneae: si habuerit, bene
 his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si a-
 miserit, moderate tulisse. Deinde, quid sapienter
 is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter,
 quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate,
 quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute
 aut fecerit, aut tulerit. Haec, et quae sint eius ge-
 neris, facile videbit, qui volet laudare quempiam:
 et qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, 47
 inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quo-
 niam inest in ratione rerum? non enim, si est fa-
 cilis, eo de numero quoque est excerpendum.
 Quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando
 in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare,
 quasi nihil possit dici sine praeceptis suis. Nam et 48

testimonium saepe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem et turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consultatus mei: quibus illi tribuno plebis pro republica resistissem, quaeque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de testi-

12 niis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sane,

49 inquit Catulus, necesse est. — Quid si, (quod saepe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratior est utendum, idcirco pars etiam haec causarum numeranda videtur, aut propriis praeceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus. non enim deerit homini disertis in eiusmodi rebus facultas,

50 ex ceteris rebus et causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quae saepe diserte agenda sunt, et quae ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum praeceptorum genus, et agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

51 Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et

quanti hominis in dicendo, putas esse, historiam scribere? Si, ut Graeci scripserunt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est, non esse mendacem. Atqui, ne nostros contempnas, inquit Antonius, Graeci quoque sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium con- 52
 sectio: cuius rei, memoriaeque publicae retinendae causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui 53
 sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hel-
 lanicus, Acufilas fuit, alique permulti; talis noster Cato, et Pictor, et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (modo enim huc ista
 sunt importata,) et, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Pau- 54
 lulum se erexit, et addidit historiae maiorem sonum vocis vir optimus, Craffi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo nar-
 ratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis. sed 13
 iste ipse Coelius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum collocatione, et tractu orationis leni et aequabili perpolivit illud opus; sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad

referend. f.

ad. C.

54

ad. C.

13

in. d. d. d.

dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut
 55 dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius,
 si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est.
 Nemo enim studet eloquentiae nostrorum homi-
 num, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud
 Graecos autem eloquentissimi homines, remoti a
 causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum
 ad scribendam historiam maxime se applicaverunt.
 Namque et Herodotum illum, qui princeps genus
 hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse
 accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me qui-
 dem, quantum ego Graece scripta intelligere pos-
 56 sum, magnopere delectet. Et post illum Thucy-
 dides omnes dicendi artificio, mea sententia, fa-
 cile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut
 verborum prope numerum sententiarum numero
 consequatur: ita porro verbis aptus, et pressus, ut
 nescias, utrum res oratione, an verba sententiis
 illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam
 est in republica versatus, ex numero accepimus
 eorum, qui causas dictitarunt: et hos libros tum
 scripsisse dicitur, cum a republica remotus, atque,
 id quod optimo cuique Athenis accidere solitum
 57 est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est
 Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni
 familiarissimus esset, otium suum consumpsit in hi-
 storia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut
 mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex
 clarissima rhetoris officina, duo praestantes inge-
 nio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magi-
 stro impulsus, se ad historiam contulerunt: causas

omnino nunquam attigerunt. Denique etiam a phi- 14
 losophia profectus princeps Xenophon, Socraticus 58
 ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexan-
 dri, scripsit historiam: et hic quidem rhetorico
 paene more: ille autem superior, leniore quodam
 sono est usus, et qui illum impetum oratoris non
 habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto
 tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Mi-
 nimus natu horum omnium Timaeus, quantum
 autem iudicare possum, longe eruditissimus, et re-
 rum copia et sententiarum varietate abundantissi-
 mus, et ipsa compositione verborum non impo-
 litus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit,
 sed nullum usum forensẽ.

Haec cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, 59
 Caesar? ubi sunt, qui Antonium Graece negant
 scire? quot historicos nominavit? quam scienter?
 quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule,
 inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino,
 quod multo magis ante mirabar, hunc, cum haec
 nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule,
 inquit Antonius, non ego utilitatẽ aliquam ad di-
 cendum aucupans, horum libros, et nonnullos ali-
 os, sed delectationis causa, cum est otium, legere
 soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut, 60
 cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam
 ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic,
 cum istos libros ad Misenum (nam Romae vix
 licet) studiosius legerim, sentio orationem meam
 illorum tactu quasi colorari. Sed ne latius hoc vo-
 bis patere videatur, haec duntaxat in Graecis in-

telligo, quae ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo
 61 intelligi: in philosophos vestros si quando incidi, de-
 ceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de
 rebus notis et illustribus, de virtute, de iustitia, de ho-
 nestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intel-
 ligo: ita sunt angustis et concisis disputationibus
 illigati! Poetas omnino, quasi alia quadam lingua
 locutos, non conor attingere, cum his me (ut
 dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes
 scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur
 voluisse nobis, qui non sumus eruditissimi,
 15 esse familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quan-
 62 tum munus sit oratoris historia? haud scio, an flu-
 mine orationis, et varietate maximum. neque tamen
 eam reperio usquam separatim instructam rheto-
 rum praeceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam
 quis nescit, primam esse historiae legem, ne quid
 falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non au-
 deat? ne qua suspicio gratiae sit in scribendo? ne
 63 qua simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt
 omnibus. Ipsa autem exaedificatio posita est in re-
 bus, et verbis. Rerum ratio ordinem temporum
 desiderat, regionum descriptionem: vult etiam,
 quoniam in rebus magnis memoriaeque dignis con-
 silia primum, deinde acta, postea eventus expec-
 tantur, et de consiliis significari quid scriptor pro-
 bet, et in rebus gestis declarari, non solum quid
 actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: et cum
 de eventu dicatur, ut causae explicentur omnes,
 vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis: homi-
 numque ipsorum non solum res gestae, sed eti-

am, qui fama ac nomine excellent, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, et genus orationis, fufum atque tractum, et cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, et sine fententiarum forenfium aculeis perfequendum eft. Harum tot tantarumque rerum videtifne ulla effe praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem fententio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, confolationes, praecepta, admonita: quae tractanda funt omnia difertiffime; fed locum fuum in illis artibus, quae traditae funt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque eft infinita filva, quod oratori plerique (ut etiam Craffus oftendit) duo genera ad dicendum dederunt: unum de certa definitaque caufa, quales funt, quae in litibus, quae in deliberationibus verfantur; addat, fi quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes fere fcriptores, explicat nemo, infinitam generis fine tempore, et fine perfona, quaefitionem. Hoc quid, et quantum fit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eft oratoris, quaecunq; res infinite pofita fit, de ea poffe dicere; dicendum erit ei, quanta fit folis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de muficis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere fufcepto, recufare. Denique ei, qui profitetur effe fuum, non folum de iis controverfiis, quae temporibus et perfonis notatae funt, hoc eft, de omnibus forenfibus, fed etiam de generum infinitis quae-

tionibus dicere, nullum potest esse genus orationis,
16 quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quae
67 tionum oratori volumus adiungere vagam, et liberam,
et late patentem, ut de rebus bonis aut malis: expectendis aut fugiendis: honestis aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de re publica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae pertinent
68 ad usum civium, morem hominum, quae versantur in consuetudine vitae, in ratione reipublicae, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui iura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter et splendide, sine ulla serie disputationum, et sine ieiuna concertatione verborum.
69 Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me praecepta ponentur, sic statuo: Ut in ceteris artibus, cum tradita sint cuiusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdi-

dicerit, posse eum cuiusvis vel formae, vel aetatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte effici possunt, a doctore tradantur: sed qui primarum et ceterarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode persequuntur:) similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi⁷ potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesitum esse, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret; etiamsi haec nunquam separatim facere didicisset.

Tum Catulus: Praeclare mihi videris, Antoni, 17
posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, 71
qui orator esset futurus, quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumere. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, et pellis: Hercules autem, et alia opera maiora, ne in illis rebus, quas praetermittis, reliquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam maius de

natura deorum, quam de hominum litibus dicere.

72 Non est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum et politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria iudicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus, et repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario et inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: (in quo saepe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est:) qui tanquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervae signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex, minora illa opera facere discat, laborabit.

18 Tum Catulus: Quo ista maiora ac mirabiliora

fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam 74
rationibus, quibusve praeceptis ea tanta vis com-
paretur: non quo mea quidem iam interfit, (ne-
que enim aetas id mea desiderat, et aliud quod-
dam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam
sententias de manibus iudicum vi quadam oratio-
nis extorsimus, ac potius placatis eorum animis,
tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus,)
sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum
cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus 75
est Graeco aliquo doctore, qui mihi pervulgata
praecepta decantet, cum ipse nunquam forum,
nunquam ullum iudicium adspexerit: ut peripate-
ticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal Cartha-
gine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset ex-
sul, proque eo, quod eius nomen erat magna apud
omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut
eum, quem dixi, si vellet, audiret, cunque se non
nolle dixisset; locutus esse dicitur homo copiosus
aliquot horas de imperatoris officio, et de omni
re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant,
vehementer essent delectati, quaerebant ab Han-
nibale, quidnam ipse de illo philosopho iudicaret.
Hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere re-
spondisse fertur, multos se deliros senes saepe vi-
disse: sed qui magis, quam Phormio, deliraret,
vidisse neminem. Neque mehercule iniuria. Quid 76
enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit,
quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum
populo Romano omnium gentium victore certaf-
set, Graecum hominem, qui nunquam hostem,

nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi praecipiunt, videntur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut ille Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

- 19 Erras, Catule, inquit Antonius. nam egomet in
 77 multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Graecorum, qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior et perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me, non didicisse, minus poeniteat. dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal, et eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in
 78 causae controversiam, et in quaestionis. *Causam* appellant, rem positam in disceptatione rerum et controversia: *quaestionem* autem, rem positam in infinita dubitatione. De causa praecepta dant: de
 79 altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriae mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse dicere, nisi et quid diceret, et

quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ⁸⁰ ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum: deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. tum autem alii conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant: alii iubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causa, digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne haec quidem reprehendo. sunt enim ⁸¹ concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolum iudicem ⁸² facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo et explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus iudicium, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam vero narratio- ⁸³ nem quod iubent verisimilem esse, et apertam, et brevem, recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in

hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat; ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum praetermittatur; deinde singulorum generum partes, in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est; tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure civili, si etiam
 20 in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi
 84 possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi sunt ad eos, qui haec docent: omnia iam explicata et perpolita assequentur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditii, neque obscuri. Sed videant, quid velint: ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. Aliud enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum et gladiatorum et militi prodest aliquid: sed animus acer, et praefens, et acutus idem atque
 85 versutus, invictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta.

35 Quare ego tibi oratorem sic iam instituiam, si potero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa praecepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed

etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. tantum ego in eccellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamentum universae civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, et erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, 86 qui optime potest, deferendus ullo modo est a cohortatione nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, et quam possis, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quam plurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit 87 talis, ut cohortandus adiuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus; quoniam meliora docere non possumus. Atque, ut a familiari nostro exordiar; 21 hunc ego, Catule, Sulpicium, (primum in causa 88 parvula adolescentulum audivi,) voce, et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri et concitata, (quod erat ingenii:) et verbis effervescentibus, et paulo nimium redundantibus, (quod erat aeratis:) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente foecunditas. nam facilius, sicut in vitibus, revocantur ea, quae sese nimium pro-

fuderunt,; quam, si nihil valet materies, nova far-
 menta cultura excitantur. ita volo esse in adolescente,
 unde aliquid amputem. Non enim potest in eo
 succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est ma-
 89 turitatem affecutum. Vidi statim indolem, neque
 dimisi tempus, et eum sum cohortatus, ut forum
 sibi ludum putaret esse ad dicendum: magistrum
 autem, quem vellet, eligeret: me quidem si au-
 diret, L. Crassum. quod iste arripuit, et ita sese
 facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiae
 scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum.
 Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortatio-
 nis meae, cum iste accusavit C. Norbanum, de-
 fendente me. non est credibile, quid interesse mihi
 sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno
 ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi mag-
 nificum atque praecclarum natura ipsa ducebat: sed
 ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio
 atque imitatione intendisset, atque ita dicere con-
 sueffet, ut tota mente Crassum, atque omni animo
 22 intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis,
 90 ut demonstramus, quem imitetur, atque ita, ut,
 quae maxime excellent in eo, quem imitabitur, ea
 diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio,
 qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat,
 atque ita exprimat; non ut multos imitatores saepe
 cognovi, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam
 illa, quae insignia ac paene vitiosa, consectantur imi-
 91 tando. Nihil est facilius, quam amictum imitari
 alicuius, aut statum, aut motum. Si vero etiam
 vitiose aliquid est, id sumere, et in eo vitiosum

esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, fuit in republica Furius, nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prævitatem et verborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deligere scivit, cuius potissimum similis esset, et in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur. 92

Quid enim causae censetis esse, cur aetates extulerint singulae singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Graecis; ex quorum scriptis, cuiusque aetatis quae dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem 93 scripta constant, Pericles atque Alcibiades, et eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, nonnulla Critiae: de Theramene audivimus. omnes etiam tunc retinebant illum Pericli succum; sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est 94 Isocrates, (magister istorum omnium,) cuius e ludo, *calisto* tanquam ex equo Troiano, meri principes exierunt: *et tunc* sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque et illi, Theopompi, 23 Ephori, Philisti, Naucratae, multique alii naturis

differunt; voluntate autem similes sunt et inter se, et magistri: et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandae genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi studiumque vixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit, alia quaedam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quae si volumus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclum, et eius fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse vellent.

96 Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quaedam, quae stilo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi vero, inquit, non ea praecipiam aliis, quae mihi ipsi desint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor. Verum et in hoc,

ex re familiari mea, et in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui nemi- 98 nem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod et in vobis animadverti recte potest, Caesar, et Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam et salem, alter acutissimum et subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester aequalis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, et elegantia, et copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

Verum, ut aliquando ad causas deducamus il- 24 lum, quem instituimus, et eas quidem, in quibus 99 plusculum negotii est, iudiciorum, atque litium, (riferit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri:) hoc ei primum praecipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc 100 in iudicio non praecipitur. faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda praecipiant. haec

est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro, tabulae, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia pleraque causas, et maxime privatas (sunt enim multo saepe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, et a causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiae, susceptis rebus: vel perfidiae, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere. ita dum inertiae vituperationem, quae maior est, contemnant, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, et, ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, et agere adversarii causam, ut ille agat suam, et, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, adversarii, iudicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico atque eiicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quae duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quae sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur; sive ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ex controversia, ut hereditatis; sive ex deliberatione, ut belli; sive ex persona, ut laudis; sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quaeratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostrae fere causae, quae quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam et de pecuniis repetundis, quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere. de ficariis, de veneficiis, de peculatu, infitari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem res non, necne, sed qualis sit, quaeritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id iure, pro salute patriae, factum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno plebis, alia tum mente rempublicam capeffenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, iure caesum videri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur, quaeritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi

ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa
 contentio. pleraque enim de iis, quae ab isto obii-
 ciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem
 minutam negabam: ex quo verbo, lege Apuleia,
 108 tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere cau-
 sarum nonnulli praecipiunt, ut verbum illud, quod
 causam facit, lucide breviterque definiatur. Quod
 mihi quidem perquam puerile videri solet. alia est
 enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus,
 quae versantur in artibus, disputatur, verborum
 definitio: ut, cum quaeritur, quid sit ars, quid sit
 lex, quid sit civitas. In quibus hoc praecipit ratio
 atque doctrina, ut vis eius rei, quam definias, sic
 exprimatur, ut neque absit quidquam, neque su-
 109 persit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius
 fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quan-
 tum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi
 dilatavit, quid esset maiestatem minuere. Etenim
 definitio primum reprehenso verbo uno, aut addi-
 to, aut demto, saepe extorquetur e manibus: de-
 inde genere ipso doctrinam redolet exercitationem-
 que paene puerilem: tum et in sensum, et in mentem
 iudicis intrare non potest. ante enim praeterlabitur,
 quam percepta est.

26 Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, am-
 110 bigitur, existit etiam ex scripti interpretatione
 saepe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex
 ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum
 scriptum a sententia discrepat, genus quoddam ha-
 bet ambigui: quod tum explicatur, cum ea ver-
 ba, quae desunt, suggesta sunt: quibus additis

defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse i. et ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur; idque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis praeteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem com- 111
plura genera sunt: quae mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint praetermissa. Ite- 112
rum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus; qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt. nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est. Ita tria 113
sunt omnino genera, quae in disceptationem et controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumve sit: aut Quale sit, aut Quomodo nominetur. nam et illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, Rectene factum sit, totum in eo est, quod, Quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum 27
revertar meum.

Cum igitur, accepto causae genere et cognito, 114
rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa ora-

tio, quae sit propria quaestionis et ^{in iudicio} iudicii: deinde
 illa duo diligentissime considero, quorum alterum
 commendationem habet nostram, aut eorum, quos
 defendimus, alterum est accommodatum ad eorum
 animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus,
 115 commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad
 persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera
 esse ea, quae defendimus: ut conciliemus nobis
 eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quem-
 116 cunque causa postulabit motum, vocemus. Ad pro-
 bandum autem duplex est oratori subiecta materies:
 una rerum earum, quae non excogitantur ab orato-
 re, sed in re positae, ratione tractantur: ut tabu-
 lae, testimonia, pacta, conventa, ^{quae sunt} quaestiones,
 leges, senatusconsulta, res iudicatae, decreta, re-
 sponso, et reliqua, si quae sunt, quae non pariun-
 tur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque
 a re deferuntur: altera, quae tota in disputatione,
 117 et argumentatione oratoris collocata est. Ita in su-
 periore genere de tractandis argumentis, in hoc au-
 tem etiam de inveniendis cogitandum est. At-
 que isti quidem, qui docent, cum causas in
 plura genera fecerunt, singulis generibus argu-
 mentorum copiam suggerunt. quod etiam si ad in-
 stituendos adolescentulos magis aptum est, ut,
 simulac posita sit causa, habeant, quo se referant,
 unde statim expedita possint argumenta depromere;
 tamen et tardi ingenii est, rivulos consectari, fon-
 tes rerum non videre: et iam aetatis est ususque
 nostri, a capite, quod velimus, arcessere, et, unde
 omnia manent, videre.

Et primum genus illud earum rerum, quae ad 118
 oratorem deferuntur, meditatam nobis in perpetuum ad omnem usum similiarum rerum esse debet. nam pro tabulis et contra tabulas; pro testibus et contra testes; pro quaestionibus et contra quaestiones; et item de ceteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, et Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua 119
 ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oporteat. Haec sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximae: artem quidem, et praecepta duntaxat haecenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quae sunt alterius generis, 120
 quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum haec duo nobis quaerenda sint in causis, primum, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tamenmeti artem requirit, tamen prudentiae est paene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere. Quare illam partem superiorem, 28
 quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, 121
 quo minus perpoliam atque conficiam: (quantum

consequar, vos iudicabitis :) quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam solae valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. [haec sunt enim tria numero] ea vero quemadmodum illustrentur, praesto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspensionem,) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem aetas nostra tulerit, quem non et saepe, et diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, (quod iam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operae mihi ad audiendum datis,) ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et iudico, neminem omnium tot, et tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse

123 ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, et vestiendum, et ornandum.

124 Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreavit, et eduxerit, eum non et vestire, et ornare; praesertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamen-

tum, quae vis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, et eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices adversas fenis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos saepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo possit? multas etiam e republica seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta? Illam Norbani seditionem, ex luctu civium, et ex Caepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et iure esse conflata? Potuit hic locus tam anceps, ¹²⁵ tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus non hoc maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et praestantia fuerunt. Tum Catulus: Ego ²⁹ vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, ¹²⁶ quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabi-

mus non potuisse potius, quam a Crasso dici ma-
 127 luiffe. Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omit-
 tis ista, quae proposuisti, quae nemo horum de-
 siderat: quibus ex locis ea, quae dicenda sint in
 causis, reperiantur. quae quamquam abs te novo
 quodam modo, praeclareque dicuntur, sunt tamen
 et re faciliora, et praeceptis pervagata: illa de-
 prome nobis, unde afferas quae saepissime tractas,
 semperque divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius, et quo
 facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me
 postulanti recusabo. Meae totius orationis, et istius
 ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in
 coelum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante
 dixi; una conciliandorum hominum, altera docen-
 129 dorum, tertia concitandorum. Harum trium par-
 tium prima lenitatem orationis, secunda acumen,
 tertia vim desiderat. nam hoc necesse est, ut is,
 qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclina-
 tione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis
 argumentis adducatur, aut animi permotione
 cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum
 ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur
 omnem huius generis quasi doctrinam continere,
 de ea primum loquemur, et pauca dicemus. Pauca
 enim sunt, quae usu iam tractata, et animo quasi
 30 habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti,
 130 L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum cau-
 sarum defensiones, quas solent magistri pueris tra-
 dere, relinquamus: aperiamus autem ea capita,
 unde omnis ad omnem et causam et orationem

disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literae sunt cogitatione conquirendae: nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causae seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literae ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem aetas denique affert, vel auditione et cogitatione, quae studio et diligentia praecurrit aetatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntian- dum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci prouderunt illi, ex quibus argumen- ta promuntur. subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato et ite- rato, quo meliores foetus possit et grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literae.

Ac primum naturam causae videat, quae nun- quam latet, factumne sit, quaeratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, sta- tim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat cau- sam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic iu- bent quaerere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit causam? quod reipublicae causa, cum ex se-

natusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandae reipublicae causa. Perspicua sunt haec quidem, et in vulgari prudentia sita; sed illa quaerenda, quae ab accusatore et defensore argumenta, ad id, quod in iudicium venit, 31 spectantia, debeant afferri. Atque hic illud videntum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non 133 quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impositum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis atque temporibus, de universo genere quaeratur; alterum, quod personis certis et temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad 134 universi generis vim et naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quaestio est, num poena videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriae conservandae causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum 135 universa disputatione quaeratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur oportet ad genus,

et ad naturam universam : quod sumtuosus , de luxuria : quod alieni appetens , de avaritia : quod feditiosus , de turbulentis et malis civibus : quod a multis arguitur , de genere testium : contraque , quae pro reo dicentur , omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum et generum summas revolventur. Atque haec forsitan homini , non omnia , quae sunt in natura rerum , celeriter animo comprehendenti , permulta videantur , quae veniant in iudicium tum , cum de facto quaeratur : sed tamen criminum est multitudo , non defensionum aut locorum , infinita. Quae vero , cum de facto non ambigitur , quaeruntur , qualia sint ; ea si ex reis numeres , et innumerabilia sunt , et obscura : si ex rebus , valde et modica , et illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus , quotiescunque is , quem paterpatratus dediderit , receptus non erit , toties causa nova nascetur. Sin in illa controversia causam facit , Videaturne ei , quem paterpatratus dediderit , si is non sit receptus , postliminium esse : nihil ad artem dicendi , nec ad argumenta defensionis , Mancini nomen pertinet. Ac , si quid affert praeterea hominis aut dignitas , aut indignitas , extra quaestionem est , et ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo consilio disputo , ut homines eruditos redarguam : quamquam reprehendendi sunt , qui in genere definiendo istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora , et personae , tamen intelligen-

dum est, non ex iis, sed ex genere quaestionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet tantum: satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forense exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum discernere, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam
 140 magis ad vos, Cotta noster, et Sulpici. quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita, si in personis ponitur; quot homines, tot causae: si ad generum universas quaestiones referuntur; ita modicae et paucae sunt, ut eas omnes, diligentes, et memores, et sobrii oratores percurfas animo, et, prope dicam, decantatas habere debeant: nisi forte existimatis, a M'. Curio causam didicisse L. Crassum, et ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Co-
 141 ponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causae vim, ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quaestio, cum scriptum ita sit, *Si mihi filius genitur, isque prius moritur*, et cetera, *tum ut mihi ille sit heres*: Si natus filius non sit, videaturne is qui
 33 filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui
 142 iuris, et universi generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisperiti impediunt, a discendoque deterrent. Video

enim in Catonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus.

Sed haec Crassus aliquando nobis expediet, et exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de iure, didicit: et, quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet, ut, quae sint in iure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba et a subfelliis in otium, (ut cogitat) foliumque contulerit. Iam id quidem saepe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse, a iudiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum saepe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id aequo animo feret civitas: quae si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si haec vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: et istam oscitantem et dormitantem sapientiam, Scaevolaram et ceterorum beatorum otio concedamus;

145 Arrisit hic Crassus leniter, et, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es. me tamen ista officans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

34 Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quae in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quae cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent,

146 rebus dico et sententiis. Eae vi sua verba parient, quae semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quaeritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam et opinionem meam) hoc instrumentum causarum et generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos saepe iam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur.

147 Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra

quas venere, et peruestiges quod quaeras. ubi eum
 locum omnem cogitatione sepeferis, si modo usum
 rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne,
 quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic, 35
 cum ad inveniendum in dicendo tria^{cr} sint, acu-
 men, deinde ratio, quam licet (si volumus) ap-
 pellemus artem, tertium diligentia : non possum
 equidem non ingenio primas concedere : sed tamen
 ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate inci-
 tat : diligentia, inquam, quae cum omnibus in 148
 rebus, tum in causis defendendis plurimum valet.
 haec praecipue colenda est nobis ; haec semper ad-
 hibenda ; haec nihil est, quod non assequatur.
 Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, di-
 ligentia est : ut adversarium attente audiamus, at-
 que ut eius non solum sententias, sed etiam verba
 omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus om-
 nes, qui sensus animi plerumque indicant, dili-
 gentia est : id tamen dissimulanter facere, ne sibi 149
 ille aliquid proficere videatur, prudentia est : dein-
 de ut in iis locis, quos proponam paulo post, per-
 volvatur animus, ut se penitus insinuet in causam,
 ut sit cura et cogitatione intentus, diligentia est :
 ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod,
 memoriam, ut vocem, ut vires^{br} : haec magna sunt.
 Inter ingenium quidem, et diligentiam perpaulu- 150
 lum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum,
 ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas in-
 venire ; reliqua sunt in cura, attentione animi,
 cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore ; com-
 plectar uno verbo, quo saepe iam usi sumus, di-

ligentia ; qua una virtute omnes virtutes reliquae
 151 continentur. Nam orationis quidem copia videmus
 ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed tu
 haec, Catule, melius) nulla dant praecepta di-
 cendi, nec idcirco minus, quaecunque res propo-
 sita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter
 loquantur.

36 Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut
 152 plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi,
 et habeant paratum tamen, quid de quaque re di-
 cant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego ad-
 miror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis
 argumenti via, non modo ad philosophorum dis-
 putationem, sed etiam ad hanc, qua in causis uti-
 mur, inveniretur: a quo quidem homine iamdu-
 dum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu simi-
 litudine illius divini ingenii in eadem incurris vesti-
 gia, sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod
 quidem magis verisimile videtur. Plus enim te o-
 perae Graecis dedisse rebus video, quam putaramus.

153 Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule.
 semper ego existimavi, iucundio rem et probabilio-
 rem huic populo oratorem fore, qui primum quam
 minimam artificii alicuius, deinde nullam Graecarum
 rerum significationem daret. atque ego idem existi-
 mavi, pecūdis esse, non hominis, cum tantas res
 Graeci suscipere, profiterentur, agerent, seseque
 et videndi res obscurissimas, et bene vivendi et co-
 piose dicendi rationem hominibus daturus pollice-
 rentur, non admove re aurem, et, si palam audire eos
 non auderes, ne minueres apud tuos cives auctori-

tatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere. itaque feci, Catule, et istorum omnium summam causas et genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam haec civitas aspernata nunquam est. Nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Graecia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cum illam sapientiam constituendae civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Graeci natam esse senserunt. et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviore, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audi- vi, cum dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem. Itaque eos, dum Romae essent, et a se, et ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiae, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: Nam omnino*

haud placet. Sed tamen haec est mea sententia, quam videbar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum et suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. imminuit enim et
 38 oratoris auctoritatem, et orationis fidem. Sed, ut
 157 eo revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vide sine Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, et vera ac falsa diiudicandi, quam verbo Graeco *διαλεκτικην* appellaret? In hac arte, si modo est haec ars, nullum est praeceptum, quo modo verum inveniatur,
 158 sed tantum est, quo modo iudicetur. Nam omne, quod eloquimur sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse, et, si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, verumne sit, an falsum: et si coniuncte sit elatum, et adiuncta sint alia, iudicent, rectene adiuncta sint, et verane summa sit uniuscuiusque rationis: et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, et multa quaerendo, reperiunt non modo ea, quae iam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius
 159 detexta prope, retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuvat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod et multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis affert non liquidum, non fufum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum. quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fatea-

tur. Haec enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quae in ex- 160 cogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cuius inventis tibi ego videor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, (cuius et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit,) et hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, haec quoque adspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitaverunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioque maiore. Carneadis vero vis 161 incredibilis illa dicendi, et varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc maius est quiddam, quam ab iis, qui haec tradunt et docent, postulandum sit.

Ego autem, si quem nunc plane rudem institui 39 ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno 162 opere eandem incudem diem noctemque tundentibus,

qui omnes tenuiffimas particulas, atque omnia minima manfa, ut nutrices infantibus pueris, in os inferant. Sin fit is, qui et doctrina mihi liberaliter inffitutus, et aliquo iam imbutus ufu, et fatis acri ingenio effe videatur; illuc eum rapiam, ubi non feclufa aliqua aquula teneatur, fed unde univerfum flumen erumpat: qui illi fedes, et tanquam domicilia omnium argumentorum commonfret, et
 163 ea breviter illufret, verbisque definiat. Quid enim eft, in quo haereat, qui viderit, omne, quod fumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex fua fumi vi atque natura, aut affumi foris? Ex fua vi, cum, aut res quae fit tota, quaeratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam⁶⁷, rem illam quod attingat: extrinfeCUS autem, cum ea, quae funt foris, ne-
 264 que inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quaeritur, definitione univerfa vis explicanda eft, fic: Si maiestas eft ⁶⁸amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoftibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciffet, populi
 165 Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut fenatui parendum de falute reipublicae fuit, aut aliud confilium inffituentium, aut fua fponde faciendum: aliud confilium, fuperbum; fium arrogans: utendum igitur fuit confilio fenatus.
 166 Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si conful eft, qui confulit patriae, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures funt argumentorum fedes ac loci. nam et coniuncta quaeremus, et genera, et partes generibus fubiectas, et fimilitudines, et diffi-

similitudines, et contraria, et consequentia, et consentanea, et quasi praecurrentia, et repugnantia, et causas rerum vestigabimus, et ea, quae ex causis orta sunt; et maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quae est subiecta generi: Si omnes, qui reipublicae consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus et nostram salutem, et imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictae narrationes saepe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex consequentibus: Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, et nemo praeter te ibi visus est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et praecurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem pu-

tabunt. simulasse te, et aliud quid quaesisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem saepe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis focius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod
 171 semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quae sunt orta de causis: Si aerarii copiis et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus.
 172 Maiora autem, et minora, et paria comparabimus, sic. Ex maiore: Si bona existimatio divitiis praestat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

Hic parvae consuetudinis

Causa huius mortem fert tam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem et eripere contra rempublicam, et largiri pecunias. Foris autem assumuntur
 173 ea, quae non sua vi, sed extranea sublevantur, ut haec: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quaestio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Haec, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si aurum cui,
 41
 174 quod esset multifariam defossum, monstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quae illa mihi quaerenti demonstrant, ubi sint;

reliqua ; cura et cogitatione eruantur. Quod 173
autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenii iudicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis ; et in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, 176
qualem se videri velit, et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit ; nihil profecto praeterea ad dicendum requireret. Iam illud videmus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, 177
ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Propōni oportet, quid afferas, et id quare ita sit, ostendere ; et ex iisdem illis locis interdum concludere ; relinquere alias, alioque transire : saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare : si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes ; deinde quod agitur, adiungas : puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

Haec ut et properans, et apud doctos, et semidoc- 42
tus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ve- 178

niamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, quam iudicio, aut consilio, regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut praescripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quod te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, et quae dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu folere in dicendo, vel casu potius incurrere. Acres quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, praeteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit: sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis et disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda posuisssem, tempus esset iam de ordine argumentorum, et de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint a me proposita,

de uno dictum; cum de duobus reliquis dixerō, tum erit denique de disponenda tota oratione quaerendum.

Valet igitur multum ad vincendum, probari mo- 43
res, instituta, et facta, et vitam eorum, qui agent 182
causas, et eorum, pro quibus: et item improbari
adversariorum; animosque eorum, apud quos a-
gitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam
cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo di-
cet orator. Conciliantur autem animi dignitate ho-
minis, rebus gestis, existimatione vitae: quae faci-
lius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si
nulla sunt. Sed haec adiuvant in oratore, lenitas
vocis, vultus, pudoris significatio, verborum co-
mitas: si quid persequare acrius, ut invitus, et co-
actus facere videare. facilitatis, liberalitatis, man-
suetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis,
non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia,
quae proborum, demissorum, non acrium, non
pertinacium, non litigiosorum, non acerborum
sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienant-
que ab iis, in quibus haec non sunt. Itaque ea-
dem sunt in adversarios ex contrario conferenda.
Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, 183
in quibus minus potest inflammari animus iudicis
acri et vehementi quadam incitatione. Non enim
semper fortis oratio quaeritur, sed saepe placida,
summissa, lenis, quae maxime commendat reos. Reos
autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed
omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim lo-
quebantur. Horum igitur exprimere mores ora- 184

tione, iustos, integros, religiosos, timidos, per-
 ferentes iniuriarum, mirum quiddam valet: et hoc
 vel in principiis, vel in re narranda, vel in pero-
 randa, tantam habet vim, si est suaviter et cum
 sensu tractatum, ut saepe plus, quam causa, valeat.
 Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione di-
 cendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Ge-
 nere enim quodam sententiarum, et genere verbo-
 rum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque
 significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati,
 44 ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dif-
 185 par adiuncta ratio orationis, quae alio quodam ge-
 nere mentes iudicum permovet, impellitque, ut
 aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut sal-
 vum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant,
 aut abhorreant, aut laetentur, aut moereant, aut
 misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus
 186 ac talibus animi perturbationibus. Atque illud op-
 tandum est oratori, ut aliquam permotionem ani-
 morum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices,
 ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam.
 Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare,
 quam commovere languentem. Sin id, aut non e-
 rit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, prius-
 quam conetur aegro adhibere medicinam, non so-
 lum morbus eius, cui mederi volet, sed etiam con-
 suetudo valentis, et natura corporis cognoscenda
 est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam,
 et gravem ad animos iudicum pertractandos, omni-
 mente in ea cogitatione curaue versor, ut odorer,

quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, et, ¹⁸⁷ ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent: accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quae recte a bono poeta dicta est *flexanima, atque omnium reginarum*, oratio, ut non modo inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere diceret, et in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi praeclare acta, laudaret: quae mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integrae sententiae, tam verae, tam novae, tam sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris.

Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut ¹⁸⁹ oderit, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iniusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in eius-

modi genere orationis nihil esset, nisi falsum, at-
 que imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan
 esset requirenda. nunc ego, quid tibi, Crasse, quid
 ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla
 est, cur apud homines prudentissimos atque amicis-
 simos mentiar. non mehercule unquam apud iudi-
 ces aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam,
 aut odium excitare dicendo volui; quin ipse in
 commovendis iudiciis, iis ipsis sensibus, ad quos
 190 illos adducere vellem, permoverer. Neque enim fa-
 cile est perficere, ut irascatur ei, cui tu velis, iudex,
 si tu ipse id lente ferre videre: neque ut oderit
 eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio
 ante viderit: neque ad misericordiam adducetur,
 nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce,
 vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim
 nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae,
 nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nul-
 la mens est tam ad comprehendendam vim orato-
 ris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ip-
 46 se ad eam, et ardens accesseris. Ac, ne forte hoc
 191 magnum ac mirabile esse videatur, hominem to-
 ties irasci, toties dolere, toties omni animi mo-
 tu concitari, praesertim in rebus alienis; magna vis
 est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos
 agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatio-
 ne et fallaciis. ipsa enim natura orationis eius, quae
 suscipitur ad aliorum animos permovendos, orato-
 rem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum,
 192 qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in iu-
 diciis, in amicorum periculis, in concursu homi-

num, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus: Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulae? tamen in hoc genere saepe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

Segregare abs te ausus, ^{et} aut sine illo Salamina ingredi?

Neque paternum adspēctum es veritus?

Nunquam illum *adspēctum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

Quem aetate exacta indigem

Liberum lacerasti, orbasti, exstinxisti; neque fratris necis,

Neque gnati eius parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Saepe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in

scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam afflatu quasi
 47 furoris. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienae personae, sed auctor meae, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quae in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse.

195 Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Senti equidem, tum magnopere moveri iudices, cum exoravi moestum ac sordidatum senem, et cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices o-

196 stenderem. Cum C. Marius moerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adiuveret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit haec sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, et hominum, et civium, et sociorum imploratio. quibus omnibus verbis, quae a me tum sunt habita,

197 si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet

atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali et quaestore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Caepionis gravi miserabilique casu, in iudicium vocabas: deinde principem et fenatus, et civitatis, M. Aemilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut haec tu adolescens pro republica queri summa cum dignitate existimare: ego, homo censorius, vix satis honeste viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, honorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quaedam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicae nostrae temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestae semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, et prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigere, neque

tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illae seditiones salutis huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quodsi unquam populo Romano concessum esset, ut iure concitatus videretur, id quod docebam saepe esse concessum, nullam illa causam iustiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati, 49 renovabam [atque revocabam]. Quod ubi sensi 200 me in possessione iudicii, ac defensionis meae constituisse, quod et populi benevolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, et iudicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Caepionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis et mansuetudinis coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem

acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, salutis existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae, ²⁰⁹ ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: praefertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Caepionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis indicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa. Hic Sulpicius, Vere her- ⁵⁰ cule, inquit, Antoni, ista commemoras. nam ego ²⁰² nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? ²¹⁰ quanta haesitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere; quam tibi primum munisti

203 ad te audiendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero iam pertimescente, ut illam, non Norbani feditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te praetermissus est in Caepionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque haec solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocre puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quae nos sequi in dicendo, quaeque maxime spectare solemus. docuit enim iam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

51 Equidem primum considerare soleo, postuletne
205 causa. nam neque parvis in rebus adhibendae sunt hae dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragoedias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quae non possint commo-

veri. Nam quoniam haec fere maxime sunt in iudicium animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, laetitia, timor, molestia: sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. namque haec res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volumus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a nobis ac nostris demovere: eademque haec genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id augeas, odium creatur: si, quod aut in bonos viros factum, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiae, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus, interior est

206

removendo ex
 citando
 d-

substantive
 tempore

2 G. G. G. G.

207

208

in concilio
 d-

209

ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem
 52 similitudinem est perducendus. Par atque una ratio
 est spei, laetitiae, molestiae: sed haud sciam, an
 acerrimus longe sit omnium motus invidiae; nec
 minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in
 excitanda. Invident autem homines maxime pari-
 bus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, il-
 los autem dolent evolasse: sed etiam superioribus
 invidetur saepe vehementer, et eo magis, si intole-
 rantius se iactant, et aequabilitatem iuris, praestan-
 tia dignitatis aut fortunae suae transeunt: quae si
 inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse
 virtute parta; deinde etiam vitiiis atque peccatis:
 tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non
 esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis,
 210 quantumque fastidium. Ad sedandum autem, mag-
 no illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad
 suum commodum, sed ad aliorum esse collata, se-
 seque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea
 non sit iniqua merces periculi, tamen ea non dele-
 ctari, totamque abiicere atque deponere: omnino-
 que perficiendum est, (quoniam plerique sunt in-
 vidi, maximeque est hoc commune vitium, et
 pervagatum: [invidetur autem praestanti florentique
 fortunae] ut haec opinio minuatur, et illa excel-
 lens opinione fortuna cum laboribus et miseriis per-
 211 mista esse videatur. Iam misericordia movetur, si
 is, qui audit, adduci potest, ut illa, quae de alte-
 ro deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit
 acerbis, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad
 seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humana-

rum miseriarum graviter accipiuntur; si dicuntur dolenter, tum afflicta, et prostrata virtus maxime luctuosa est; et, ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut saepe iam dixi) atque summissa; sic haec, quae suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet. Sed est quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lenem, alterum vehementem esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, et ex hac vi nonnunquam animi aliquid inflandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque contentio quaeritur, et hoc, quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda (sunt), et exitus tamen spissi et producti esse debent. Nam neque assequendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum a causa, et homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat,

quae simul atque emissa est, adhaerescit: illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, et varia, et copiosa oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicat, docere iudicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quae comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut aequè grave. Illa autem, quae aut conciliationis causa leniter, aut per motionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus efferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordia invidia tollatur.

54 Suavis autem est, et vehementer saepe utilis iocus, et facietiae: quae, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, mea sententia, Caesar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falsis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis.

217 Ego vero, inquit Caesar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Graecos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnul-

lam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. inveni autem ridicula et falsa multa Graecorum: nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et praeter ceteros, Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt attem- que tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum aequabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breve: illa a veteribus superior *cavillatio*, haec altera *dicacitas* nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe: leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis per saepe lepore et facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuae festivitatis ars non desideretur: natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adiuvente, et voce, et ipso genere sermonis: tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum haerere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumviros contra Scaevolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, praeter hunc, in utroque genere leporis excel-

lens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc,
 221 quod in celeritate atque dicto est. Nam haec perpetua contra Scaevolam Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam et ioco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim aduersarii dignitati: in quo ipse fervebat suam; quod est hominibus facietis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quae occurrant; cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, *flam-*
 222 *mam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat*: haec scilicet bona dicta, quae falsa sint. nam ea dicta appellantur proprio
 55 iam nomine. Sed ut in Scaevolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia: cum ille diceret, *se sine causa sudare*; *Minime mirum*, inquit. *modo enim existi de balneis*. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus iucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, et alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia, et cum contraria inter se de republica capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de iure civili libellos tribus legendos
 224 dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN

PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostrae civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiavi Scaevolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragoediis, quas egit idem, cum casu in eadem causa funere efferretur anus Iunia? Pro, dii immortales, quae fuit illa, quanta vis! quam inexpectata! quam repentina! cum, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate et celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriae, cui virtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse, nihil superest; libidines rotum dissipaverunt. an iuri civili? est paternum. sed dicet, te, cum aedes venderes, ne in rutis quidem, & caesis solum tibi paternum recepisse. an rei militari? qui nunquam*

castra videris? an eloquentiae? quae nulla est in te: & , quidquid est vocis ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum

§6 *Locum reliquisti.* Sed haec tragica atque divina: ²²⁷ facta autem et urbana innumerabilia ex una contentione meministis. nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam huius contra collegam in censura nuper, neque lepore et festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse saepe, et eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. ²²⁸ Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem. nam esse quamvis facetum atque falsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse, et videri, quod isti contigit uni, id ²²⁹ mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam, quod praecipendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc praeceptum prae-

mittendum est facietiarum, cum his nihil opus
 sit. nos autem quomodo utamur, cum opus sit,
 quaerimus: ut in adversarium, et maxime, si
 eius stultitia poterit agitari, in testem stultum,
 cupidum, levem, si facile homines audituri vide-
 buntur. Omnino probabiliora sunt, quae laceffiti ²³⁰
 dicimus, quam quae priores. nam et ingenii cele-
 ritas maior est, quae apparet in respondendo, et
 humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi
 fuisse, nisi effemus laceffiti, ut in ista ipsa concione
 nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem face-
 tius dictum videretur, quod non provocatus re-
 sponderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio,
 tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum,
 lepore magis elevandum, quam contentione fran-
 gendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igitur? ⁵⁷
 inquit, patiemur, Caesarem, qui quamquam Crasso ²³¹
 facietias concedit, tamen multo in eo studio magis
 ipse elaborat, non explicare nobis totum genus hoc
 iocandi, quale sit, et unde ducatur; praesertim cum
 tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis esse fatea-
 tur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti,
 nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticivisset,
 Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de qui- ²³²
 bus Antonius iamdiu loquitur, ars ulla sit. observatio
 quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae
 in dicendo valent: quae si eloquentes facere possent,
 quis esset non eloquens? Quis enim haec non vel faci-
 le, vel certe aliquo modo possent ediscere? Sed ego in
 his praeceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror,
 non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte du-

camur, sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo re-

233 ferenda sint, didicerimus. Quare, Caesar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone praeterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. quamquam soleo saepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commovere potest, cuius ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, et *docebo sus* (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nu-

234 per audisset, *foenum alios* aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur, inquit, Catulus, praesertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. verum te, Caesar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore atque itinere disputationis, requiescam in Caesaris sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio.

58 Atqui, inquit Iulius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, simulac perpaululum gustaris, extrudam et eiiciam.

235 Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quae quaerantur; unum, quid sit:

alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet, et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus ²³⁶ autem, et regio quasi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine et deformitate quadam continetur. haec enim ridentur vel sola, vel maxime, quae notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen, uno saepe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam laceffentis: vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem, politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat, et relaxat, odiosasque res saepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est; id quod in quarto loco quaerendi posueramus. nam nec insignis improbitas, et scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata rideretur. facinorosos

maiore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, 59 ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur 238 adhibenda est primum in iocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quae sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle 439 agitata ridentur. Est etiam deformitatis, et corporis vitiorum ^{vitia} bella materis ad iocandum: sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. In quo modo illud praecipitur, ne quid insulte, sed etiam, si quid perridicule possis: (vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quae cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

240 Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii*, cum esset cum eo Tarracinae de amricula rixatus. falsa, attamen a te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria *LLL*, duo *MM*. cum quaereres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, *Lacerat lacertum Largii mordax* 241 *Memmius*. Perspicitis, hoc genus quam sit facetum,

quam elegans, quam oratorium, siue habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspargendum, siue fingas. Est autem haec huius generis virtus, ut ita facta demonstras, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod 242 ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus et vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, et extento brachio paviulum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit. *senium est, cum audio.* Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscoenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat; praestet idem ingenuitatem et ruborem suum, verborum turpitudine et rerum obscoenitate vitanda. Ergo haec duo genera 60 sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quae 243 sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sint, intelligantur: aut, imitatione brevi iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem 244 ridiculum est id, quod verbi, aut sententiae quodam acumine movetur. Sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est

mimorum ethologorum similitudo ; sic in hoc , scur-
 rilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui
 igitur distinguemus a Craſſo , a Catulo , a ceteris
 familiarem veſtrum , Granium , aut Vargulam , ami-
 cum meum ? non mehercule in mentem mihi qui-
 dem venit : ſunt enim dicacēs ; Granio quidem ne-
 mo dicacior. Hoc , opinor , primum , ne , quo-
 tiescunque potuerit dictum dici , neceſſe habeamus di-
 245 cere. Puſillus teſtis proceſſit. *Licet*, inquit, *roga-*
re, Philippus ? Tum quaefitor properans, *Modo bre-*
viter. Hic ille, *Non accuſabis?* *perpuſillum rogabo*.
 Ridicule. Sed ſedebat iudex L. Aurifex , brevior
 etiam , quam teſtis ipſe. omnis eſt riſus in iudicem
 converſus. viſum eſt totum ſcurrile [iudicium]. Ergo
 haec , quae cadere poſſunt in quos nolis , quamvis
 246 ſint bella , ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia. Ut iſte,
 qui ſe vult dicacem , et mehercule eſt , Appius , ſed
 nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabatur. *Co-*
nabo, inquit, *apud te*, huic luſco , familiari meo , C.
 Sextio : *uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile,
 et quod ſine cauſa laceſſivit : at tamen id dixit, quod
 in omnes luſcos conveniret. Ea , quia meditata
 putantur eſſe , minus ridentur. Illud egregium Sex-
 tii , et ex tempore , *Manus lava*, inquit, *et coena*.
 247 Temporis igitur ratio , et ipſius dicacitatis modera-
 tio et temperantia , et raritas dictorum , diſtinguet
 oratorem a ſcurra : et , quod nos cum cauſa dici-
 mus , non ut ridiculi videamur , ſed ut proficiamus
 aliquid , illi totum diem , et ſine cauſa. Quid enim
 eſt Vargula aſſecutus , cum eum candidatus A. Sem-
 pronius cum M. ſuo fratre complexus eſſet : *Puer*

abige muscas ? Risum quaesivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia et gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

Nunc exponamus genera ipsa summam, quae 61 risum maxime moveant. Haec igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re haberi, alias in verbo: facetiis autem maxime homines delectari, si quando risus coniuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci. tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, iocus in turpiculis et quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec oclusum*: quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. 249
 Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem*: praeclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num claudicas? at hic clodiat*: ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc Naevio ignavius? severe Scipio*: at in

male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridi-
 cule Philippus. At utrumque genus continet verbi
 250 ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta,
 vel argutissima putantur, sed non semper in ioco,
 saepe etiam in gravitate versantur. Africano illi ma-
 iori, coronam sibi in convivio ad caput accommo-
 danti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Va-
 rus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit. caput e-*
nim magnum est: laudabile, et honestum. At ex
 eodem genere est: *Calvus satis est: quod dicit parum*.
 Ne multa: nullum genus est ioci, quo non ex eo-
 251 dem severa et gravia sumantur. Atque hoc etiam
 animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta.
 Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio
 est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce,
 denique ipso corpore ridetur. Salsum hunc possum
 dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse
 62 velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc,
 quod risum vel maxime movet, non est nostrum:
 morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum,
 stultum; naturae ridentur ipsae: quas personas agi-
 252 tare solemus, non sustinere: alterum genus est imi-
 tatione admodum ridiculum, sed nobis tantum li-
 cet furim, si quando, et cursim; aliter enim mi-
 nime est liberale: tertium, oris depravatio, non
 digna nobis: quartum, obscœnitas, non solum non
 foro digna, sed vix convivio liberorum. Detrac-
 tis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae
 reliquae sunt, quae aut in re, ut ante divisi, posi-
 tae videntur esse, aut in verbo. Nam quod, qui-
 buscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re

continetur: quod mutatis verbis falem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo ²⁵³ posita, non in re: sed non saepe magnum risum movent: magisque ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespas Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis*. Et, si quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc ²⁵⁴ genere maxime excellet: sed risus movent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum mover, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

Quae genera percurram equidem: sed scitis esse ⁶³ notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, ²⁵⁵ aliud dicitur. Hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsius: ut apud Naevium videtur esse misericors ille, qui iudicatum duci videns, percontatur ita, *Quanti addictus? mille nummum*. Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*; esset illud genus ridiculi praeter expectationem: sed quia addidit, *Nihil addo, ducas licet*: addito ambiguo, altero genere

ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui
 256 laceffivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior; attendere, et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quae sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur,) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Graeci vocant *παρονομασίαν* ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: et ille, *Quid opus fuit DE?* Immo vero, inquit, *quid opus fuit te?* aut eiusdem
 257 responsio illa, *Si tu & adversus, & averfus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo
 64 Martio nomen invenisse. Atque haec omnia verbo continentur. Saepe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua pars versus, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,

Tanta confidentia (estis)? auferte istam enim superbiam.
 Nam in Coelio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profec-

tam diceret testis, et haberet filium delicatorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniciuntur proverbialia: ut illud Scipionis, cum Afellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasset gloriaretur, *Agas afellum*, et cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non infusum genus ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, *mimus vetus*, oppido ridiculus. Sed ab eo a mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua et nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu vero, inquisti, molestus non eris. Iubebis igitur te*, inquit, *suscitari?* et tu, *Certe negaram te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, praecoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi sententia, tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei animi sententia.* Haec aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo, cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quae 65

261 aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius
 verbi translatione, aut ex inversione verborum.
 Ex immutatione, ut olim Rufca cum legem ferret
 annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit,
M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dic-
turus es, ut ceteris fecisti? Ut sementem feceris, ita
 262 *metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cum
 Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus
 eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmas*
dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut, Cras-
 sus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum
 diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L.
 Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum inter-
 pellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulcellum pue-*
rum, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mi-*
hi, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium*
potui. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*.
 multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam
 illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis.
 Dixi enim dudum, materiam aliam esse ioci, ali-
 am severitatis: gravium autem, et iocorum unam
 263 esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem
 verba relata contrarie: quod idem genus saepe est
 etiam facetum; ut, Servius ille Galba cum iudices
 L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos,
 et dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio*
tuo exhibis? Cum tu, inquit, *de cubiculo alieno*. A
 quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod
 Glauca Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem*
in Palatio.

66 Ac verborum quidem genera quae essent faceta,

dixisse me puto : rerum plura sunt , eaque magis ²⁶⁴
 (ut dixi ante) ridentur : in quibus est narratio ;
 res sane difficilis. Exprimenda enim sunt , et po-
 nenda ante oculos ea , quae videantur esse verifi-
 milia , quod est proprium narrationis , et quae sint,
 quod ridiculi proprium est , subturpia : cuius exem-
 plum , ut brevissimum , sit sane illud , quod ante
 posui , Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ad-
 scribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur ²⁶⁵
 etiam aliquid ex historia , ut , cum Sex. Titius se
 Cassandram esse diceret , *Multos* , inquit Antonius ,
possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex
 similitudine : quae aut collationem habet , aut tan-
 quam imaginem. Collationem : ut ille Gallus olim
 testis in Pisonem , cum innumerabilem Magio prae-
 fecto pecuniam dixisset datam , idque Scaurus re-
 nuitate Magii redargueret : *Erras* , inquit , *Scaure*.
ego enim Magium non conservasse dico , sed , tan-
quam nudus nuces legeret , in ventre abstulisse : ut
 ille M. Cicero senex , huius viri optimi , nostri fa-
 miliaris , pater , *nostros homines similes esse Syrorum*
venalium : ut quisque optime Graece sciret , ita esse ne-
quissimum. Valde autem ridentur etiam imagines , ²⁶⁶
 quae fere in deformitatem , aut in aliquod vitium
 corporis ducuntur cum similitudine turpioris : ut
 meum illud in Helvium Manciam , *Iam ostendam* ,
cuiusmodi sis : cum ille , *Ostende , quaeso* ; demon-
 stravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cim-
 brico , sub Novis , distortum , eiecta lingua , buccis
 fluentibus : risus est commotus : nihil tam Manciae
 simile visum est : ut cum Tito Pinario , mentum

in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid*
 267 *vellet, si nucem fregisset.* Etiam illa, quae minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione: *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornecem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram.* Arguta etiam significatio est, cum parva re, et saepe verbo res obscura et latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno et gravi, *Nihil est, quo mihi gratias agas,* inquit, *si malui compilari, quam venire:* ut Afello Africanus, obiiicienti lustrum illud infelix, *Noli,* inquit, *mirari. is enim, qui te ex aerariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit.* *Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Afellum ignominia levarit.*

67 *Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur,*
 269 *ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scaevola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret, Quid tibi vis, inquit, insane? tanta*

malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fan- 272
 nius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, et eum Graeco verbo appellat εἰρηναίος: sed, uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore et humanitate omnibus praestitisse. genus est perelegans, et cum gravitate falsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de 271
 facitiis disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, in apol. legn
 ex quibus a me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummius cuius temporis hominem esse*. Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitae tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dis- 273
 simulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cum ille se custodiae causa diceret in castris remansisse, quaereretque cur ab eo notaretur, *Non amo*, inquit, *nimum diligentes*. Acutum etiam illud est, 273
 cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinisset, multaue ex ea proelia praeclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum

Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse: *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam* 274 *ego recepissem, nisi tu perdidisses.* Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,

Postquam rem habere coepit, est mortuus. et, edd. sch.

Quid est tibi

Ista mulier? Uxor. Similis medicus fidius, et

Quamdiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.

68 *Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum; sed*
habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci,
ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat ali-
quid: ut tibi, Antoni, Mancina, cum audisset te
censorem a M. Duronio de ambitu postulatam,
Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere li-
 275 *cebit.* Valde haec ridentur, et hercule omnia,
 quae a prudentibus, quasi per dissimulationem
 [non] intelligendi, subabsurde falseque dicuntur.
 Ex quo genere est etiam, non videri intelligere
 quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem existimas,*
qui in adulterio deprehenditur? tardum: ut ego,
 qui in delectu, Metello, cum excusationem ocu-
 lorum a me non acciperet, et dixisset, *Tu igitur*
nihil vides? Ego vero, inquam, a porta Esquilina
 276 *video villam tuam:* ut illud Nasicae, qui cum ad
 poetam Ennium venisset, eique ab ostio quaerenti
 Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nastica
 sensit, illam domini iussu dixisse, et illum intus
 esse. paucis post diebus cum ad Nasicam venisset

Ennius, et eum a ianua quaereret; exclamat Nafica, se domi non esse. tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nafica, *Homo es impudens. ego cum te quaererem, ancillae tuae credidi, te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?*

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, 277 irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana?* Non pol, inquit, audeo. nam me ad famosas vetuit mater accedere. Salsa sunt etiam, quae habent suspensionem ridiculi 69 absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, 278 cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos feram furculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem, inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem her- 279 cule valde illa movent stomachosa, et quasi sub- *sub-
morosa ridicula, cum non a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura riderur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Naevium,*

Quid ploras pater?

Mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus pa-

rientiſ ac lenti : ut , cum Cato percuffus eſſet ab
 eo , qui arcam ferebat , cum ille diceret , *Cave :*
 280 rogavit , *numquid aliud ferret praeter arcam ?* Etiam
 ſtultitiae falſa reprehenſio : ut ille Siculus , cui prae-
 tor Scipio patronum cauſae dabat hospitem ſuum ,
 hominem nobilem , ſed admodum ſtultum : *Quae-
 ſo* , inquit , *praetor , adverſario meo da iſtum patro-
 num , deinde mihi neminem dederis.* Movent illa
 etiam , quae coniectura explanantur longe aliter ,
 atque ſunt , ſed acute , atque concinne : ut , cum
 Scaurus accuſaret Rutilium ambitus , cum ipſe con-
 ſul eſſet factus , ille repulſam tuliffet , et in eius ta-
 bulis oſtenderet literas , *A. F. P. R.* idque diceret
 eſſe , *Actum fide P. Rutilii ;* Rutilius autem , *Ante
 factum , poſt relatum ;* C. Canius , eques Romanus ,
 cum Rufo adeſſet , exclamat , neutrum illis lite-
 ris declarari . *Quid ergo* , inquit Scaurus ? *Aemilius
 fecit , plectitur Rutilius.* Ridentur etiam discrepan-
 70 tia . *Quid huic abeſt , niſi res & virtus ?* Bella etiam
 281 eſt familiaris reprehenſio , quaſi errantis : ut cum
 obiurgavit Albius Granium , quod , cum eius ta-
 bulis quiddam Albucio probatum videretur , et
 valde abſoluto Scaevola gauderet , neque intelli-
 geret , contra ſuas tabulas eſſe iudicatum . * *
 282 Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando
 familiaris , ut , cum patrono malo , cum vocem in
 dicendo obtuſiſſet , ſuadebat Granius , ut muſum
 frigidum biberet , ſimulac domum rediſſet : *Perdam* ,
 inquit , *vocem , ſi id fecero . Melius eſt* , inquit , *quam*
 283 *reum.* Bellum etiam eſt , cum , quid cuique ſit con-
 ſentaneum , dicitur : ut , cum Scaurus nonnullam

haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: federetque advocatus reo Bestiae, cum finus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur; si potes esse possessor.* Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, ²⁸⁴ quam quod est praeter expectationem; cuius innumerabilia sunt exempla, vel Appii maioris illius, qui in fenatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoria, et premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent, *Non est, inquit, Lucilii pecus illud: erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse. qua lubet, pascitur.* Placet etiam mihi illud Scipionis, ²⁸⁵ illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tulisset, *Eiero, inquit: iniquus est.* cum esset admurmuratum, *Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus.* Ab hoc vero Crasso nihil facetius. cum laesisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit.* annuit Silus. *potest etiam, ut tu non recte intellexeris.* id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. *potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris.* hoc ita praeter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Naevius, et iocus est familiaris, *Sapiens si algebis, tremes.* et alia permulta. Saepe etiam facete concedas adversario ⁷¹ idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Laelius, cum ei ²⁸⁶

quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Saepe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiiisset, et fatis contumeliose, *Quid fers, Cinciole?* quaesisset: *Ut emas*, inquit, *Cai, si*
 287 *uti velis*. Saepe etiam falsae, quae fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salfum est etiam, quaerentibus et quasi percontantibus lente respondere, quod nolent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, et quaerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum*, inquit, *nihil credere*.
 288 Colliguntur a Graecis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed haec ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. nam illa, quae verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt: quae plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent. Haec autem, quae
 289 sunt in re, et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui iocose vult dicere, quasi natura quadam, apta ad haec genera, et moribus, ut ad cuiusque mo-

di genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est, et tristior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quae dicuntur, falsiora videri solent.

Sed iam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermo-²⁹⁰ nis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum deverteris, neque amoenum, neque salubrem locum, censeo, ut fatis diu te putes requiesse, et iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviozem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed²⁹¹ habetis ea, quae voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit. nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quae iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim⁷² cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum et argumenta causae, et eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, et illos, quibus permoven-^{cap. 42-53.} tur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quaeque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quae non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in²⁹² dicendo haec esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi haeream: a malo autem vitioque causae ita recedam, non ut id me defugere appa-

reat, sed ut totum, bono illo ornando et augendo
 diffimulatum, obruatur. Et, si causa est in argu-
 mentis; firmissima quaeque maxime tueor, siue
 plura sunt, siue aliquod unum: siue autem in con-
 ciliatione, aut in permotione causa est; ad eam
 me potissimum partem, quae maxime commovere
 293 animos hominum potest, confero. Summa deni-
 que huius generis haec est, ut, si in refellendo ad-
 versario firmior esse oratio, quam in confirmandis
 nostris rebus, potest, omnia in illum conferam te-
 la; siue nostra facilius probari, quam illa redargui
 possunt, abducere animos a contraria defensione,
 294 et ad nostram conor traducere. Duo denique illa,
 quae facillima videntur, quoniam, quae difficiliora
 sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo: u-
 num, ut molesto aut difficili argumento, aut loco
 nonnunquam omnino nihil respondeam: quod for-
 sitan aliquis iure irriserit. quis enim est, qui id fa-
 cere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non
 de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si
 quae premat res vehementius, ita cedere solere,
 ut non modo non abiecto, sed ne rejecto quidem scu-
 to fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo
 speciem atque pompam, et pugnae similem fugam:
 consistere vero in meo praesidio sic, ut non fugien-
 295 di hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Al-
 terum est illud, quod ego oratori maxime caven-
 dum, et providendum puto, quodque me sollici-
 tare summe solet; non tam ut prosim causis, elab-
 orare soleo, quam ut ne quid obsum: non quin
 enitendum sit in utroque; sed tamen multo est tur-

pius oratori, nocuisse videri causae, quam non
 profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catu- 73
 le? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis?
 Minime, inquit ille: sed Caesar de isto ipso quid-
 dam velle dicere videbatur. Me vero lubente, in-
 quit Antonius, dixerit, sive refellendi causa, sive
 quaerendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, 296
 Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic
 praedicarem, unum te in dicendo mihi videri
 rectissimum, propriumque hoc esse laudis tuae, ni-
 hil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro
 quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi ser-
 mo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset
 de te institutus, Crassusque plurimis verbis elo-
 quentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ce-
 teris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod
 non solum quod opus esset, diceres, sed etiam,
 quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi
 respondere memini, cetera in te summe esse 297
 laudanda; illud vero improbi esse hominis, et
 perfidiosi, dicere quod alienum esset, et nocer-
 et ei, pro quo quisque diceret. quare non
 sibi eum disertum, qui id non faceret, videri,
 sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi vide-
 tur, Antoni, demonstrares velim, quare tu hoc ita
 magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil
 tibi in oratore maius esse videatur. Dicam equi- 74
 dem, Caesar, inquit, quid intelligam: sed et tu, 298
 et vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de
 perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de
 exercitationis et consuetudinis meae mediocritate.

Crassi quidem responsum, excellentis cuiusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se coniecturam; cuius tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: (sed ego non de praestanti quadam et eximia, sed prope de vulgari et communi prudentia disputo) ut apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriae, quae tum primum proferebatur, pollicitus esse, se traditurum: cum ille quaesisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quae vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne, quae vis in homine acerrimi ingenii, quam potens et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistoclis responsum, memoriae nobis opera danda non est, neque illa mea cautio et timiditas in causis, propter praestantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Ete-

Simonides;

nim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Saepe aliquis testis aut non laedit, aut minus laedit, nisi laceffatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur; ut male dicamus, denique ut interrogemus. non moveor, non obtempero, non satisfacio; neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, 302 est si non stultum, si non levem testem laeseris! habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et ^{h. s. s. q. d.} pondus in vita; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et saepe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, fermo ille sequitur, *Occidit ille. adversariumne? immo vero, aiunt, se, & eum, quem defendit.* Hoc Crassus non putat nisi perfidia 75 accidere posse: ego autem saepissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. 303 Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quae valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum perfo- 304 narum, quas defendunt, rationem non habent? si, quae sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando et efferendo invidiosiora

faciunt ; quantum est in eo tandem mali ? Quid ?
 si in homines caros , iudicibusque iucundos ,
 sine ulla praemunitioe orationis acerbius et con-
 tumeliosius invehare ; nonne abs te iudices abalie-
 305 nes ? Quid ? si quae vitia , aut ^{incommoda} incommoda sunt in
 aliquo iudice uno , aut pluribus , ea tu in adver-
 sariis exprobrando , non intelligas , te in iudices in-
 vehi , mediocre peccatum est ? Quid ? si , cum pro
 altero dicas , litem tuam facias , aut laesus efferare
 iracundia , causam relinquant , nihilne noceas ? In quo
 ego , non quo libenter male audiam , sed quia ego
 causam non libenter relinquo , nimium patiens
 et lentus existimor : ut , cum te ipsum , Sulpici ,
 obiurgabam , quod ministratorem peteres , non ad-
 versarium . Ex quo etiam illud assequor , ut , si quis
 mihi maledicat , petulans , aut plane insanus esse vi-
 306 deatur . In ipsis autem argumentis si quid posueris
 aut aperte falsum , aut ei , quod dixeris , dicturus-
 ve sis , contrarium , aut genere ipso remotum ab
 usu iudiciorum ac foro , nihilne noceas ? Quid
 multa ? omnis cura mea solet in hoc versari semper ,
 (dicam enim saepius ,) si possim , ut boni aliquid
 efficiam dicendo : sin id minus , ut certe ne quid
 mali .

76 Itaque nunc illuc redeo , Catule , in quo tu me
 307 paulo ante laudabas , ad ordinem collocationemque
 rerum ac locorum . Cuius ratio est duplex : alte-
 ra , quam affert natura causarum ; altera , quae ora-
 torum iudicio et prudentia comparatur . Nam ut a-
 liquid ante rem dicamus , deinde , ut rem expona-
 mus , post ut eam probemus nostris praefidiis con-

firmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. Ut vero statuamus, ea, quae 308
 probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiae. Multa enim occurrunt argumenta: (multa,) quae in dicendo profutura videantur. sed eorum partim, ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quae 309
 autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen (ut saepe fit) valde multa sunt: ea, quae ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam (quod 77
 saepe iam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex omnibus his rebus res prae nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquae duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus fusae esse debent. Nam et principia, et ceterae partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanere possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil do- 311
 cent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimum, quamquam ma-

xime proprius est locus et in exordiendo, et in perorando; degredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causa, faepe utile est. Itaque vel narratione exposita faepe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eaeque causae sunt ad agendum, et ad ornandum gravissimae atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad eiusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se res habet, quae non statim, ut dici coepta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, ferventur etiam ad perorandum: si quae erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum

est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

Principia autem dicendi semper cum accurata, 78 et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo, 316 non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; et ait idem, cum brachium concalescerit, tum se solere pugnare; neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut et venustati vel maxime serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, 317 quin exordium dicendi vehemens et pugna non saepe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis, potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repente evolet. sic omnia, quae fiunt, quaeque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo 318 non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceri-

bus causae sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata
 atque perspecta, locis omnibus inventis, atque instru-
 ctis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic
 319 et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quae
 erunt uberrimae vel in argumentis, vel in iis parti-
 bus, ad quas dixi degredi saepe oportere. Ita et
 momenti aliquid afferent, cum erunt paene ex inti-
 ma defensione deprompta, et apparebit ea non mo-
 do non esse communia, nec in alias causas posse
 transferri, sed penitus ex ea causa, quae tum aga-
 79 tur, effloruisse. Omne autem principium aut rei
 320 totius, quae agetur, significationem habere debe-
 bit, aut aditum ad causam et munitionem, aut quod-
 dam ornamentum et dignitatem. Sed oportet, ut
 aedibus ac templis vestibula et aditus, sic causis prin-
 cipia proportione rerum praeponere. Itaque in
 parvis atque in frequentibus causis ab ipsa re est exor-
 321 diri saepe commodius. Sed cum erit utendum prin-
 cipio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex ad-
 versario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur,
 sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quo-
 rum res est,) quae significant virum bonum, quae
 liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dig-
 num, quae valeant contra falsam criminationem:
 322 ex adversario, iisdem ex locis fere contraria. Ex
 re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si
 immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova,
 si quae restitui sanarique non possit: ex iis autem,
 apud quos agetur, ut benevolos beneque existiman-
 tes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam
 rogando. Est id quidem in totam orationem con-

fundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam et ³²³ attentum, monent Graeci, ut principio faciamus iudicem, et docilem; quae sunt utilia: sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod et attentum maxime sunt, cum omnia expectant, et dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quae in principiis, quam quae in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem ³²⁴ copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen ³²⁵ totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leviter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit ⁸⁰ principium consequenti orationi, ut non tanquam citharoedi prooemium affectum aliquod, sed cohaerens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditari ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter iubent, si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; si tum est brevis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed saepe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed

etiam quod eam virtutem, quae narrationis est maxima, ut iucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*, quam longa est narratio! mores adolescentis ipsius, et fervilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma, et lamentatio fororis, reliqua, pervarie iucundeque narrantur. Quodsi hanc brevitatem quaesisset,

*Effertur, imus : ad sepulcrum venimus :
In ignem posita est,*

(his fere) decem verbis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quodsi nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas, et multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitatem percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et maiore periculo haec pars orationis obscura est, quam ceterae: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcaecat orationem: vel quod alia possis,

semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilii. neque enim si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quae suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et quidquid poterit, detrahemus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causae noceamus, accidat. nam ad summam totius causae pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquae fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur: in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causae coniuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis. namque una in causis ratio quaedam est eius orationis, quae ad probandam argumentationem valet. Ea autem et confirmationem et reprehensionem quaerit: sed quia neque reprehendi quae contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque haec confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco haec et natura, et utilitate, et tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quam maxi-

me permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

- 333 Neque sane iam causa videtur esse, cur feceramus ea praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimae mihi videtur esse personae. Nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti, et disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere
- 82 possit. Atque haec in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium: multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenii
- 334 ostentationis suspicio. Concio capit omnem vim oratoris, et gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, praesertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse
- 335 retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quae quia pugnare saepe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, vestigialium, praesidii militum, [utilitates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda

contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, maiorum exempla, quae erunt vel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed ³³⁶ quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de ³³⁷ republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est saepe mutandum. Et quamquam una fere vis est eloquentiae, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicae, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, iniuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit au- ⁸³ tem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur ³³⁸ concionis, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi ³³⁹

varique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperere, si arroganter, si turpiter, si fordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quae aut iusta est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suae cupiditatis aut metus multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinae opponuntur: tum obiurgatio, si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior obiurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, ³⁴⁰ sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiae profunt, et celeritas, et breve aliquod dictum, nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, et saepe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

⁸⁴ Expofui fere, ut potui, vobis in utroque genere caufarum quae fequi folerem, quae fugere, quae fepectare, quaque omnino in caufis ratione ³⁴¹ verfari. Nec illud tertium laudationum genus eft difficile, quod ego initio quafi a praeceptis noftris fecreveram: fed et quia multa funt orationum genera, et graviora, et maioris copiae, de quibus nemo fere praeciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti foleremus, totum hunc fe-gregabam locum. Ipsi enim Graeci, magis legendi, et delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forenfis caufa, laudationes fecriptita-verunt: quorum funt libri, quibus Themiftocles,

Aristides, Agefilas, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur: nostrae laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quae ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Laelius, vel ut nosmetipsi, orandi causa, Graecorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus. Perpicuum est igitur, alia esse in homine ³⁴² optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiae, ceteraque quae fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quae deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae et fortunae bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse aliis propter abundantiam fortunae; ut opes et copiae non superbiae videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem et materiam dedisse. Virtus autem, quae est per se ipsa ³⁴³ laudabilis, et sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliae virtutes, quae videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficentia positae: aliae, quae in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore.

Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu
 344 in laudationibus: omnes enim hae virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosae putantur. Sapientia et magnitudo animi, qua omnes res humanae tenues et pro nihilo putantur: et in excogitando vis quaedam ingenii, et ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera virtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda, et grata, tum etiam illa, quae mirabilia
 85 sunt in virtute, laudari. Et quoniam singularum
 345 virtutum sunt certa quaedam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus, et vim, et no-
 346 men accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac praemio: quae vero etiam cum labore et periculo ipsorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum; quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur praestantis viri, quae est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, et admirabilis videri solet, tulisse casus sa-

pienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen 347 illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis praemia, res gestae, iudiciis hominum comprobatae: in quibus etiam felicitatem ipsam, deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumenda autem res erunt aut magnitudine praestabiles, aut novitate primae, aut genere ipso singulares. neque enim parvae, neque usitatae, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignae videri solent. Est etiam cum ceteris praestantibus viris 348 comparatio in laudatione praeclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi praecepta 349 contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi et vituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque 350 quid sentiam. adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur. Perge vero, inquit Crassus. libenter 86

enim te cognitum iam artificem, aliquandoque e-
 vultum illis integumentis diffimulationis tuae, nu-
 datumque perspicio: et quod mihi nihil, aut quod
 non multum relinquis, percommode facis, estque
 351 mihi gratum. Iam istuc, quantum tibi ego reli-
 querim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si
 enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo. fin
 diffimulare, tu quemadmodum his satisfacias, vi-
 deris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto e-
 go, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit,
 ut oblivionis artem, quam memoriae, malim: gra-
 tiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum
 352 ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim,
 cum coenaret Crannone in Thessalia Simonides apud
 Scopam, fortunatum hominem, et nobilem, ceci-
 nissetque id carmen, quod in eum scripisset, in
 quo multa ornandi causa, poetarum more, in Ca-
 storem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum for-
 dide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod
 pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum
 a suis Tyndaridis, quos aequae laudasset, peteret,
 353 si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Si-
 monidi, ut prodiret: iuvenes stare ad ianuam duos
 quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexif-
 se illum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim
 spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, con-
 cidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse.
 quos cum humare vellent sui, neque possent ob-
 tritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex
 eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cu-
 buisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse.

Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferreret. Itaque ³⁵⁴ iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quae memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda; sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memoriae fructus, ⁸⁷ quanta utilitas, ³⁵⁵ quantā vis, quid me attinet dicere? tenere quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, et quatenus, et quomodo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis aliquando a se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare ³⁵⁶ confiteor equidem, huius boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed haec ars tota dicendi, sive artis imago quaedam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verum ut ea, quae sunt orta iam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria ³⁵⁷ fere quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur: neque vero tam habeti, ut nihil hac consue-

rudine et exercitatione adiuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis affigi nostris, quae essent a sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quae perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res caecas, et ab adfectus iudicio remotas, conformatio quaedam, et imago, et figura ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut
 358 omnibus, quae sub adfectum veniunt, admoneatur memoria nostra atque excitatur: sed locis opus est. etenim corpus intelligi sine loco non potest. quare ne in re nota et pervulgata multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, et similium verborum conversa et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi imagine, totius sententiae informatio, pictoris cuiusdam summi ratione
 88 et modo, formarum varietate locos distinguentis. Sed
 359 verborum memoria, quae minus est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur. multa enim sunt verba, quae, quasi articuli, connectunt membra orationis, quae formari similitudine nulla possunt: eorum fingendae nobis sunt imagines,

quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab in-³⁶⁰ertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, et divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quae meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruen-³⁶¹da memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, uti-³⁶¹nam non impudentis: (illud quidem) certe non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Craffo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum aetas minus me fortasse movere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quae causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, inquit ⁸⁹ Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre ³⁶² respondeo,) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, et copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te

ista attigisse arbitrabar, quae diligentissime cognosse,
 et undique collegisse, usuque doctum partim cor-
 363 rexisse video, partim comprobasse. Neque eo minus
 eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et dili-
 gentiam admiror, et simul gaudeo, iudicium animi
 mei probari, quod semper statui, neminem sa-
 pientiae laudem et eloquentiae sine summo studio,
 et labore, et doctrina, consequi posse. Sed tamen
 quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosce-
 remus, si cognossemus, quae te causa in sermonem
 impulisset? Quae est enim alia causa, nisi quod no-
 bis et horum adolescentium studio, qui te attentissi-
 364 me audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille,
 Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso vo-
 lui, quem ego paulo sciebam, vel pudenter, vel
 invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fa-
 stidiosius,) ad hoc genus sermonis accedere. Quid
 enim poterit dicere? consularem se esse hominem
 et censorium? eadem nostra causa est. An aetatem
 afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quae
 ego sero, quae cursim arripui, quae subcivis ope-
 ris, (ut aiunt,) iste a puero, summo studio, summis
 doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo
 fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo un-
 quam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut me-
 lius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso di-
 cente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam
 dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra
 hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audia-
 365 mus. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit,
 Antoni, quae sunt longe secus, quid mihi tu tan-

dem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, anicissimi homines, quod sentio: saepe ego doctos homines, quid dico saepe? immo nonnunquam: saepe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam quaestor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio praetermissum: non essem tam inurbanus, ac paene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi coniuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. *eloquentiam*

Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te man-

Cicer. Oper. Vol. II. O

remus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est. id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum; post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII
CICERONIS

D E

O R A T O R E

LIBER III.

INstituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut

enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse*: mane idibus Septembris et ille et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hic, ³ ut saepe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum audiui, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus: cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus a republica repudiaret. Hic cum ⁴ homini et vehementi, et disertio, et in primis *forti ad resistendum*, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis*

pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Rom.
 concideris; me his pignoribus existimas posse ter-
 reri? non tibi illa sunt concidenda, si Crassum vis
 coercere: haec tibi est excidenda lingua: qua vel e-
 vulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea re-
 2 futabit. Permulta tum vehementissima contentione
 5 animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse consta-
 bat; sententiamque eam, quam senatus frequens
 secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, *Ut*
populo Romano satisfaceret, nunquam senatus neque
consilium reipublicae, neque fidem defuisse, ab eo
 dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus
 6 praescriptis existat) scribendo adfuisse. Illa tan-
 quam cycnea fuit divini hominis vox et oratio,
 quam quasi expectantes, post eius interitum ve-
 niebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum,
 in quo ille postremum institisset, contueremur.
 Namque tum latus ei dicenti condoluisset, sudo-
 remque multum consecutum esse audiebamus: ex
 quo cum cohorruiisset, cum febris domum rediit,
 7 dieque septimo lateris dolore consumtus est. O
 fallacem hominum spem, fragilemque fortunam,
 et inanes nostras contentiones! quae in medio
 spatio saepe franguntur, et corruunt, et ante, in
 ipso cursu, obruuntur, quam portum conspicerere
 potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis
 labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis
 et ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis,
 aut reipublicae dignitate. Qui autem ei annus pri-
 mus ab honorum perfunctione aditum, omnium
 concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius

omnem spem atque omnia vitae consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriae, grave bonis omnibus, sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiae, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum eius caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria praestitisset.

Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunae, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre coepimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quae est a multis saepe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere colloqui sunt, eventum recordatus? Teneamus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude praestantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Iam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quaeque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Iulii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L.

Iulii fratris capite iacuit, ut ille, ^{cras} qui haec non vidit, et vixisse cum republica pariter, et cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegae sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestae respersum esse vidit: cui moerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adulescentes Crasso se dicarant, horribiles miserisque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiae flamma fuisset, quibuscum privatus coniunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiae *flor* florenti, ferro erepta vita est, et poena temeritatis non sine magno reipublicae malo constituta.

12 Ego vero te, Crasse, cum vitae flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum, et extinctum esse arbitror. nam tibi aut, pro virtute animi constantiaque tua, civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriae spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium caedem, bonorum victoria

4 moerori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, et

eorum casus, de quibus ante dixi, et ea, quae nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac fensimus, cogitanti, sententia saepe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque praecipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam haec iam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur; pergamus ad ea solatia, quae non modo sedatis molestiis, iucunda, sed etiam haerentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassii reliquum, ac paene postremum memoriae prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at, pro nostro tamen studio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a ceteris, qui haec in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, (quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus,) idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quodsi quis erit, qui

ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum pleniorem fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est, is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut iudicare non possint. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrina praestans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

- 5 Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululum-
 17 que requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis saepe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in qua Crassus lectulo posito recubisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas. Deinde quum omnes, inclinato iam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Iulius, imusne sessum?
 18 etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc praesertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maxime et opacus, et frigidus. Sane, inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non inop-

portuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venit, et ibi magna cum audiendi expectatione confidit.

Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia 19
 vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quae dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quae seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba removeris. Ac mihi quidem 22
 veteres illi, maius quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia haec, quae supra et subter, unum esse, et una vi atque una consensione naturae 23
 constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a ceteris per seipsum constare, aut, quo cetera si careant, vim suam atque aeternitatem conservare possint. Sed si haec 6
 maior esse ratio videtur, quam ut hominum possit 21
 sensu aut cogitatione comprehendi: est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. ubi enim perfecta vis est rationis eius, qua causae rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum

- 22 contentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur
 esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere
 possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus,
 quod profitemur, quod suscepimus, nosse et tenere
 debemus. Una est enim, quod et ego hesternae die
 dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone sig-
 23 nificavit Antonius, eloquentia, quascunque in oras
 disputationis regionesve delata est. Nam siue de
 coeli natura loquitur, siue de terrae, siue de di-
 vina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue
 ex aequo, siue ex superiore, siue ut impellat ho-
 mines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concit-
 tet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat,
 siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue
 cum suis, siue secum, raris est diducta oratio,
 non fontibus; et, quocunque ingreditur, eodem
 24 est instructum ornatumque comitata. Sed quoniam
 oppressi iam sumus opinionibus non modo vulgi,
 verum etiam hominum leviter eruditorum, qui,
 quae complecti tota nequeunt, haec facilius divulgata,
 et quasi discerpta contrectant; et qui, tanquam ab ani-
 mo corpus, sic a sententiis verba seiungunt, quorum
 sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam
 oratione mea plus, quam mihi imponitur. tantum
 significabo brevi, neque verborum ornatum in-
 veniri posse non partitis expressisque sententiis, neque
 esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum.
 25 Sed priusquam illa conor attingere, quibus ora-
 tionem ornari, atque illuminari putem, proponam
 breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.
 7 Natura nulla est, ut mihi videtur, quae non ha-

beat in suo genere res complures diffimiles inter se, quae tamen confimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quae, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia saepe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur paene innumerabiles voluptates, quae nos ita capiunt, ut unum sensum diffimili genere delectent: et reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in 26 naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se diffimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse diffimilem. Una est ars ratioque picturae, diffimilimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quae cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet diffimilitudines; non sic, ut alii viruperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque 27 id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque diffimiles; quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus par paene laus in diffimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos ho- 28 mines atque intuemini, quorum de facultate quae-

rimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lyfias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, vim Demosthenes habuit. quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? et suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti praesentibus exemplis atque vivis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine loqui paene solus videatur; sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid noster hic Caesar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis umquam res, praeter hunc, tragicas paene comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenica prope venustate tractavit; atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce praesentes duo prope aequales Sulpicius et Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere praestans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis. haeret in causa semper, et, quid iudici probandum sit, cum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque desigit. Sulpicius au-

tem fortissimo quodam animi impetu, plenissima et maxima voce, summa contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur. Ad nosmetipsos iam revertor: 9
 (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum 32
 sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, praemunitum et ex omni parte causae 36. 4. 70
 septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium fatietate. Nos autem, quicun- 33
 que in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, et difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motus mei mediocritate, et ex eo, quod, quibus vestigiis primum in-
 stiti, in iis fere soleo perorare; et quod aliquanto me maior in verbis, quam in sententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione et silentio fuisse videatur. Quodsi in nobis, qui adfu- 34
 mus, tantae dissimilitudines, tam certae res cuiusque

propriae, et in ea varietate fere melius a dete-
 riore, facultate magis quam genere distinguitur, at-
 que omne laudatur, quod in suo genere perfectum
 est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt,
 aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne
 fore, ut, quot oratores, totidem paene reperian-
 tur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsi-
 tan occurrat illud, si paene innumerabiles sint quasi
 formae figuraeque dicendi, specie dispares, gene-
 re laudabiles; non posse ea, quae inter se discre-
 pant, iisdem praeceptis, atque in una institutione
 35 formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc
 est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, vi-
 dendum, quo suo quemque natura maxime ferre
 videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo
 summorum in suo cuiusque genere artificum et ma-
 gistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, at-
 tamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institu-
 36 tio doctoris accommodaretur. Cuius est vel ma-
 xime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omit-
 tamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, *se*
calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo fren-
nis uti solere. alterum enim, exsultantem verborum
 audacia, reprimebat, alterum, cunctantem et quasi
 verecundantem, incitabat. Neque eos similes effe-
 cit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero li-
 mavit, ut id conformaret in utroque, quod utrius-
 10 que natura pateretur. Haec eo mihi praedicenda fue-
 37 runt, ut, si non omnia, quae proponerentur a me,
 ad omnium vestrum studium, et ad genus id, quod
 quisque vestrum in dicendo probaret, adhaerescere

rent, id ad me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo haec et agenda sunt ab oratore, quae explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post video,) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, ³⁸ quae duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a me, puri dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, ³⁹ quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locuti; quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus. Atque, ut Latine ⁴⁰

40 loquamur, non solum videndum est, ut et verba
 efferamus ea, quae nemo iure reprehendat; et ea
 sic et casibus, et temporibus, et genere, et nume-
 ro conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discre-
 pans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, et
 41 spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. No-
 lo exprimi literas putidius, nolo obscurari negli-
 gentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo
 inflata, et quasi anhelata gravius. nam de voce non-
 dum ea dico, quae sunt actionis; sed hoc, quod
 mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt
 enim certa vitia, quae nemo est, quin effugere
 cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra
 modum absona atque absurda. Est autem vitium,
 42 quod nonnulli de industria consecretantur. Rustica
 vox et agrestis quosdam delectat, quo magis anti-
 quitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videat-
 ur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere
 mihi videtur gravitate linguae, sonoque vocis agre-
 sti, et illud, quod loquitur, priscum visum iri pu-
 tat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus so-
 nus et suavitas ista delectat; omitto verborum,
 quamquam est caput; verum id affert ratio, docent
 literae, confirmat consuetudo et legendi et loquen-
 di; sed hanc dico suavitatem, quae exit ex ore:
 quae quidem, ut apud Graecos, Atticorum, sic,
 in Latino sermone, huius est urbis maxime propria.
 43 Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium in-
 teriit, domicilium tantum in illa urbe remanet stu-
 diorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur,
 capti quodammodo nomine urbis et auctoritate:

tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini. tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vincat. Quare cum sit quaedam certa vox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt;) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Naevium videar audire: sono ipso vocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores; non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, et aequabiliter, et leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *e* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messorum videtur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id

enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut
 47 arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non
 sine meo periculo; Crassus inquit, possum, Sulpici,
 te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simil-
 limum dixit sibi videri. Tum ille, Tum; quod mo-
 nuit idem, ut ea, quae in quoque maxima essent,
 imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi
 suppletionem pedis, imitatus, et pauca quaedam
 verba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista,
 inquit Crassus, quae habes a me, non reprehendo,
 ne meipsum irrideam. sunt autem mea multo et
 plura, et maiora, quam dicis. quae autem sunt aut
 tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de
 iis te, si qui me forte locus admonuerit, com-
 13 monebo. Praetereamus igitur praecepta Latine lo-
 48 quendi, quae puerilis doctrina tradit, et subtilior
 cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo ser-
 monis quotidiani ac domestici, libri confirmant,
 et lectio veterum oratorum, et poetarum. Neque
 vero in illo altero diutius commoremur, ut dis-
 putemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea,
 49 quae dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo,
 verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quae
 significari ac declarari volumus, sine ambiguo ver-
 bo aut sermone, non nimis longa continuatione
 verborum, non valde productis iis, quae similitu-
 dinis causa ex aliis rebus transferuntur, non dis-
 cerptis sententiis, non praeposteris temporibus, non
 confusis personis, non perturbato ordine. quid
 multa? tam facilis est tota res, ut mihi permir-
 rum saepe videatur, cum difficilius intelligatur,

quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, ⁵⁰ qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fufius, aut vester aequalis Pomponius, agere coepit, non aequae, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo; ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam haec satis spero, ⁵¹ vobis quidem certe maioribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. *i. magis molesta & putida*

Quaerit Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus; qui adduci possumus, (de me enim conicio,) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de pervulgatis nova quaedam est oratio tua. *14 speciosiora, magis. Plurima*

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eae fuerunt duae, quas modo percurri, vel potius paene praeterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquae sunt magnae, implicatae, variae, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiae continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adefsent, intelli-

gerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines purant? Qui distincte, qui explicite, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum verumque conficiunt; id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nomeno. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere petuerunt. Verum enim oratori, quae sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una, quaedam de summis virtutibus; (quamquam sunt omnes virtutes aequales et pares, sed tamen est species alia magis alia formosa et illustris: sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quae quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda, summaque prudentia:)

S. h. id est, a. in
 eorum oratione
 bene.

S. h. et
 del. Eran.

quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tra-
 diderimus, non eos quidem oratores effecerimus,
 sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, 15
 inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vim- 56
 que dicendi, veteres Graeci sapientiam nomina-
 bant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solo-
 nes, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri,
 Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam
 fortasse docti, sed impetu mentis simili et volun-
 tate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad
 vitae studia dispari, quietem atque otium secuti,
 ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a re-
 gendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum
 transtulerunt: quae vita propter tranquillitatem,
 et propter ipsius scientiae suavitatem, qua nihil
 est hominibus iucundius, plures, quam utile fuit
 rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio 57
 se excellentissimis ingeniis homines dederunt, ex
 ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo
 plura, quam erat necesse, (doctissimi homines, otio
 nimio et ingeniis uberrimis affluentes), curanda sibi
 esse, ac quaerenda, et investiganda duxerunt. Nam
 verus quidem illa doctrina, eadem videtur et recte
 faciendi, et bene dicendi magistra; neque disjuncti
 doctores, sed iidem erant vivendi praeceptores atque
 dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se
 a Peleo patre Achilli iuveni comitem esse datum
 dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verbo-*
rum, actoremque rerum. Sed ut homines labore as- 58
 siduo et quotidiano assueti, cum tempestatis causa
 opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos,

aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi
 ipsi aliquem excogitant in otio ludum : sic illi a
 negotiis publicis, tanquam ab opere, aut tempo-
 ribus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se
 alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos
 contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi
 studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus,
 quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanita-
 tem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque
 16 aetates suas consumserunt. Sed quod erant quidam,
 59 iique multi, qui aut in republica propter ancipi-
 tem, quae non potest esse seiuncta, faciendi di-
 cendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut
 Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in
 republica versarentur, sed huius tamen eiusdem
 sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasyma-
 chus, Isocrates: inventi sunt, qui, cum ipsi doc-
 trina et ingeniis abundarent, a re autem civili et
 a negotiis, animi quodam iudicio, abhorrent,
 hanc dicendi exercitationem exagitant atque con-
 temnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui
 omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio
 Graeciae, cum prudentia, et acumine, et venustate,
 et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, co-
 pia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit
 60 facile princeps. Is iis, qui haec, quae nos nunc quaeri-
 mus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine ap-
 pellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cog-
 nitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur,
 hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentien-
 di, et ornate dicendi scientiam, re cohaerentes, dispu-

tationibus suis separavit: cuius ingenium variofque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguae atque cor- 61
dis, absurdum sane, et inutile, et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; profeminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se, et multum disiunctae, et dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristote- 17
les et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, 62
alter Academiae nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, et eius posterii simpliciter defenderunt; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati fatifaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt iamdiu fracta et extincta. Ex 63
illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrociniū voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quaeri-

mus, et quem auctorem publici consilii, et regendae civitatis ducem, et sententiae atque eloquentiae principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiae fiet iniuria a nobis. non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocatur a rostris, a iudiciis, a curia, fortasse sapienter, hac praesertim republica. Verum ego non quaero nunc, quae sit philosophia verissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et boni viri, et quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel, quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, infanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit, quod orationis e-

tiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, ac totum eiusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim et bona, et mala videntur Stoicis, et ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae. nam Speusippus Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem, Polemo, et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, et varietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maxime,) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scaevolam, qui eum Romae audivit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem

meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Apennino, 19
 69 fluminum, sic ex communi sapientium iugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam, et portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulyf-
 70 ses errasset. Quare, si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui infimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; et, si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docent, discere, quae multo tamen ornatus, quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quae dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratore immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, et, si illam praeclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulchritudinem adamastis; aut vobis haec Carneadia, 72
 aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quae ad mores hominum,

Sed quomodo

zelus: in

non. Sed.

quae ad vitam, quae ad virtutem, quae ad rempublicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione iungebant; postea dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores et a communi philosophiae nomine separaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

Quae cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, et petam a vobis, ut ea, quae dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulisset, non possim dicere, me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturime ad publicas causas accesserim, annosque natus unum et viginti, nobilissimum hominem et eloquentissimum, in iudicium vocarim; cui disciplina fuerit forum; magister usus, et leges et instituta populi Romani, mosque maiorum. Paulum sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi,

quæstor in Asia cum essem, æqualem fere meum ex
 Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum,
 de cuius memoria commemoravit Antonius; et in-
 de decedens, Athenis: ubi ego diutius essem mo-
 ratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non refer-
 rent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem.
 Quare hoc, quod complector tantam scientiam
 vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed
 contra me est potius, (non enim, quid ego, sed
 quid orator possit, disputo:) atque hos omnes, qui
 artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt
 enim de litium genere, et de principiis, et de
 76 narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est,
 ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omni-
 que naturæ, quæ mores hominum, quæ animos,
 quæ vitam continet, originem, vim, mutationes-
 que teneat; eadem mores, leges, iura describat,
 rempublicam regat, omniaque, ad quamcunque rem
 77 perfineant, ornate, copioseque dicat. In quo ge-
 nere nos quidem versamur tantum, quantum pos-
 sumus, quantum ingenio, quantum mediocri doc-
 trina, quantum usu valemus: neque tamen istis,
 qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ
 suæ collocarunt, multum sane in disputatione con-
 cedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius
 21 78 afferre potest, quamobrem voluptas sit summum
 bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari,
 si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit
 Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velle-
 ius est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid
 est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut

meus amicus, qui cum Panaetio vixit, M. Vigeli-
 lius, de virtute hominum Stoici possint dicere,
 qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum
 quisquam concedere? Non est enim philosophia si- 79
 milis artium reliquarum. nam quid faciet in geome-
 tria, qui non didicerit? quid in musicis? aut ta-
 ceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Haec
 vero, quae sunt in philosophia, ingeniis eruuntur,
 ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum,
 acutis atque acris, eaque exercitata oratione po-
 liuntur. Hic noster vulgaris orator, si minus erit
 doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa
 exercitatione communi, istos quidem [nostros]
 verberabit, neque se ab iis contemni ac despici
 sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio 80
 more de omnibus rebus in utramque sententiam
 possit dicere, et in omni causa duas contrarias o-
 rationes, praecipis illius cognitiss, explicare, aut
 hoc Arcefilae modo, et Carneadis, contra omne,
 quod propositum sit, differat; quique ad eam ra-
 tionem adiungat hunc rhetoricum usum, [morem-
 que exercitationemque dicendi, is sit verus, is
 perfectus, is solus orator. Nam neque sine foren-
 sibus nervis satis vehemens, et gravis, nec sine
 varietate doctrinae satis politus et sapiens esse ora-
 tor potest. Quare Coracem istum vestrum patia- 81
 mur nos quidem pullos suos excludere in nido,
 qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pam-
 philumque nescio quem finamus in infulis tantam
 rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingete:
 nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et

- hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur. Tum
- 22 ⁸² Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus aetatis recordor tuae, cumque vitam tuam ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum. Neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris,
- 83 posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.
- 84 ^{oll.} Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quaecumque de arte, aut facultate quaeritur, de absoluta et perfecta quaeri solet. Quare si iam me vultis esse orato-

rem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo. (quid enim nunc *sim* ineptus? ita me existimari scio.) Quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quae plura adiumenta doctrinae desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim, et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris et cum istis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae concesserint. At, si quaeris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium et summa iam senectute est, et quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

- - - quamvis bonus ipse

Samnis in ludo, ac rudibus cuivis satis
sed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari.

- 57 Valerius quotidie cantabat. erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques Romanus. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies et noctes virum summa virtute et prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At eius avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter
- 88 possit, et scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quaestio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidia delectatione vestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut si velim ego talis optime ludere, aut pilae, studio tenear, etiam fortasse, si assequi non possim. at alii, quia praeclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila,
- 89 Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nun-
- 24 quam omnino possit perdiscere. Iam, iam, inquit
- 90 Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas: et hercule assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum

Praeclare

46

h. c. c. c.

acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longa, et tam alte repetita oratio? haec duae partes, quae mihi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime iucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicium est. illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est maius, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Caesar, faciendum est ad annum; ut ego in aedilitate laboravi, quod quotidianis, et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamque causam iuventus nostra dedisceret paene discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui in-

genia adolescentium nollem, sed contra ingenia ob-
 94 tundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud
 Graecos, qui ^{huiusmodi} essent, videbam tamen
 esse, praeter hanc exercitationem linguae, doctri-
 nam aliquam, et humanitatem dignam scientia: hos
 vero novos magistros nihil intelligebam posse do-
 cere, nisi ut ^{auderent}; quod etiam cum bonis re-
 bus coniunctum, per se ipsum est magnopere fu-
 giendum. Hoc cum unum traderetur, et cum im-
 pudentiae ludus esset; putavi esse censoris, ne
 95 longius id serperet, providere. Quamquam non
 haec ita statuo atque decerno, ut desperem, latine
 ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri:
 patitur enim et lingua nostra, et natura rerum,
 veterem illam excellentemque prudentiam Graeco-
 rum ad nostrum ^{usum} ^{moremque} transferri: sed
 hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc
 quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando
 exstiterint, etiam Graecis erunt anteponendi.

Ornatur igitur oratio ^{genere} primum, et quasi
 96 colore quodam et succo suo, nam ut gravis, ut sua-
 vis, ut ^{erudita} sit, ut ^{liberalis}, ut ^{admirabilis}, ut
 polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum o-
 pus sit, non est singulorum articulorum: in toto
 spectantur haec corpore. Ut porro conspersa sit
 quasi verborum sententiarumque floribus; id non
 debet esse fuscum aequabiliter per omnem orationem,
 sed ita ^{distinctum}, ut sint, quasi in ornatu, dispo-
 97 sita quaedam insignia et lumina. Genus igitur di-
 cendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui
 audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine

fatietate delectet : (non enim a me iam expectari
 puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne in-
 culta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta :
 aliud quiddam maius, et ingenia me hortantur ve-
 stra, et aetates.) Difficile enim dictu est ; quae- 98
 nam causa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros
 impellunt voluptate, et specie prima acerrime com-
 movent, ab iis celerrime fastidio quodam et fatie-
 tate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine et
 varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque,
 quam in veteribus ? quae tamen, etiamsi primo ad-
 spectu nos ceperunt, diutius non delectant ; cum
 iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido ob-
 soletoque teneamur. Quanto molliores sunt et de-
 licatiores in cantu flexiones et falsae voculae, quam
 certae et severae ? quibus tamen non modo auste- 99
 ri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamatur.
 Licet hoc videre in reliquis sensibus ; unguentis mi-
 nus diu nos delectari, summa et acerrima suavitate
 conditis, quam his moderatis : et magis laudari,
 quod ceram, quam quod crocum olere videatur :
 in ipso tactu esse modum et mollitudinis et laevita-
 tis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus
 maxime voluptarius, quique dulcitudine praeter ce-
 teros sensus commovetur, quam cito id, quod
 valde dulce est, aspernatur ac respuit ? Quis po-
 tione uti, aut cibo dulci diutius potest ? cum utro-
 que in genere ea, quae leviter sensum voluptate
 moveant, facillime effugiant fatietatem. Sic om- 100
 nibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium fi-
 nitimum est : quo hoc minus in oratione miremur ;

in qua vel ex poetis, (vel ex oratoribus) possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poesis vel oratio; non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris; aut in poetae cincinnis ac fucō offenditur, quod sensus, in nimia voluptate, natura, non mente fatiantur; in scriptis et in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis ²⁶ infucata vitia noscuntur. Quare, bene, et praeclara ¹⁰¹ re, quamvis nobis saepe dicatur; belle, et festive, nimium saepe nolo. quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. ¹⁰² Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, praemium, haud praedam petit:

sed abiicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septius possidet sedes sacras?
incidat, aspiciat, admiretur, stupefcat. Quid ille alter: ^{h. actio}

Quid petam praesidium?
quam leniter? quam remisse? quam non actuose? ^{h. actio}
instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu et exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetae, quam de-

nique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus ut-
 risque summittitur aliquid, deinde augetur, ex-
 tenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita fit no- 103
 bis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen po-
 test aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram et
 solidam, non dulcem atque decoctam. nam ipsa ad
 ornandum praecepta, quae dantur, eiusmodi sunt,
 ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare
 possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum
 ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit
 Antonius. haec formanda filo ipso et genere oratio-
 nis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

Summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem 104
 ornando, quod valet non solum ad augendum ali-
 quid et tollendum altius, dicendo, sed etiam ad ex-
 tenuandum atque abiiciendum. Id desideratur om- 27
 nibus iis in locis, quos ad fidem orationis facien-
 dam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus
 aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum con-
 citamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, am- 105
 plificatio potest plurimum, eaque una laus orato-
 ris est propria maxime. Etiam maior est illa exer-
 citatio, quam extremo sermone instruxit Antonius
 (primo reiiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil
 est enim ad exaggerandam et amplificandam oratio-
 nem accommodatius, quam utrumque horum cu-
 mulatissime facere posse. Consequentur etiam illi 106
 loci, qui quamquam proprii causarum, et inhae-
 rentes in earum nervis esse debent, tamen quia de
 universa re tractari solent, *communes* a veteribus
 nominati sunt: quorum partim habent vitiorum et

peccatorum acrem, quandam cum amplificatione
 incusationem, aut querelam, contra quam dici ni-
 hil solet, nec potest, ut in depeculatore, in pro-
 ditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis
 107 criminibus, oportet; aliter enim ieiuni sunt, atque
 inanes: alii autem habent deprecationem, aut mi-
 serationem: alii vero ancipites disputationes, in
 quibus de universo genere in utramque partem dis-
 ferri copiose solet. Quae exercitatio nunc propria
 duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, pu-
 tatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis
 de rebus forensibus dicendi ratio et copia peteba-
 tur. De virtute enim, de officio, de aequo et bo-
 no, de dignitate, utilitate, honore, ignominia,
 praemio, poena, similibusque de rebus, in utram-
 que partem dicendi animos, et vim, et artem ha-
 bere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione
 108 depulsi, in parvo, et eo litigioso, praediolo re-
 licti sumus, et aliorum patroni, nostra tenere tue-
 rique non potuimus: ab iis (quod indignissimum
 est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod
 28 opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc qui-
 109 dem illi, qui ex particula parva urbis ac loci no-
 men habent, et peripatetici philosophi, aut Aca-
 demici nominantur, olim autem, propter eximiam
 rerum maximarum scientiam a Graecis politici phi-
 losophi appellati, universarum rerum publicarum
 nomine vocabantur, omnem civilem orationem in
 horum alterutro genere versari, aut definitae con-
 troversiae certis temporibus ac reis; hoc modo:
 Placeatne a Carthaginensibus captivos nostros, red-

ditis suis, recuperari? aut infinite de universo genere quaerentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus, causam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaestio infinita et quasi *proposita*, consultatio nominatur. atque haec *hactenus* loquuntur. Etiam *hac* in instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure civili, furculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, rebus definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in *prima* arte tradenda nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut praeteriri omnino fuerit fatius, quam attentatum deferri. nunc enim inopia reticere intelliguntur; tum iudicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam am- 29
bigendi, de qua quaeri et disceptari potest, sive 111
in infinitis consultationibus disceptatur, sive in *ut. h.*
iis causis, quae in civitate, et in forensi dis-
ceptatione versantur; neque est ulla, quae non
aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim ratio-
nemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei 112
scientiaeque perquiritur, ut, Virtus suamne pro-
pter dignitatem, an propter fructus aliquos ex-

- petatur? aut agendi consilium exquiritur, ut,
- 113 Sitne sapienti capeffenda respublica? Cognitio-
 nis autem tres modi, coniectura, definitio, et,
 ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit,
 coniectura quaeritur, ut illud, Sitne in huma-
 no genere sapientia. Quam autem vim quae-
 que res habeat, definitio explicat; ut, si quae-
 ratur, quid sit sapientia? Consecutio autem
 tractatur; cum, quid quamque rem sequatur,
 inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri bo-
 ni viri? Redeunt rursus ad coniecturam, eam-
 que in quatuor genera dispertunt. nam aut
 quid sit, quaeritur, hoc modo: Naturane sit ius
 inter homines, an opinionibus? aut, quae sit o-
 rigo cuiusque rei? ut, quod sit initium legum,
 aut rerum publicarum? aut causa, et ratio; ut,
 si quaeratur, cur doctissimi homines de maximis
 rebus dissentiant? aut de immutatione; ut, si dis-
 putetur, num interire virtus in homine, aut num
 114 in vitium possit converti? Definitionis autem sunt
 disceptationes, aut, cum quaeritur, quid in com-
 muni mente quasi impressum sit; ut, si differatur,
 idne sit ius, quod maximae parti sit utile: aut,
 cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur; ut
 ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id e-
 tiam aliquis praeterea possit? aut, cum res di-
 stribuitur in partes; ut, si quaeratur, quot sint
 genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, cor-
 poris, animi, externarumque rerum: aut cum,
 quae forma, et quasi naturalis nota cuiusque sit,
 describitur; ut, si quaeratur avari species, fedi-

ecquid ex comp.
 Sch

delimitari

et. sch.

nosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima ¹¹⁶
 quaestionum genera ponuntur. nam aut simplex
 est disceptatio, ut, si differatur, Expetendane sit
 gloria: aut ex comparatione, Laus, an divitiae
 magis expetendae sint. Simplicium autem sunt
 tres modi, de expetendis fugiendisve rebus; ut,
 Expetendine honores sint? num fugienda pauper-
 tas? de aequo aut iniquo; ut, Aequumne sit ul-
 cisci iniurias etiam propinquorum? de honesto
 aut turpi; ut hoc, Sitne honestum, gloriae cau-
 sa mortem obire? Comparationis autem duo sunt ¹¹⁷
 modi: unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit,
 quaeritur; ut, *metuere et vereri*; ut *rex et tyran-*
nus; ut *assentator et amicus*: alter, cum, quid
 praestet aliud alii, quaeritur; ut illud, Optimine ¹¹⁸
 cuiusque sapientes, an populari laude ducantur?
 Atque eae quidem disceptationes, quae ad cog-
 nitionem referuntur, sic fere a doctissimis homini-
 bus describuntur. Quae vero referuntur ad a- ³⁰
 gendum, aut in officii disceptatione versantur, ¹¹⁸
 quo in genere, quid rectum faciendumque sit,
 quaeritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum
 est silva subiecta: aut in animorum aliqua per-
 motione aut gignenda, aut sedanda, tollendave trac-
 tantur. Huic generi subiectae sunt cohortatio-
 nes, obiurgationes, consolationes, miserationes, om-
 nisque ad omnem animi motum et impulsio, et,
 si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his ¹¹⁹
 generibus, ac modis disceptationum omnium, ni-
 hil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepa-
 vit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem

enim sunt membra in utriusque ^{notitia} disputationibus, sed paulo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, neque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

- 120 Ornatissimae sunt igitur orationes eae, quae latissime vagantur, et a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii, qui audiunt, natura, et genere, et universa re cognita de singulis reis, et criminibus, et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianae, aut nostrae pomeridianae sessionis. Non enim solum ^{notitia} acuenda nobis, neque ^{notitia} profundenda lingua est; sed onerandum complendumque ^{notitia} pectus maximarum rerum (et plurimarum) suavitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeque pos-

11.25.

nat. generis

cor. cap. 16
del. Sch.

fessio, in quam homines, quasi ^{re. 121} caducam atque va- ^{bu. n. m. 2° p. 121} cuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, ¹²² cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiant libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt; quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de iustitia, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non possumus, ¹²³ fumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, et quam intuentur, transferamus: ^{intuimus Sed.} neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus aetatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus. Nam neque ¹²⁴ tam est acris acies in naturis hominum, et ingenii, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto tam immensoque campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque consisterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatufque dicendi. ^{i. suppediat} Rerum enim copia verborum copiam gignit: ¹²⁵ et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret

studio, et a natura adiuvetur, et in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognovit: nae ille haud sane, quemadmodum verba fruatur et illuminet, a magistris istis requiret. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

32 Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam
 126 rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et in maiorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis
 127 nis ratione versatos. Ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam venisset, maxima illa quinquenniali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta paene audiente Graecia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinae, atque ingenuae continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poetarum, atque illa, quae de naturis rerum, quae de hominum moribus, quae de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, foccos, quibus indutus
 128 esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de praeclarissimis artibus appetierint, qui ne fordidiore quidem repudiarint. Quid de Prodicō Chio? quid

de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum et differuit et scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patro- 119
no, (ut Plato voluit,) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator; Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni re, quaecunque in disceptationem quaestionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profiteretur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Graecia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque 130
ii, quos nominavi, multique praeterea summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Graecia, maiore quadam vel copia^{in se habentibus}, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi plus laudis, an 131
Graecis vituperationis esse tribuendum statuam, cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis paene omnibus, vel orbis terrae procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum eius, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentisque his studiis, otio vero diffuentes,

non modo nihil acquirerint, sed ne relictum quidem, et traditum, et suum conservaverint. Tum
 33 Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed
 132 in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret,
 133 seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre et de focero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria vellent, omnia, quae quidem tum haec civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulante foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in folio sedentes domi, sic adibat, non solum ut de iure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius veteris,
 134 haec Ti. Coruncanii, haec proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in senatu, et apud populum, et in causis a-

micorum, et domi, et militiae consilium suum fidemque praestabant. Quid enim M. Catoni, praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? num, quia ius civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? utroque in genere et laboravit, et praestitit: num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeffenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem, quae sane nunc quidem obsoleverunt; aut iuris scientiam, ne eius quidem universi; nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt. Sed, ut ad Graecos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla repetenda;) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur, et vocarentur. Hi omnes, praeter Milesium Thalen, civitatibus

fuis praefuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confuses antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque
 138 praestaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriae severius, tamen id ipsum, quod ille contra ^{populares} populares homines diceret, populare omnibus et iucundum videretur: cuius in labris veteres Comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat), leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta
 139 et bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguae solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, praestantissimi impera-

toris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyfis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agefilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiae Graeciam, quae quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam 35
quandam omnium rerum, quae essent homine eruditio dignae, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia praestitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transfulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinae suae, versumque quendam Philoctetae paulo secus dixit. Ille enim *turpe sibi ait esse tacere, cum barbaros*: hic autem, *cum Isocratem pateretur dicere*. ita ornavit et illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet praecepta et loquendi. Nunc, 142
sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiae, philoso-

phum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indifertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. sin eos disiungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quae quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Haec cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et ceteris silentium fuit.

36 Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse; non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, et non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum. sed certe et hae partes fuerunt tuae, de illustranda oratione ut diceres, et eras ipse iam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descriperas: cumque de duabus primis nobis quidem fatis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam aestus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu paene omnium

abstraxit. omnem enim rerum scientiam completus, non tu quidem eam nobis tradidisti: (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod saepe posuisti, ut non necesse sit consumere aetatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam; neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque et pro omnibus, et contra omnia disputandi, percepero.

Tum Caesar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod etum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quae tu verbis ad coelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possum esse contentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero; vel me licet existimes desperare ista posse perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris haec cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio: quae tum denique, cum causa aliqua, quae a me dicenda est, desiderat, quaero. Quamobrem, nisi forte es iam defessus, et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quae ad ipsius orationis laudem

splendoremque pertinent : quae ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

- 37 Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit,
 148 et tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram^m morem, et ea duntaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi: cen-
 sebo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt
 149 harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis
 coniunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quae propria sunt, et certa quasi vocabula rerum, paene una nata cum rebus ipsis; aut iis, quae transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur; aut iis,
 150 quae novamus, et facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat; lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur.
 151 Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *Aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est, vitare vitium, (quamquam id est magnum,) verum hoc

quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia honorum. Sed quid ipse 152 aedificet orator, et in quo adiungat artem, id esse a nobis quaerendum atque explicandum videtur.

Tria sunt igitur in verbo simplici, quae orator 38 afferat ad illustrandam atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt, prisca fere ac vetusta, et ab 153 usu quotidiani sermonis iamdiu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora, quam nostrae: sed (tamen raro) habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Coelius, *Qua tempestate Poenus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari*: aut, ut tu soles, Catule, *non rebar, aut opinabar*: et alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio saepe videri solet. Novantur 154 autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt: vel coniungendis verbis, ut haec,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

Num non vis huius me versutiloquas malitias? videtis enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex coniunctione facta esse verba, non nata: vel saepe sine coniunctione [verba novantur], ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurvescere*. Tertius ille modus transferendi verbi late patet, 155 quem necessitas genuit, inopia coacta, et angustiis; post autem delectatio, incunditasque celebravit. nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo,

post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corpore et dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. Nam gemmare vites, luxuriam esse in herbis, laetas segetes, etiam rustici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, eius rei, etiam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hae translationes, quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illae paulo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitatis, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,

Tenebrae conduplicantur, noctisque & nimbum occaecat nigror,

Flamma inter nubes coruscat, coelum tonitru contremittit,

Grando mista imbri largis subito praecipitans cadit:

Undique omnes venti erumpunt, saevi existunt turbines:

Fervit aestu pelagus:

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicuius, sive consilii; ut

ibile, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepi sedulo.

Nonnunquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere per saepe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectentur verbis, quam propriis, et suis. Nam si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quae maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos adinvenitur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor urbanitatis*, et *mollitudo humanitatis*, et *murmur maris*, et *dulcedo orationis*, sunt ducta a ceteris sensibus: illa vero oculorum multo acriora, quae ponunt paene in conspectu animi, quae cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in aliis rebus possumus uti vo-

cabulo et nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus,) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est diffimilitudo: *Coeli ingentes fornices*. quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphaera fornices similitudo non potest inesse.

-- *Vive Ulysses, dum licet* :

Oculis postremum lumen radiatum rape...

non dixit, *cape*; non, *pete*: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum. *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentius dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potius. facilius enim ad ea, quae visa, quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam haec vel summa laus est verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse rempublicam: nolo *stercus curiae* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quam res postulet, *tempestatas commissationis*: aut minus, *commissatio tempestatas*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quam fuisset illud proprium ac suum: *Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?* melius esset, *vetas, prohibes, absterres*: quoniam ille dixerat, *Illico istuc, ne contagio mea bonis, umbrave obsit*. Atque

etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, praeposito saepe verbo: ut, si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* fenatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est flo- 166
rentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

- - *Neque me patiar iterum*

del. Lambin.

*Ad unum scopulum & telum classem Achivum
offendere.*

Atque illud,

*Erras, erras: nam exsultantem te, & praesidentem tibi
Repriment validae legum, habenae, atque imperii
insistent iugo.*

Sumta re simili, verba eius rei propria deinceps 167
in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc 42
magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremat horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumta *Africa*: neque factum ver-

per quam translatio
de qua dicitur in
166

167 allegoria

167
168
169

169
170
171

bum est, ut, *Mare saxifragis undis*: neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum, *Desine, Roma, tuos hostes...* et, *Testes sunt campi magni...* Gravis est modus in ornatu orationis et saepe sumendus: ex quo genere haec sunt, *Martem belli esse communem*; *Cererem pro frugibus*; *Liberum appellare pro vino*; *Neptunum pro mari*; *curiam pro senatu*; *campum pro comitiis*; *togam pro pace*; *arma ac tela* 168 *pro bello*. quo item in genere et virtutes, et vicia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; et, *Quo avaritia penetravit*; aut, *Fides* valuit, *Iustitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro aedificiis cum *parietes*, aut *testa* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

*At Romanus homo, tamenetsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:*

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini:
aut quocunque modo, non ut dictum est, in eo 43 genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur 169 saepe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus.

Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quae ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? haec autem, quae aut immutata dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus aequae laus, tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit; quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel coniunctione, vel novitate; in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum; quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque desiderat. Collocationis est componere et struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit; sed quodammodo coagmentatus et laevis. In quo lepide focerius mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

*Quam lepide lexeis compostae! ut tesserae omnes
Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.*

Quae cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius. verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen haec collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quae iunctam orationem efficit,

quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter
 fluentem. Id assequerini, si verba extrema cum
 consequentibus primis ita iungetis, ut ne aspere
 44 concurrant, neve vastius diducantur. Hanc dili-
 173 gentiam subsequitur nodus etiam et forma verbo-
 rum, quod iam verior, ne huic Catulo videatur
 esse puerile. Versus erim veteres illi in hac soluta o-
 ratione propemodum hoc est, numeros quosdam,
 nobis esse adhibendos putaverunt. interpirationis
 enim, non defatigationis nostrae, neque librariorum
 notis, sed verborum et sententiarum modo inter-
 punctas clausulas in orationibus esse voluerunt; id-
 que princeps Isocrates instituisse fertur, ut incon-
 ditam antiquorum dicendi consuetudinem, delecta-
 tionis atque aurium causa (quemadmodum scribit
 discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret.
 174 Namque haec duo, musici, qui erant quondam ii-
 dem poetae, machinati ad voluptatem sunt, versum
 atque cantum; ut et verborum numero, et vocum
 modo, [delectatione] vincerent aurium satietatem.
 Haec igitur duo, vocis dico moderationem, et
 verborum conclusionem, quoad orationis severitas
 pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda
 175 duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod
 versus in oratione si efficitur coniunctione verbo-
 rum, vitium est; et tamen eam coniunctionem,
 sicuti versum, numerose cadere et quadrare, et
 perfici volumus. neque est ex multis res una, quae
 magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque di-
 stinguat, quam quod ille rudis incondite fundit,
 quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non

arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et adstricto et soluto. Nam cum vinxit modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque aligata sint quasi certa aliqua lege versus, necie ita soluta, ut vagentur. Quonam igitur modoantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numero se dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quocumque tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt a sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, compamque sumuntur: sed ea nos cum iacencia subtilimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graes sumus, tum subtiles, tum medium quiddam nemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et arium voluptatem, et animorum motum mutatur et vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eam haberent plurimum vel dignitatis vel saepe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi atque naturae, rotundum ut coelum, terraque ut media sit, eque sua vi nutuque teneatur; sol ut

circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellae dispari motu, cursuque conficiant. Haec tantam habent vim, ut paulum immutata cohaerere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatio. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam et figuram. nullam partem corporis sine aliqua necessitate affectam, totamque formam quasi perfectam reprobis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Inquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam caernae, quam prora, quam puppis, quam antemne, quam vela, quam mali? quae tamen hanc abent in specie venustatem, ut non solum salis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videntur. Columnae et templa et porticus sustiner: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, et ceterarum aedium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est nam cum esset habita ratio, quemadmodum e: utraque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, etiamsi n coelo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videtur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilita-

tem ac prope necessitatem suavitatis quaedam et lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animae interclusio, atque angustiae spiritus atulerunt. Id inventum ita est suave, ut, si cui sit *autem* infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima est 47 igitur complexio verborum, quae volvi uno spiritu potest. Sed hic naturae modus est; artis alius. nam cum sint numeri plures; iambum, et trochaeum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad herōum nos dactyli, et anapaesti, et spondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliae sunt geminae, quibus hi tres herōi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo 183 maxime paeon; qui est duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut haec verba, *desinite, incipite, comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet a superiore paeone, posteriore finire. est autem paeon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium et certius, par fere Cre-

tico, qui est ex longa, et brevi, et longa; ut,

Quid petam praesidii, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas

48 vult longa plerumque syllaba terminari. Neque

184 vero haec tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas

cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo,

brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, et plane, ut dicitur, sic et est vere

soluta; non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego il-

lud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita atque facta quodammodo,

non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis,

185 quibus hic usitatus versus efficitur, post anapaestus, procerior quidam numerus, effloruit; inde

ille licentior et divitior fluxit dithyrambus; cuius membra et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id

in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis aequalibus; rectè genus hoc numerorum,

dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis et impolita putanda est illa

sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud causae, cur repudietur, nisi quod

hominum aures vocem natura modulantur ipsae? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non po-

test, Numerus autem in continuatione nullus est: 186
 distinctio, et aequalium, et saepe variorum interval-
 lorum percussio, numerum conficit; quem in ca-
 dentibus guttis, quod intervallis distinguuntur,
 notare possumus; in amni praecipitante non possu-
 mus. Quodsi continuatio verborum haec soluta,
 multo est aptior atque iucundior, si est articulis
 membrisque distincta, quam si continuata ac pro-
 ducta; membra illa modificata esse debebunt: quae
 si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi
 verborum ambitus: sic enim has orationis conver-
 siones Graeci nominant. Quare aut paria esse de-
 bent posteriora superioribus, extrema primis, aut,
 quod etiam est melius et iucundius, longiora. At- 49
 que haec quidem ab iis philosophis, quos tu ma- 187
 xime diligis, Catule, dicta sunt: quod eo saepius
 testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum cri-
 men effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus?
 aut quid disputatione ista afferri potest elegantius,
 aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit 183
 Crassus, ne haec aut difficiliora istis ad persequen-
 dum esse videantur, aut, quia non traduntur in
 vulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora
 videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, in-
 quit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam pu-
 tas a te haec opera quotidiana et pervagata expec-
 tare. Ista, quae dicis, dici volumus: neque tam dici,
 quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum,
 sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. 189
 Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem ne-
 garam in eo, quem scripsi, libello, me invenisse

eloquentem. sed eo te, ne laudandi quidem causa
interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermo-
nis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

190 Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exer-
citatione, tum stilo, qui et alia, et hoc maxime
ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Ne-
que tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec
sunt haec rhythmicorum ac musicorum acerrima nor-
ma dirigenda. et efficiendum est illud modo vobis, ne
fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne ex-
currat longius: ut membris distinguatur, ut con-
versiones habeat absolutas. Neque semper utendum
est perpetuitate, et quasi conversione verborum,
sed saepe carpenda membris minutioribus oratio
est, quae tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

191 Neque vos paeon, aut herous ille conturbet. ipsi oc-
current orationi: ipsi, inquam, se offerent, et respon-
debunt non vocati. consuetudo modo illa sit scribendi
atque dicendi, ut sententiae verbis finiantur, eo-
rumque verborum iunctio nascatur a proceris nu-
meris ac liberis, maxime heroo, et paeone poste-
riore, aut Cretico; sed varie distincteque confidat.
Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo:
et, si primi et postremi illi pedes sunt hac ratione
servati, medii possunt latere, modo ne circuitus
ipse verborum sit aut brevior, quam aures expec-
tent; aut longior, quam vires atque anima pa-
192 tiatur. Clausulas autem diligentius etiam servan-
das esse arbitror, quam superiora, quod in his
maxime perfectio atque absolutio iudicatur. nam
versus aequae prima, et media, et extrema pars at-

tenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte
 titubatum: in oratione autem prima pauci cer-
 nunt, postrema plerique. quae, quoniam apparent
 et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum
 iudiciis repudiemur, aut aurium fatietate. Duo ¹⁹³
 enim aut tres sunt fere extremi servandi et no-
 tandi pedes (si modo non breviora et praecisa
 erunt superiora) quos aut chorios, aut heroes,
 aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo po-
 steriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cre-
 tico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii fa-
 tiantur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos
 id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.
 Quodsi Antipater ille Sidonius, quem tu probe, ¹⁹⁴
 Catule, meministi, solitus est versus hexametros
 aliosque variis modis atque numeris fundere ex
 tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memo-
 ris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac vo-
 luntate coniecisset in versum, verba sequerentur;
 quanto id facilius in oratione, exercitatione et con-
 suetudine adhibita, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo ¹⁹⁵
 haec vulgus imperitorum in audiendo notet; cum
 in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam
 est vis incredibilisque naturae. Omnes enim tacito
 quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quae
 sint in artibus (ac rationibus) recta ac prava, diu-
 dicant: idque cum faciunt in picturis, et in signis,
 et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a na-
 tura minus habent instrumenti; tum multo osten-
 dunt magis in verborum, numerorum, vocumque

iudicio; quod ea sunt in communibus infixæ sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis
 196 arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in ^{Oratorum} vocibus, ut a multitudine et populo, non modo cætervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum et rudem,
 197 quam non multum differat in iudicando. Ars enim cum a natura profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et incendimur, et lenimur, et læguescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, maioribusque nostris, ut epularum sollennium fides ac tibiae, Saliorumque versus indicant; maxime autem a Graecia vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus
 198 maluissetis!) Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetae non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod

diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere coepimus,) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tendebant tamen, ut et illa essent paria, quae dicerent, et aequalibus interpirationibus uterentur.

Exposui fere, ut potui, quae maxime ad orna- 52
tum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de 199
singulorum laude verborum, dixi de coniunctione
eorum, dixi de numero atque forma. Sed si ha-
bitum orationis etiam, et quasi colorem aliquem
requiritis, est et plena quaedam, sed tamen teres:
et tenuis, non sine nervis ac viribus: et ea, quae
particeps utriusque generis quadam mediocritate
laudatur. His tribus figuris insidere quidam venu-
statis, non fucio illitus, sed sanguine diffusus debet
color. Tum denique nobis hic orator ita confor- 200
mandus est et verbis et sententiis, ut, quemad-
modum qui utuntur armis aut palaestra, non so-
lum sibi vitandi aut feriendi rationem esse haben-
dam putant, sed etiam, ut cum venustate mo-
veantur: sic verbis quidem ad aptam composi-
tionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem
orationis utatur [ut ii, qui in armorum tractatione
versantur]. Formantur autem et verba, et senten- 201
tiae paene innumerabiles, quod satis scio notum
esse vobis: sed inter conformationem verborum

et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque verbis uti velis. Quod quidem vos et si facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis; quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequentor, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis; in perpetua autem oratione, cum et coniunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum. Nam et commoratio una in re permul-
 53 tum movet, et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adsp^{ectum} paene subiectio: quae et in exponenda re plurimum valet, et ad illustrandum id, quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria saepe percurio est, et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, et distincte concisa brevit^{as}, et extenuatio, et huic adiuncta illusio, a praeceptis Caesaris non
 203 abhorrens: et ab re (longa) degressio; in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnatus esse debet: propositioque, quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, seiunctio, (et reditus ad propositum, et iteratio, et rationis apta conclusio; tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio atque traiectio; et rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sen-

tentiae suae; tum illa, quae maxime quasi irrepit
 in hominum mentes, alia dicentis, ac significan-
 tis, dissimulatio; [quae est periucunda, cum in
 oratione non contentione, sed sermone tractatur:]
 deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio,
 vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid
 a te ipse renicias: praemunitio est etiam ad id, quod
 aggrediare, et traectio in alium; communicatio,
 quae est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, de-
 liberatio; morum ac vitae imitatio vel in personis,
 vel sine illis, magnum quoddam ornamentum ora-
 tionis, et aptum ad animos conciliandos vel ma-
 xime, saepe autem etiam ad commovendos; per-
 sonatum ficta inductio, vel gravissimum lumen
 augendi; descriptio, erroris inductio, ad hilarita-
 tem impulsio, ante occupatio; tum duo illa, quae
 maxime movent, similitudo et exemplum; digestio,
 interpellatio, contentio, reticentia, commendatio,
 vox quaedam libera, atque etiam effrenatio, augen-
 di causa; iracundia, obiurgatio, promissio, depre-
 catio, obsecratio, declinatio brevis a proposito,
 non ut superior illa degressio; purgatio, concilia-
 rio, laesio, optatio, atque execratio. His fere
 luminibus illustrant orationem sententiae. Oratio-
 nis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad
 usum comminatio et quasi petitio, vel ad venu-
 statem ipsa tractatio. Nam et geminatio verbo-
 rum habet interdum vim, leporem alias, et paulum
 immutatum verbum atque deflexum; et eiusdem
 verbi crebra tum a primo repetitio, tum in ex-
 tremum conversio, et in eadem verba impetus, et

concursio, et adiunctio, et progressio; et eiusdem
 verbi crebrius positi quaedam distinctio, et revoca-
 tio verbi; et illa, quae similiter definiunt, aut quae
 cadunt similiter, aut quae paribus paria referun-
 tur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gra-
 datio quaedam, et conversio, et verborum con-
 cinnata transgressio, et contrarium, et dissolutum,
 et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et
 imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et
 quod de singulis rebus propositis ductum, refertur
 ad singula, et ad propositum subiecta ratio, et item
 in distributis supposita ratio, et permissio, et rur-
 sum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et di-
 numeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod
 continuatum, et interruptum, et imago, et sibi
 ipsi responsio, et immutatio, et disiunctio, et ordo,
 et relatio, et degressio, et circumscriptio. Haec
 enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura
 etiam esse possunt,) quae sententiis orationem,
 verborumque conformationibus illuminent.

55 Quae quidem te, Crasse, video, inquit Cotta,
 quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, et
 sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus,
 ne illa quidem, quae supra dixi, nova vobis esse
 arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui.
 209 His autem de rebus sol me ille admonuit, ut bre-
 vior essem, qui ipse iam praecipitans, me quoque
 haec praecipitem paene evolvere coegit. Sed ta-
 men huius generis demonstratio est, et doctrina
 ipsa, vulgaris; usus autem, gravissimus, et in hoc
 210 toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quo-

niam de ornatu omni orationis, sunt omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci: nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus. quamquam id quidem perspicuum est, non omni causae, nec auditori, neque personae, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam et causae ^{causae} ^{capitis} alium quendam ^{verborum} sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoque oratores, qua sint aetate, honore, auctoritate, (debet videri): tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipari posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis et naturae est; scire, quid, quandoque deceat, prudentiae.

Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. ^{superiorum} 36
Actio, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac ²¹³
summus orator esse in numero nullo potest; mediocris, hac instructus, summos saepe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas,

huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet : qui , cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis , et se Rhodum contulisset , rogatus a Rhodiis , legisse fertur orationem illam egregiam , quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat : qua perfecta , petutum est ab eo postridie , ut legeret illam etiam , quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita : quam cum suavissima et maxima voce legisset , admirantibus omnibus , Quanto , inquit , magis admiraremini , si audissetis ipsum ! Ex quo satis significavit , quantum esset in actione , qui orationem eandem aliam esse putaret , actore mutato. Quid fuit in Graccho ,
 214 quem tu , Catule , melius meministi , quod me puerum tantopere ferretur ? Quo me miser conferam ? quo vertam ? in Capitoliumne ? at fratris sanguine redundat . an domum ? matremne ut miseram , lamentantemque videam , & abiectam ? Quae sic ab illo acta esse constabat , oculis , voce , gestu , inimici ut lacrimas tenere non possent . Haec eo dico pluribus , quod
 57 genus hoc totum oratores , qui sunt veritatis ipsius actores , reliquerunt ; imitatores autem veritatis ,
 215 histriones , occupaverunt . Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas : sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese , arte profecto non egeremus . verum quia animi permotio , quae maxime aut declaranda , aut imitanda est actione , perturbata saepe ita est , ut obscuratur ; ac paene obruetur , discutienda sunt ea , quae obscurant , et ea ,
 216 quae sunt eminentia et prompta , sumenda . Omnis enim motus animi suum quendam a natura ha-

*offensus, hic, etc.
 librasine*

bet vultum, et sonum, et gestum: totumque corpus hominis, et eius omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae. Nam voces, ut chordae sunt intentae, quae ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quaeque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim ²¹⁷ horum similibus generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi fumat: acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser.

Manderem natos: - -

et ea, quae tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus:

et

Ecquis hoc animadvertit? vincite. . .

et Arreus fere totus. Aliud miseratio ac moeror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?

Domum paternamne? ane ad Peliae filias?

et illa,

O pater, o patria, o Priami domus!

et quae sequuntur,

Haec omnia vidi inflammari,

Priamò vi vitam evitari.

218 *Aliud metus; demissum, et haesitans, et abiectum:*

*Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio,
atque inopia:*

*Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato ex-
pectorat:*

*Alter terribilè minitatur vitae cruciatum & ne-
cem:*

*Quae nemo est tam firmo ingenio, & tanta con-
fidentia,*

*Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat
metu.*

*Aliud vis; contentum, vehemens, imminens qua-
dam incitatione gravitatis:*

Iterum Thyestes Atrèum attractum advenit:

Iterum iam aggreditur me, et quietum exsuscitat.

Maior mihi molès, maius miscendum est malum,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

219 *Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilara-
tum ac remissum:*

*Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas
nuptias,*

Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,

Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

*Aliud molestia; sine commiseratione grave quid-
dam, et uno pressu, ac sono obductum,*

*Qua tempestatè Paris Helenam innuptis iunxit nup-
tiis,*

*Ego tum gravida, expletis iam fere ad pariendum
mensibus:*

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem et sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palaestra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis: suppletio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi. nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus sunt, tot significationes (et commutationes) possit efficere. neque vero est quisquam, qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quendam, dixit, actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni fetas,

caudam, aures, ad motus animorum declarandos
 223 dedit. Quare in hac nostra actione secundum vo-
 cem vultus valet, is autem oculis gubernatur. Atque
 in iis omnibus, quae sunt actionis, inest quaedam
 vis a natura data. quare etiam hac imperiti, hac
 vulgus, hac denique barbari maxime commoventur.
 Verba enim neminem movent, nisi eum, qui eius-
 dem linguae societate coniunctus est; sententiae-
 que saepe acutae non acutorum hominum sensus prae-
 tervolant: actio, quae prae se motum animi fert,
 omnes movet: iisdem enim omnium animi moti-
 bus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis ag-
 60 noscunt, et in se ipsi indicant. Ad actionis autem
 224 usum atque laudem, maximam sine dubio partem
 vox obtinet: quae primum est optanda nobis; de-
 inde, quaecumque erit, ea ^{tenenda} tenenda. De quo illud
 iam nihil ad hoc praecipienda genus, quemadmo-
 dum voci serviatur; equidem magnopere censeo ser-
 viendum: sed illud videtur ab huius nostri sermonis
 officio non abhorre, quod, ut dixi paulo ante, plu-
 rimis in rebus quod maxime est utile, id nescio, quo
 pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem obtinenda
 nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil per-
 niciosius, quam effusa sine intermissione contem-
 225 tio. Quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem,
 quid est vicissitudine, et varietate, et commutatio-
 ne aptius? Itaque idem Gracchus, (quod po-
 tes audire, Catule, ex Erycino, cliente tuo, litera-
 to homine, quem servum sibi ille habuit ad ma-
 num,) cum eburneola solitus est habere fistula, ^{seu quem}
 qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur,

peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. *Ego vero* Audivi mehercule, inquit Catulus, et saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos ²²⁶ viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam ea tela textitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, ⁶¹ est quoddam medium, sed suum cuique voci. ²²⁷ hinc gradatim ascendere vocem utile et suave est. *del. del. ?* Nam a principio clamare, agreste quiddam est, *del. del. ?* et idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, (quod tamen ^{del.} interior est, quam acutissimus clamor,) *del.* quo te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item, contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Haec varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus, et se tuebimur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. *vocem del.*

Edidi, quae potui, non ut volui, sed ut me ²²⁸ temporis angustiae coegerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura,

si cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare: ita divinitus, ut non a Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse videre. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, soladis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse (iam) iudico, et tum iudicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africae, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniae rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule. nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. non enim ille mediocris orator vestrae quasi succre- scit aetati; sed et ingenio peracri, et studio fl-
granti, et doctrina eximia, et memoria sin-
gulari. cui quamquam faveo, tamen illum aetati suae praestare cupio; vobis vero illum tanto minorem praecurrere vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

M. TULLII
CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBUS
LIBER
QUI DICITUR
BRUTUS.

M. TULLII
CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBUS
LIBER
QUI DICITUR
BRUTUS.

ARGUMENTUM.

Perfecti oratoris, quam effingit in Libris de Oratore speciem, eam omnes omnium aetatum oratores percerfendo, si qua poffit invenire, quaerit in hoc de claris Romanis Oratoribus libro. Post praefationem, quae de Hortenfii morte conqueritur; & eius sermonis occafionem demonftrat, qui hoc libro commemoratur, initium fit differendi a Graecis; atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt breviter commemorantur a c. 7--13. Deinde producantur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto ufque ad Ciceronem, atque id magna cum venuffate, multis cum iocis tum etiam digreffionibus admiffis iucundis, ut funt, de urbanitatis fono c. 46. de populo recte de oratore iudicante c. 49. fq. de Attico dicendi genere c. 82.

CUM e Cilicia decedens Rhodum veniffem, et eo mihi de Q. Hortenfii morte effet allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam et amico amiffio, cum confuetudine iucunda,
Cicer. Oper. Vol. II. T 2

rum multorum officiorum coniunctione me privatam videbam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat, et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, coniunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicae tempore extinctus, et auctoritatis, et prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtreptatorem laudum mearum, sed socium potius, et confortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum praesertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus et communicando, et monendo, et favendo. Sed quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis, quam suorum civium tempore; et tum occidit, cum lugere facilius rempublicam posset, si viveret, quam iuvare; vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus; illius vero mor-

tis opportunitatem benevolentia potius, quam misericordia prosequamur, ut quotiescunque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet; nostrum est id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim 2 si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, et Romanis Graecisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, 7 non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in republica viri, tum bene moratae et bene constitutae civitatis. Quodsi fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas et oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quamquam 8 essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleamus, quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiae, sed oii

moderati, atque honesti; cumque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non
 9 reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, cum in ceteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. quorum memoria, et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

3 Nam cum inambularem in xysto, et essem
 10 otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaque iucundi, ut eorum adspectu omnis, quae me angebat de republica, cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute et Attice, numquid
 11 tandem novi? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica effet silentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis, et absentem magna solatia dedistis. nam vestris primum literis recreatus, me ad pristina studia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et mo-

nere te prudenter, et consolari amicissime. Recte, ¹² inquam, est visus. nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam proelio, populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic post rerum nostrarum et communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. Tum Brutus, ¹³ *Doctrinarius.* Volui id quidem efficere certe, et capio magnum fructum, si quidem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici literae delectaverint. Istae vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, ¹⁴ quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissi- ⁴ mum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille vero et nova, inquam, ¹⁵ mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno

in conspectu omnia viderem : quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso fumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere : quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar : sed rem ipsam nondum posse videor ; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolae solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi : sic omnis foetus repressus, exustusque siti flos veteris ubertatis exaruit : nec ex conditis, qui iacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui paene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto et derelicto solo ; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris ; modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores res efferre fruges solet. Tum ille, Ego vero et exspectabo ea, quae polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, et erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, et exspectanda sunt ea, quae Attico polliceris, etsi fortasse ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

5 At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam,
 18 nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non meher-

cule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, video flagitorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, et acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadverti paulo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi debetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto. Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. iam pridem enim conticuerunt tuae literae. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus; eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cum poteris; atque ut possis rogo. Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, et quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quae coeperas, et Bruto, et mihi. Ego vero, inquam, si potuero; faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut sane (si potes) libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatif-

- fime et copiosissime a Bruto me audisse defensam.
- 6 Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deslevisse iudiciorum vastitatem, et fori. Feci, inquam, istuc
- 22 quidem, et saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, et cum tibi aetas nostra iam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare
- 23 ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo, et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, et gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praefertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae, qua ne maximis quidem in bellis aequo animo
- 24 carere quisquam potest. Praeclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuum confedimus.
- 25 Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, et quanta

vis sit eius, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura; rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeat, existimari potest. Testis est Graecia, quae cum eloquentiae studio sit incensa, iamdiuque excellat in ea, praestetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam haec est a Graecis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis et literis oratio est coepta mandari. Tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et paulo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse: post Pericles, qui cum floreret omni ge-

nere virtutis , hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis , turbulentum illum quidem civem , sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic aetati suppare Alcibiades , Critias ,
 29 Theramenes : quibus temporibus quod dicendi genus vigerit , ex Thucydidis scriptis , qui ipse tum fuit , intelligi maxime potest. grandes erant verbis , crebri sententiis , compressione rerum breves , et
 8 ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed
 30 ut intellectum est , quantam vim haberet accurata , et facta quodammodo oratio ; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt : tum Leontinus Gorgias , Thrasymachus Chalcedonius , Protagoras Abderites , Prodicus Ceus , Hippias Eleus , in honore magno fuit , alique multi temporibus eisdem docere se profitebantur , arrogantibus sane verbis , quemadmodum causa inferior (ita enim loqueban-
 31 tur) dicendo fieri superior posset. Is opposuit sese Socrates , qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri ; primumque tum philosophia , non illa de natura , quae fuerat antiquior , sed haec , in qua de bonis rebus et malis , deque hominum vita et moribus disputatur , inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc , quod proposuimus , abhorret , philosophos aliud in tempus reiiciamus ; ad oratores , a quibus degressi
 32 sumus , revertamur. Exstitit igitur iam senibus illis , quos paulo ante diximus , Isocrates , cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit , atque officina dicendi , magnus orator , et perfec-

tus magister, quamquam forenſi luce caruit, intra-
que parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo
quidem iudicio, eſt poſtea conſecutus. is et ipſe
ſcripſit multa praeclare, et docuit alios; et cum
cetera melius, quam superiores, tum primus in-
tellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum ef-
fugeret, modum tamen, et numerum quendam
oportere ſervari. Ante hunc enim verborum quaſi 33
ſtructura, et quaedam ad numerum conſuſio, nulla
erat; aut, ſi quando erat, non apparebat eam de-
dita opera eſſe quaefitam; quae forſitan laus ſit:
verumtamen natura magis tum, caſuque nonnun-
quam, quam aut ratione aliqua, aut obſervatione
ſiebat. Ipſa enim natura circumſcriptione quadam 34
verborum comprehendit, concluditque ſententiam:
quae cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam ple-
rumque numeroſe. Nam et aures ipſae quid plenum,
quid inane ſit, iudicant, et ſpiritu, quaſi neceſſitate ali-
qua, verborum comprehenſio terminatur: in quo
non modo deſici, ſed etiam laborare turpe eſt.
Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus 9
non verſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor, atque 35
elegans, quem iam prope audeas oratorem per-
fectum dicere. nam plane quidem perfectum, et
cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile di-
xeris. Nihil acute inveniri potuit in eis cauſis, quas
ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdole, nihil verſute,
quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe,
nihil enucleate, quo fieri poſſit aliquid limatius; nihil
contra grande, nihil inciratum, nihil ornatum vel
verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quid-

- 36 quam esset elatius. Huic Hyperides proximus, et Aeschines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cuius nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Haec enim aetas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, succus ille, et sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in
- 37 qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra. itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. processerat enim in solem et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e
- 38 Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit; et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis, sed suavitate ea, qua persuaderet animos, non qua perfringeret: tantum ut memoriam concinnitatis suae, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.
- 10 Videtne igitur, in ea ipsa urbe, in qua et nata,
- 39 et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis aetatem, et Pisistrati, de nullo, ut deserto, memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes: ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante vixerunt, tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio.
- 40 Neque enim iam Troicis temporibus tantum

laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, et Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem,) nisi iam tum esset honos eloquentiae; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus. Sed studium eius generis, maiorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus, iniuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiae suae morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitrato: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paulo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam humatum; addidit, fuisse

suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc
 isti aiunt, cum taurum immolavisset, excepisse fan-
 guinem patera, et eo poto, mortuum concidisse.
 Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare po-
 tuerunt: illa mors vulgaris nullam praebebat ma-
 teriem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita qua-
 drat, omnia fuisse (in) Themistocle paria et Corio-
 lano, pateram quoque a me sumas licet: praebebo
 etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter The-
 44 mistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto:
 et ego cautius posthac historiam attingam, te au-
 diente; quem rerum Romanarum auctorem laudare
 possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles,
 Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhi-
 buit doctrinam: quae quamquam tum nulla erat
 dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus,
 exercitationem mentis a reconditis abstrusisque re-
 bus ad causas forenses popularesque facile tra-
 duxerat. Huius suavitate maxime hilaratae sunt
 Athenae: huius ubertatem et copiam admiratae,
 12 eiusdem vim dicendi terroremque timuerunt. Haec
 45 igitur aetas prima Athenis oratorem prope per-
 fectum tulit. Nec enim in constituentibus rem-
 publicam, nec in bella gerentibus, nec in impe-
 ditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupi-
 ditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique so-
 cia, et iam bene constitutae civitatis quasi alumna
 46 quaedam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum
 sublatis in Sicilia tyrannis, res privatae longo in-
 tervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod
 esset acuta illa gens, et controversa natura, artem

et praecepta Siculos, Coracem et Tisiam conscripserunt. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, et de scripto plerosque dicere; scriptasque fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, 47 cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripserit; quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphonem Rhamnesium similia quaedam habuisse conscripta, quo neminem unquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse 48 dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis coepisse, artem removisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis uterentur: sed, cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur,) saepe ipse in iudicium vocaretur; orationes aliis destitisse scribere, totumque se ad artes componendas transfulisse. Et Graeciae 13 quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad 49 nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delictata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune

50 Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus, audivi, fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non
 51 habet. At vero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piraeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticae dictionis, et quasi sanitatem perderet, ac loqui paene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum simi-
 52 liores. Sed de Graecis haec tenus. etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari
 14 licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenii
 53 L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam

acute arguteque coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus iudiciisque devinxerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus ⁵⁴ item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium confedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus suis mitigaverit. Possumus Appium Claudium suspicari ⁵⁵ disertum, quia senatum iamiam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuit permagnum, nondum lege Maenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, ⁵⁶ qui cum consul esset, eodemque tempore sacrifi-

cium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nuntiata, ut erat laena amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legisse videor. tantummodo
 57 coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico et Piceno viritim dividendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis; et Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem vero existet, et
 15 de quo sit memoriae proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, et idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse
 58 mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

*Additur orator Corneliu' suaviloquenti
 Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
 Marci filius - -*

et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit; quae nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certe maxima,

- - is dictus ollis popularibus olim,

*Qui tum vivebant homines, atque aevum agita-
bant,*

Flos delibatus populi.

Probe vero. ut enim hominis decus, ingenium, 59
sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum
excellentem praeclare tum illi homines florem po-
puli esse dixerunt; -- *Suadaeque medulla.* Πειθοῦ
quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc
Suadam appellavit Ennius. (eius autem Cethegum
medullam fuisse vult,) ut, quam deam in Periclis la-
bris scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam
nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus con- 60
sul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo,
quaestorque his consulibus M. Cato, modo plane
annis CXL ante me consulem, et idipsum nisi unius
esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut
alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius
autem aetatis qui sermo fuerit, ex Naevianis scrip-
tis intelligi potest. His enim consulibus, ut in
veteribus commentariis scriptum est, Naevius est
mortuus: quamquam Varro noster, diligentissimus
investigator antiquitatis, putat in hoc erratum,
vitamque Naevii producit longius. Nam Plautus
P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos,
quos ante dixi, consules mortuus est, Catone cen-
fore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, 61
qui annis IX post eum fuit consul. eum nos ut per-
veterem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio con-
sulibus mortuus est, annis LXXXVII^V ipsis ante me
consulem. Nec vero habeo quemquam antiquo- 16

rem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, et
 62 nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules hae quidem exstant: ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant, et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, et ad illustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, et a plebe transiciones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule, anno X post
 63 exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae verae sunt, quam Attici Lysiae; cuius arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et natus, et mortuus, et functus omni civium munere: quamquam Timaeus eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas. Et quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breves:
 64 sed ille Graecus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates confectentur; quos, valetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectet. quamquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verum est certe genere toto strigiosior, sed habet tamen suos laudatores, qui
 17 hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Cato-

nem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem ⁶⁵ nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quaerimus: quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo edifferendoque subtilior? Refertae sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, et legerim) et verbis, et rebus illustribus. licet ex his eligant ea, quae notatione et laude digna sint; omnes oratoriae virtutes in eis reperientur. Iam vero Origines eius quem florem, aut quod ⁶⁶ lumen eloquentiae non habent? Amatores huic defunt, sicuti multis iam ante saeculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisissimis sententiis, interdum etiam non satis apertis, cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae: quod idem Lysiae Demosthenes; sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed et in nostris inscitia est, quod ii ipsi, ⁶⁷ qui in Graecis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem: Hyperidae volunt esse et Lysiae. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem. ⁶⁸ Atque utinam imitentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem! gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, et quaedam horridiora verba: ita enim tum loque-

bantur. id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros; et aptior sit oratio: ipsa verba compone, et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres fecerunt: iam neminem antepones

69 Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *τροπες*, et sententiarum orationisque formis, quae vocant *σχηματα*. non verisimile est, quam sit in

18 utroque genere et creber et distinctus Cato. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, et quaerendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum existet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed maiore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, ver-

70 fatur antiquitas. Quis enim eorum, qui haec minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; iam tamen, quae non dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Polycleti, et iam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, et Polygnotum, et Timan-

tem, et eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus: at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul

71 et inventum, et perfectum: nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis

carminibus intelligi potest, quae apud illum, et in Phaeacum, et in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

- - quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat:

Ante hunc

ait ipse de se; nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam et Odyssæa Latina est, sic, tanquam opus aliquod Daedali, et Livianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. Atque hic ⁷² Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Caeci filio et M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem a Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Livium, annis xxx post, quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et nos in antiquis commentariis invenimus: docuisse autem fabulam annis post ⁷³ xi C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi proelio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his consulibus xl annos natus Ennius fuerit: cui cum aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos consules, et Plautus et Naevius. Haec si minus ¹⁹ apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, ⁷⁴ qui me inflammavit studio illustrium hominum aetates et tempora persequendi. Ego vero, inquit

Brutus, et delector ista quasi notatione temporum ; et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelligis. atque utinam exstarent illa carmina, quae multis feculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato ! tamen illius, quem in vatibus et Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, . . . *scripsere*, inquit, *alii rem Versibus* . . . : et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Naevio vel sumfisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

77 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminus, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, (qui) maxime omnium nobi-

lium Graecis literis studuit, isque et oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Iam enim erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consularibus, mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. filius, qui bis consul et censor fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem, (M. alium, ^{alii nō}) illius qui sacra acceperit, filium: etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: et T. Annium Lucum, huius Q. Fulvii collegam, non indifertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; et vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone minores nati multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et literatus et disertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Ful-

79

80

21

81

- vius, et una Ser. Fabius Pictor, et iuris, et literarum, et antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano; cuius et aliae sunt orationes, et contra Ti.
- 82 Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos, aetate paulum his antecedens, sine controversia Ser. Galba eloquentia praestitit: et nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeter rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix iam ut appareant.
- 83 De ipsius Laelii et Scipionis ingenio, quamquam ea iam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. At oratio Laelii de collegiis, non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Laelii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horridior ille, quam Scipio: et, cum sint in dicendo variae

voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paulo magis priscis Laelius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem 84 pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriatico bello reperimus fuisse Laelium: sic ingenii, literarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, 85 ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo 22 audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex Senatusconsulto P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci magnaue quaerent. Nam cum in silva Sila facta caedes esset, notique homines interfecti, infimulareturque familia, partim etiam liberi, societatis eius, quae picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et statuerent consules. Causam pro publicanis accu- 86 rate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Laelium. Cum consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronuntiavissent; paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Laelium, cum eum focii domum reduxissent, egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se, quae

fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo gravior acriorque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Laelii publicanos causam detulisse ad Galbam.

- 87 Illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde et dubitanter recepisse. unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerata causa, componendaque posuisse. et, cum cognitionis dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, et ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis literatis fuisse; quorum aliis aliud dictare eodem tempore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, et iis oculis,
- 88 ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus,
- 23 illa die, quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana
- 89 na narratione suspicari licet, cum duae summae

sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam, privilegii similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur nihil ⁹⁰ recusans Galba pro sese, et populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum haec dixissem, ⁹¹ et paulum interquievissem, Quid igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, ²⁴ Brute, causa non scribendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam la-

- bor accederet ad forensem. pleraeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur.
- 92 Alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere; quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contingit, ut
- 93 ipsi Galbae. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio; dein cum otiosus stultum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi confectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere. ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis et quasi flamma oratoris extinguitur.
- 94 Hanc igitur ob causam videtur Laelii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse.
- 25 Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum existant amborum orationes: simplex quidem L. et antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatio, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoico-

rum. Multae sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indifertus fuit. C. vero, filius eius, disertus. Caiusque Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paulo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Graecorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilius. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, et prope aequales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerō. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo, non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis: cuius quidem legi tabellariae, M. Antius Briso, tribunus plebis diu restitit, M. Lepido consule adiuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum

duo Caepiones multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similis,) et plena prudentiae.

26 P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere
 98 temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam et cum summo illo oratore, Ser. Galba, cuius C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: et, cum esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scaevolam, domi ius civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum et con-
 99 suleretur plurimum, et diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt: quorum Caii filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis et nomine Latino, contra Gracchum reliquit, sane et bonam, et nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii a C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse.

100 Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem: eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset; oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut a pluribus confusa videatur: (unus enim sonus est totius oratio-

nis, et idem filius: nec de Persio reticisset Gracchus; cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris obiecisset,) praesertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis. nam et causas defendit, et tribunatus eius, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem ¹⁰¹ C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse:) is tamen, instituto Laelii, Panaetium audiverat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicitur; quae neque nimis est infans, neque perfecte diferta. Mucius autem augur, quod pro se opus ¹⁰² erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit; iuris civilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Coelius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

Utinam in Ti. Graccho, Caioque Carbone talis ²⁷ mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ¹⁰³ ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria praestitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab

ipsa republica est interfectus : alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate iudicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, et Graecis literis eruditus. nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae, temporibus illis, disertissimum. sed et breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. Carbo, quoad vita supeditavit, est in multis iudiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat : addebat, industrium etiam, et diligentem, et in exercitationibus commentationibusque multum operae solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam et quaestiones perpetuae, hoc adolescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenforino et Manilio consulibus, tulit. ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales, sane exiliter

scriptos) et iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data; quam legem L. Cassius, Lepido et Mancino consulibus, tulit.

Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex fami- 28
liari eius L. Attio poeta sum audire solitus, et 107
dicere non inculte solebat, et erat cum literis Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. quae tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti: et vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam 108
P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiusque, quam ceteri. P. Scaevola valde prudenter et acute, paulo etiam copiosius: nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. filius, qui in 109
tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate; eique proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum aetate antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste con-

fulibus, quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed omnia is summa sperans, aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

- 29 Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria; quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius.
- 110 Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adiuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocina mediocriter aptum videbatur; ad senatoriam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxime. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. quamquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. Huius et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri scripti de
- 111
- 112

vita ipsius ^{lectu} ~~acta~~, sane utiles. quos nemo legit: at Cyri vitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam ¹¹³ Fufidius in aliquo patronorum numero fuit: Ruti- ³⁰ lius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est, et uterque natura vehemens, et acer. Itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium vocavit: multa- ¹¹⁴ que opera, multaque industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunae: multa praeclara de iure: doctus vir, et Graecis literis eruditus, Panaetii auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum et artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensionem accommodatum. Itaque illa, quae propria est huius disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro et stabilis inventa est. Qui ¹¹⁵ quamquam innocentissimus in iudicium vocatus esset, (quo iudicio convulsam penitus scimus esse rempublicam,) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipse pro se; et pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii et magnitudo causae

116 postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

31 Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, 117 nullo in oratorum numero, sed vita severus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat; paulo etiam durior; qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere; sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tiberonis. is fuit mediocris in dicendo, 118 tissimus in disputando. Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis! ut omnes fere Stoici, prudentissimi in differendo sint, et id arte faciant, sintque architecti paene verborum; iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone 119 lam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute,

sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, et fufum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quodsi omnia a philosophis essent petenda; Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, ¹²⁵ qui eorum [id est, ex vetere Academia] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque praeceptis differendi ratio coniungitur cum suavitate dicendi et copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt; sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum et fori. Quis enim uberior ¹²⁶ in dicendo Platone? *Iovem* aiunt philosophi, *se Graece loquatur, sic loqui*. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiosè, audivisse etiam Demosthenes dicitur; idque apparet ex genere et granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et huius oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, et illorum in iudicia, pacatior.

Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, et ³² gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, ¹²²

et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem aetatis fere, sane illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim et aliae, et pro Ser. Fulvio, de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quae vix iam
 123 comparet in hac turba novorum voluminum. Praeclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certe enim et boni aliquid attulimus iuventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi et ornatius; et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitae. Enunera, inquit, me in plerisque: quamquam video mihi multa legenda iam te
 124 auctore, quae antea contemnebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes; veruntamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illustria, et in numero patronorum fuit; ut eum mirer, cum et vita suppeditavisset, et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce
 33
 125 in manibus vir, et praestantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorum et uberiorum ad dicendum fuisse. Et ille, Sic profus, inquit, existimo; atque istum de superioribus paene solum lego. Immo plane, inquam, Brute, te-

gas cenſeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeque literae fecerunt. Utinam ¹²⁶ non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare voluiffet! quam ille facile tali ingenio, diutius ſi vixiffet, vel paternam eſſet, vel avitam gloriam confequutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: manus extrema non acceſſit operibus eius: praecclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, iuventuti. non enim ſolum acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt.

Huic ſucceſſit aetati C. Galba, Servii illius elo- ¹²⁷ quentiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis et iuris- periti gener. Laudabant hunc patres noſtri, favebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Mamilia, Iugurthinae con- iurationis invidia, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Exiſtat eius peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam ediſceremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condemnatus. P. Scipio, qui eſt in con- ³⁴ ſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſae- ¹²⁸ pe dicebat, ſed et Latine loquendo cuius erat par, et omnes ſale facetiisſque ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus, (nam P. Popil- lium vi C. Gracchi excluſum ſua rogatione reſtituit,) vir et acer, et non indifertus, triftes exitus ha- buit conſulatus. nam invidioſa lege Mamilia quae- ſtione C. Galbam ſacerdotem, et quatuor conſulares,

L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque praestantissimum L. Opimum, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi
 129 studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu reliquaque omni vita, civis improbus, C. Licinius Nerva non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate proventus, habitus est sane (ut ita dicam) tuculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo fervidior, atque commotior; diligentia tamen, et virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure civili, et cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber; cuius orationes pueri
 130 legebamus, quas iam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio et sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio eius, cum volebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quomagnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et iuris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens et molestus; ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe
 131 L. Caesulenus fuit, quem ego audivi iam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquillia de iusti-

tia petivisset. Non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosius aut criminosis diceret, audivisse me neminem. Doctus 35 etiam Graecis T. Albucius, vel potius, paene Graecus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Iam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc 132 nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus. multae literae, summa non vitae solum, atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas: quae perspicui cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem 133 nec iste notus est, nec illi: sed haec mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quae laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, et suavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognovisti, noli expectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec 134 habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in nu-

mero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant praestantes, videretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, ¹³⁵ sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, et eius collega M. Silanus, dicebant de republica, quod esset illis viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine vero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, vir acer et fortis, cui fortuna belli crimini, invidia populi calamitati fuit. Tum etiam C. et L. Memmii fuerunt, ³⁶ oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa et inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed et in promptis tamen et non inexercitatis ad ¹³⁷ dicendum fuit, ut filius eius, P. Lentulus. L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrium oratorum numero dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequabatur, atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta, et in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, et relaturum. Est enim propositum, colligere eos, qui hoc munere in

civitate functi sint , ut tenerent oratorum locum : quorum quidem quae fuerit ascensio , et quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio , ex eo , quod dicam , existimari potest. Quam multi enim iam oratores commemorati sunt, ¹³⁸ et quam diu in eorum enumeratione versamur , cum tamen spisse atque vix , ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem , sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus ? Nam ego sic existimo , hos oratores fuisse maximos , et in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam. Omnia veniebant Antonio in mentem ; eaque suo ³⁷ quaeque loco , ubi plurimum proficere et valere ¹³⁹ possent : ut ab imperatore equites , pedites , levis armatura ; sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa , nulla meditationis suspicio. imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur ; sed ita erat paratus , ut iudices , illo dicente , nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ¹⁴⁰ ipsa , non illa quidem elegantissimo sermone : itaque diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodum inquinata locutus : sed illa , quae proprie laus oratoris est in verbis : (nam ipsum Latine loqui , est illud quidem , ut paulo ante dixi , in magna laude ponendum ; sed non tam sua sponte , quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum est scire Latine , quam turpe nescire ; neque tam id mihi oratoris boni , quam civis Romani proprium videtur :) sed tamen Antonius in verbis et eligendis , (neque id ipsum tam leporis cau-

- sa, quam ponderis) et collocandis, et comprehensione devinciendis nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. *σχηματα* enim quae vocant Graeci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum haec magna in Antonio, tum actio singularis: quae si partienda est in gestum, atque vocem; gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, suppositio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura: sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam; ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesivisset, quid primum esset in dicendo, *actionem*; quid secundum, idem, et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit; talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.
- 143 Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra

dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas, erat cum gravitate iunctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos: latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegancia: in differendo mira explicatio: cum de iure civili, cum de aequo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia. Nam, ut Antonius, coniectura movenda, aut senda suspicione aut excitanda, incredibilem vim 144 habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius; idque cum saepe alias, tum apud centumviros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum 145 contra scriptum pro aequo et bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scaevolam, et in iure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte ius civile defenderet, ut eloquentium iurisperitissimus Crassus, iurisperitorum eloquentissimus Scaevola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in aequo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare fit nobis orator in hoc interpretandi, ex- 146 planandique, et differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur. 40 Tum Brutus, Etsi fatis, inquit, mihi videbar ha- 147

here cognitum Scaevolam ex iis rebus, quas audie-
 bam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter fami-
 liaritatem Scaevolae nostri, tamen ista mihi eius
 dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi vo-
 luptatem, tam ornatum virum, tamque excellens
 *48 ingenium fuisse in nostra republica. Hic ego, Noli,
 inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam
 fuisse in nostra civitate praestantius. nam, ut pau-
 lo ante dixi, consultorum alterum disertissimum,
 disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in
 reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, sta-
 tuere ut tamen non posses, utrius te malle simi-
 liorem. Crassus erat elegantium parcissimus; Scae-
 vola parcorum elegantissimus. Crassus in summa
 comitate habebat etiam severitatis fatis; Scaevolae
 *49 multa in severitate non deerat tamen comitas. Li-
 cet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videan-
 tur haec, ut dicantur a me quodam modo; res se
 tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra,
 Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uter-
 que horum medium quiddam volebat sequi: sed
 ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem,
 *50 uterque autem suam totam haberet. Tum Bru-
 tus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit,
 bene Crassum et Scaevolam cognovisse, tum de te
 et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis
 cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam,
 istuc modo? Quia mihi et tu videris, inquit, tan-
 tum iuris civilis scire voluisse, quantum fatis esset
 oratori; et Servius eloquentiae tantum assumfisse,
 ut ius civile facile possit tueri: aetatesque vestrae,

ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: ⁴¹ de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam, ¹⁵¹ quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam et in iisdem exercitationibus, ineunte aetate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior: et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. etiamne ¹⁵² Q. Scaevolae Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris civilis magnum usum et apud Scaevolam, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa iudicarentur, et quae quibus positae essent, quaeque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium ar- ¹⁵³ tium maximam, quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, ⁴² inquam, intelligis: sed adiunxit etiam et literarum

ficientiam, et loquendi elegantiam, quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime percipi potest. Cumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti et exercitati, promptam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit; Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re considerata tarditatem vicit, expediendis conficiendisque rebus: sic et habet, quod uterque eorum habuit, et explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scaevola (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scaevola); sic Servius sapientissime. Cum enim duae civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiae; perfecit, ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset, et ad tuendum ius civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, fatis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam. Audivi enim nuper eum studiose et frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure civili coniunctum esset, vellem cognoscere, et nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio et iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod et aequalitas vestra, et pares honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obtrectatione invidiaeque, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam

conciliare videatur. quali enim te erga illum per-
picio, tali illum in te voluntate iudicioque cogno-
vi. Itaque doleo et illius consilio, et tua voce po-
pulum Romanum carere tam diu: quod cum per 157
se dolendum est, tum multo magis consideranti,
ad quos ista non translata sint, sed nescio quo
pacto devenerint. -Hic Atticus, Dixeram, inquit,
a principio, de republica ut fileremus; itaque fa-
ciamus. nam si isto modo volumus singulas res de-
siderare, non modo querendi, sed ne lugendi qui-
dem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, 43
ad reliqua, et institutum ordinem persequamur. 158
Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, au-
diebatur: a principio statim, (quod erat apud eum
semper accuratum) expectatione dignus videbatur:
non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis,
nulla inambulatio, non crebra supplotio pedis: ve-
hemens, et interdum irata, et plena iusti doloris
oratio: multae et cum gravitate facetiae: quodque
difficile est, idem et perornatus, et perbrevis. Iam 159
in altercando invenit parem neminem: versatus est
in omni fere genere causarum: mature in locum
principum oratorum venit. Accusavit C. Carbo-
nem, eloquentissimum hominem, admodum ado-
lescens: summam ingenii non laudem modo, sed
etiam admirationem est consecutus. Defendit postea 160
Liciniam virginem, cum annos XXVII natus esset.
in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque
eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit ado-
lescens in colonia Narbonensi causae popularis
aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse

deducere. Exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. Multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu coenavisset apud praeconem Granium, idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit ¹⁶¹ Brutus: sed ne de Scaevolae quidem tribunatu quidquam audivisse videor, et eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suavit Servilianam legem Crassus. Nam censuram sine Scaevola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scaevolarum petivit. Sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus eam legem suavit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus et C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset, posset notari; et intelligeretur, iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia ⁴⁴ fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam ¹⁶² est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Caepione, defensione iuncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis: postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuce veritatis color.

quin etiam comprehensio, et ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus et brevis: et in membra quaedam, quae *κωλα* Graeci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos ¹⁶³ oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scaevolae dicendi elegantiam fatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi qui- ¹⁶⁴ dem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur; et invidia concitatur in iudicum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paulo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio ¹⁶⁵ excellens: Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quam concionibus.

Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam ¹⁶⁵ etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono, fatis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo et

magistratus personam, et consularem dignitatem tueretur : quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis amicis
 166 eius, in re publica ipsius dignitati fatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, latine et diligenter loquentibus, numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem
 167 afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo iudicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis literis, et sine multo usu pervenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stilo scriptae esse videantur. Easdem argutias in tragoedias fatis quidem ille acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, di-
 168 fertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii per familiaris, cuius praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

Atque etiam apud socios et Latinos oratores ha- 46
 biti sunt Q. Vettius Vettianus, e Marfis, quem 169
 ipse cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis:
 Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei,
 non tam in dicendo admirabiles, quam docti et
 Graecis literis et Latinis: C. Rufficellus Bononien-
 sis, is quidem et exercitatus, et natura volubilis.
 Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem
 T. Betucius Barrus Afculanus, cuius sunt aliquot
 orationes Afculi habitae. illa Romae contra Caepionem,
 nobilis sane: cui orationi Caepionis ore
 respondit Aelius; qui scriptitavit orationes multis,
 orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem no- 170
 stros video disertissimum habitum ex Latio L. Pa-
 pirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. filii, fere ae-
 tate: eius etiam oratio est pro Fregellanis, colo-
 niisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid
 tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi orato-
 ribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod ur-
 banis, praeter unum, quod non est eorum urbanita-
 tate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui 171
 est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio,
 inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute,
 iam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu
 quidem etiam verba quaedam non trita Romae:
 sed haec mutari, dediscique possunt: illud est ma-
 ius, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit
 quiddam et resonat urbanus. nec hoc in oratori-
 bus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego 172
 memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissi-
 mum, cum familiari nostro Q. Granio praecone

dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; et respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris*; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum, sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

47 Duobus igitur summis, Craſſo et Antonio, L.

173 Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferet, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. sed tamen erant ea in Philippo, quae, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multae facetiae: satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum
174 aliquo aculeo et maledicto facetus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. nec enim

erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et verbis solutus fatis. sed in magnos oratores inciderat eius aetas: multam tamen operam amicis, et utilem praebuit; atque ita diu vixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui ¹⁷⁵ consul cum Mamerco fuit, homo et Graecis doctus literis et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cnaeusque Pompeius, Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. nam Sextus, frater eius, praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris civilis, et ad perfectam geometriae, et rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, et ante hos M. Brutus, et paulo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus evaserat; qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. ¹⁷⁶ autem Octavii eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum, fuerunt, iam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus. eloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere.

Festivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Iu- ⁴⁸ lius, L. filius, et superioribus et aequalibus suis omni- ¹⁷⁷ bus praestitit: oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tra-

goediis, lenitas eius sine nervis perspicitur potest.

178 Eius aequalis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, et acutus, et iurisperitus. nam Aphilia, aptior concionibus, quam iudiciis. prudens etiam T. Annius Velina, et in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et paene frigidus; sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et praeterea nec indoctus, et magna cum

179 iuris civilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et bonus vir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior.

180 Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum iudico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, et vitae splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Iunius, L. filius, tribunicius, quo accusante P.

Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam aegra valetudine fuisset.

Atque ego praecclare intelligo, me in eorum ⁴⁹ commemoratione versari, qui nec habitati sint ora- ¹⁸¹ tores, neque fuerint, praeteririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos; sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aetatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta ¹⁸² et tam vetere republica maximis praemiis eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paulo, quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius; nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cum meo iudicio, tum ¹⁸³ omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod

184 non omnes probent. An tu, inquit, id laboras,
 si huic modo Bruto probatus es? Plane, inquam,
 Attice, disputationem hanc de oratore probando
 aut improbando, multo malim tibi et Bruto pla-
 cere: eloquentiam autem meam populo probari
 velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a
 multitudine proberetur, eundem doctis probari. nam,
 quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iu-
 dicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam
 iudicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is
 185 dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim
 (ut quidem ego sentio) quae sint efficienda dicen-
 do: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delec-
 tetur, ut moveatur vehementius. quibus virtutibus
 oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus
 vitiis orator aut non assequatur haec, aut etiam
 in his labatur et cadat, artifex aliquis iudicabit.
 Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui au-
 diant, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu
 et populari approbatione iudicari solet. Itaque
 nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis
 50 hominibus cum populo dissensio fuit. An censes,
 186 dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eosdem
 gradus oratorum vulgi iudicio et doctorum fuisse?
 De populo si quem ita rogavisses: *Quis est in hac
 civitate eloquentissimus?* in Antonio et Crasso aut
 dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Ne-
 mone Philippum, tam suavem oratorem, tam gra-
 vem, tam facetum, his anteferet, quem nosmet
 ipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, pro-
 ximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. id

enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Mihi cane et Musis*: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem; *Mihi cane et populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audiant, quid efficiatur; ego, etiam, cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quae dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat: fidem facit oratio. Tu artifex, quid quaeris amplius? delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod disputes? gaudet, dolet; ridet, plorat; favet, odit; contemnit, invidet; ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, miratur; sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, et sententiis, et actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid? adolescentibus nobis, cum esset Cotta et Hortensius, num quis, cui quidem

eligendi potestas esset, quemquam his antepone-
 51 bat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris
 190 alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid
 ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui, cum
 partiretur tecum causas, (saepe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; et mihi, benevolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelli-
 191 gentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum, et eum legentem omnes, praeter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium millium.* et recte. Poema enim reconditum paucorum approbationem, oratio popularis ad sensum vulgi debet movere. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a ceteris, verbum
 192 facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet: ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abiciendas eas sibi tibiçen putet; sic ora-

tori populi aures tanquam tibiae sunt; eae si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non 52
 probandum oratorem probat, sed probat sine 193
 comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo est contentus; esse melius non sentit; illud, quod est, qualecunque est, probat. tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis, valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scaevolam pro 124
 M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M^r. 195
 Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esset populo, quod scriptum 196
 esset, negligi, et opinione quaeri voluntates; et interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omni- 197
 no multa de conservando iure civili? quae quidem omnia cum perite et scienter, tum ita breviter, et presse, et satis ornate, et pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut

53 fieri posse quidquam melius putaret? At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis, centumvirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit: quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam venisset, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, et id valere, et valuisse semper. Haec et multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est 398 ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde aequum bonum testamentorum sententias voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligenter voluntates: quantam sibi potentiam Scaevola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Haec cum graviter, tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule et facete explicans, eam admirationem assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret, at vero intelligens et doctus, audiens Scaevolam, sentiret esse

quoddam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem, causa perorata, si quaereretur, uter praestaret orator, nunquam profecto sapientis iudicium a iudicio vulgi discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ii pulsi sint, intelligi solet, sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Ita- que intelligens dicendi existimator, non affidens, et attente audiens, sed uno adspectu, et praeteriens, de oratore saepe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circumferentem, mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicium admove- re orationem, tanquam fidibus manum. Idem si praeteriens adspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur; aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit,

tamen oratorem versari in illo iudicio, et opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget.

- 55 Cum haec differuisssem, uterque assensus est, et
 201 ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, et illius aetatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate pressaque, alterum sublate ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur.
- 202 Sed cavenda est presso illi oratori inopia et ieiunitas; amplo autem inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute: et ut ad infirmitatem laterum perscipienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi ficcum, atque sanum; illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti,
- 203 quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. vox cum magna, tum suavis, et splendida: gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata et vo-

lubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem! ²⁰⁴
 Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque; et ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio disertissimus. ⁵⁶
 Ipsi Sulpicii nulla oratio est: saepeque ex eo audiui, cum se scribere neque consueisse, neque posse diceret. Cottae pro se, lege Varia, quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Graecis literis, et Latinis; antiquitatisque nostrae et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque veterum literate peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio praestans omnique doctrina, pluribus et illustrioribus literis explicavit. Sed idem Aelius Stoicus esse voluit; orator autem nec studuit unquam, nec fuit. ²⁰⁵ ²⁰⁶

scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Ruffo (quamquam is etiam ipse fcripfit eas, quibus pro fe est ufus, fed non fine Aelio). His enim fcriptis etiam ipfe interfui, cum effem apud Aelium adolefcens, eumque audire perftudiofe folerem. Cottam autem miror, fummum ipfum oratorem minimeque ineptum, Aelianas leves oratiunculas voluiffe exiftimari fuas. His duobus eiuſdem aetatis annumerabatur nemo tertius; fed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis, praeter eos, de quibus fupra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat; faftidioſior Craſſus, fed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caefarem: fecundum Philippum et Caefarem Cotta et Sulpicius expetebantur. Ita ab iis ſex patronis cauſae illuſtres agebantur. neque tam multa, quam noſtra aetate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cauſae ſingulae defenderentur a pluribus, quo nihil eſt vitioſius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primum faepe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt, coram videre me, quemadmodum adverſarius de quaque re aſſereret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. Sed nihil vitioſius, quam, cum unum corpus debeat eſſe deſenſionis, naſci de integro cauſam, cum fit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum unum eſt naturale principium, una per-

oratio : reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam et vim et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipsum non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo maior est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

Erant tamen, quibus videretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur; et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Laeliae, Caii filiae, saepe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus; et filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; et nepotes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sa-

ne bene et loqui videtur, et dicere. Recte, inquam, iudicās, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis iam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cuius quatuor filii; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit, Q. Scaevola augure, qui peritissimus iuris, idemque percomis est

212 habitus. Iam duorum abavorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est *Corculum* dictus; alterius omnium sapientissimi, C. Laelii? O generosam, inquit, stirpem, et tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapien-

59 tiam! Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis,) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: et eo magis hoc iudico, quod neminem ex

is quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoc-

214 tum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non privatum et civile cognoverat. Quamquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium: sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum, idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat (in quacunque enim una plane claudicaret, ora-

tor esse non posset) : sed tamen alius in alia ex-²¹⁵
 cellebat magis ; reperiebat , quid dici opus esset ,
 et quomodo praeparari , et quo loco locari . me-
 moriaque ea comprehendebat Antonius ; excellebat
 autem actione ; erantque ei quaedam ex his paria cum
 Crasso , quaedam etiam superiora : at Crassi magis
 enitebat oratio . nec vero Sulpicio , neque Cot-
 tae dicere possumus , neque cuiquam bono oratori
 rem ullam ex illis quinque partibus plane atque om-
 nino defuisse . Itaque in Curione hoc verissime iu-²¹⁶
 dicari potest , nulla re una magis oratorem com-
 mendari , quam verborum splendore et copia . nam
 cum tardus in cogitando , tum in instruendo dissipatus
 fuit . Reliqua duo sunt , agere , et meminisse . in 60
 utroque cachinnos irridentium commovebat . Motus
 erat is , quem et C. Iulius in perpetuum notavit ,
 cum ex eo , in utramque partem toto corpore va-
 cillante , quaesivit , *quis loqueretur e lintre* : et Cn.
 Sicinius , homo impurus , sed admodum ridiculus ,
 neque aliud in eo oratoris simile quidquam . is²¹⁷
 cum tribunus plebis Curionem et Octavium consu-
 les produxisset , Curioque multa dixisset , sedente Cn.
 Octavio collega , qui devinctus erat fasciis , et mul-
 tis medicamentis , propter dolorem artuum , deli-
 bitus , *Nunquam* , inquit , *Octavi* , *collegae tuo*
gratiam referes : qui nisi se suo more iactavisset , ho-
die te istic muscae comedissent . Memoria autem ita
 fuit nulla , ut aliquoties , tria cum proposuisset , aut
 quartum adderet , aut tertium quaereret . qui in iu-
 dicio privato vel maximo , cum ego pro Titinia
 Cottae peroravissem , ille contra me pro Ser. Nae-

vio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficiis et cationibus Titinae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenii signa; sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paulo ante posuisset: ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio colloquentem facit; cum senatum Caesar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percontatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Caesarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum; cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto praesertim; ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commisisset! Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam si ea vituperare volebat, quae vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora praeteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se, Caesare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset,

et flagraret studio dicendi , perpaucae ad eum cauae deferebantur. Orator autem, vivis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes adspiciendas tamen cenſeo. ſunt illae quidem, languidiores, verumtamen poſſunt augere et quaſi alere id bonum, quòd in illo mediocriter fuiſſe concedimus; quod habet tantam vim, ut ſolum, ſine aliis, in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi viri filius, non factis acutus orator; ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abiectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminofus. Multum ab iis aberat L. Fuſius; tamen ex accuſatione M. Aquillii diligentiae fructum ceperat. Nam M. Drufum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat, cum de republica diceret; L. autem Lucillum etiam acutum; patremque tuum, Brute, iuris quoque et publici et privati ſane peritum; M. Lucillum; M. Octavium, Cn. filium, qui tantum auctoritate dicendoque valuit, ut legem Semproniam

frumentariam populi frequentis suffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, id est, a iudiciis, et in praefidiis reipublicae, ²²³ cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis, equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus ²²⁴ peritorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditionum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est: magis specie tamen et motu atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis et fortunae, et vitae sordibus, in praetura consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ²²⁵ veteres Atticorum comoediae notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane et factis acutus, sed tam solutus et mollis, in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi *Titius*

nomen effret. Ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem aetatem reverts fumus: 63 nunc ad eam, de qua aliquantum locuti fumus, revertamur.

Coniunctus igitur Sulpicii aetati P. Antistius fuit, 226 rabula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus effret, in tribunatu primum, contra C. Iulii illam consulates petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus; et eo magis, quod eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multae ad eum causae, deinde omnes, maximae quaecunque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: 227 verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. expedita autem erat et perfacile currens oratio: et erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectio- nem reditumque L. Sullae, sine iure fuit et sine ulla dignitate respublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio: vivebat e reliquis patronis eius aetatis nemo, praeter Carbonem et Pomponium; quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis 64 erat proximus L. Sisenna, doctus vir et studiis 228 optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus rei-

publicae, non sine facetiis; sed neque laboris multi, nec fatis versatus in causis: interiectusque inter duas aetates, Hortensii et Sulpicii, nec maiorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit fatis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspec-
 229 tum et probatum est. Is, L. Crasso, Q. Scaevola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. est autem L. Paulo, C. Marcello consulibus mortuus; ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus. hoc autem loco volumus aetatem eius in disparem oratorum aetatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut et cum multo maioribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Artius iisdem aedilibus ait se et Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse
 230 triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed et mea cum aetate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis iam etiam vigeat cum Antonio, et cum

Philippo iam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii aetate posui, numerum facile pervenerat; et suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe praestitit; et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit; et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, perve- 65
nerinus, tam multis inter nostrum tuumque ini- 23B
tium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque iudicarem; eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quae- nam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitrator, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos praeterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitrator malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, 232
Vere, inquam, tibi Brute, dicam. non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum; sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo vero, inquam,

ad Hortensium : de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gradus tuos, et
 233 quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii praedicatorum esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius aequalis et inimicus C. Fimbria, non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus.
 234 Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus (quamquam et ex facie et ex vultu videbatur), nec abundans verbis (etsi fallebat in eo ipso); sic intervallicis, exclamationibus, voce suavi et canora, admirando irretiebat, calebat in agendo, ut ea quae

deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio ²³⁵
 copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit
 oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum vir-
 tutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in
 qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentu-
 lus, cuius et excogitandi et loquendi tarditatem te-
 gebat formae dignitas, corporis motus plenus et ar-
 tis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. sic
 in hoc nihil praeter actionem fuit; cetera etiam
 minora, quam in superiore. M. Piso quidquid ha- ⁶⁷
 buit, habuit ex disciplina; maximeque ex omni- ²³⁶
 bus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus
 fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis,
 quod etiam arte limaverat: quod erat in repre-
 hendendis verbis versutum et sollers, sed saepe sto-
 machosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam
 facetum. Is laborem, quasi cursum, forenssem diu-
 tius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et
 hominum ineptias ac stultitias, quae devorandae
 nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat,
 sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque
 fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor
 haberi est coeptus postea. deinde ex Virginum iudi-
 cio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempo-
 re quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam
 diu, quam ferre potuit laborem: postea quantum
 detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Mu- ²³⁷
 rena mediocri ingenio, sed magno studio rerum
 veterum, literarum et studiosus et non imperitus,
 multae industriae et magni laboris fuit. C. Cento-
 rinus Graecis literis satis doctus, quod proposuerat,

explicans expedite, non inuenustus actor, sed iners,
 et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed
 multo labore, quoquo modo poterat, saepe dice-
 bat. itaque ei paucae centuriae ad consulatum de-
 238 fuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit
 patronus propemodum diligentissimus. Huius si vi-
 ta, si mores, si vultus denique non omnem com-
 mendationem ingenii everteret, maius nomen in
 patronis fuisset. non erat abundans, non inops ta-
 men; non valde nitens, non plane horrida ora-
 tio; vox, gestus, et omnis actio sine lepore: at in
 inveniendis, componendisque rebus mira accu-
 ratio; ut non facile in ullo diligentiore maiorem-
 que cognoverim; sed eam ut citius veteratoriam,
 quam oratoriam diceres. hic etsi etiam in publi-
 cis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem
 68 obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, et fer-
 239 monis plenus orator, minime ille quidem tardus
 in excogitando, verumtamen vultu et simulatione
 multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam
 eius aequalem M. Glabionem, bene institutum avi
 Scaevolae diligentia, socors ipsius natura negligens-
 que tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in di-
 cendo, in existimando admodum prudens, toto gene-
 re perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius,
 vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam
 habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bel-
 licas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus,
 rem prudenter videbat; actio vero eius habebat et
 in voce magnum splendorem, et in motu summam
 240 dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, vi-

tricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius, A. filius, qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, fortasse maior, summo studio dicendi multaque doctrina, incredibili labore atque industria. quod scire possum: fuit enim mecum et cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Erat eius aequalis P. Autronius, voce ²⁴¹ peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis: et L. Octavius Reatinus, qui cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Aelium fecerat, fervido quodam et petulanti et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus et iudicio dedisset. Eodem tempore C. et ⁶⁹ L. Caepasii fratres fuerunt, qui multa opera, ig- ²⁴² noti homines et repentini, quaestores celeriter facti sunt, oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem praeteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat, multorum obedire tempori, multorum-

243 que vel honori vel periculo fervire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores et pecuniam et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen faepe ferre non possunt: sic ille, cum omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

244 Tum Atticus, Tu quidem de faece, inquit, hauris, idque iamdudum: sed tacebam; hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos et Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi; quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam et aequalem necessario incurro. Volo autem hoc
 70 perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpau-
 245 cos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum
 revertamur. T. Torquatus, T. filius, et doctus
 245 vir ex Rhodia disciplina Molonis, et a natura ad dicendum satis solutus atque expeditus (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu consul factus esset) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. itaque studio huic non satisfacit; officio vero nec in suorum necessariorum causis,
 246 nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas acitavit, celeriter sane verba volvens, nec he-

bes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes; sed effervescens in dicendo, stomacho saepe iracundiaque vehementius; ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multae operae, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, ²⁴⁷ nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indociti, hoc erant populare dicendi genus affectuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus fatis. C. Memmius, L. filius, perfectus literis, sed Graecis, fastidiosus sane Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.

Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his ⁷¹ etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere haberet. et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt aequae noti ac mihi? Mihi mohercule, inquit, Marcellus fatis est notus; Caesar autem parum. illum enim saepe

249 audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem,
 abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem saepe
 audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod ha-
 biturus es similem tui? Nae ego, inquam, si ita
 est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui
 et ita est, inquit, et vehementer placet; nec vero
 sine causa. nam et didicit, et, omissis ceteris stu-
 250 ditiis, unum id egit, seseque quotidianis commen-
 tationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis uti-
 tur verbis et frequentibus; et splendore vocis, et
 dignitate motus fit speciosum et illustre, quod di-
 citur; omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse
 virtutem oratoris putem; maximeque laudandus est,
 qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc com-
 muni nostro et quasi fatali malo, consoletur se
 cum conscientia optima mentis, tum etiam usur-
 patione et renovatione doctrinae. Vidi enim Myti-
 lenis nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane vi-
 rum. itaque cum eum antea tui similem in dicen-
 do viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, ti-
 bique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instruc-
 251 tum omni copia, multo videbam similiorem. Hic
 ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque
 amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro
 in memoriam communium miseriarum, quarum
 oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem pro-
 duxi longius. Sed de Caesare cupio audire, quid
 72 tandem Atticus iudicet. Et ille, Praeclare, in-
 quit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sunt, nihil
 velis ipse dicere; et hercle si sic ageres, ut de iis
 egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praeter-

mitteres; nae tu in multos Autronios et Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri posset; de Caesare tamen, potuisti dicere, praesertim cum et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit At-²⁵² ticus, de Caesare et ipse ita iudico, et de hoc huius generis acerrimo aestimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus; sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus. Quin etiam, in maximis occupationibus cum ad²⁵³ te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione latine loquendi accuratissime scripserit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: etiam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *Ac, si cogitata praeclare loqui ut possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cuius te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus: hunc facilem et quotidianum novisse sermonem, num pro relicto est habendum?* Tum Brutus, Amice, hercule, inquit, ⁷³ et magnifice te laudatum puto, quem non solum²⁵⁴

principem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum.

255 Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute: modo sit hoc Caesaris iudicii, non benevolentiae testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt; ex quibus multi

256 sunt, ut scitis, triumphati. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est, imperatorum sapientia, salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus:) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicae, castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque

257 plus interfuit firma testata in domiciliis habere, quam Minervae signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse malletm, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque profit, sed quanti quisque sit, pon-

derandum est: praesertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingeræ; operarii autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant. 74
258

Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et Latinam; cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium, P. Scipionem. aetatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic Latine loquendi; nec omnium tamen, nam illorum aequales, Caecilium et Pacuvium, male locutos videmus. sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit, et Romae, et in Graecia. confluerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinatae loquentes ex diversis locis. quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tanquam obrussa, ratio, quae mutari non potest; nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul 259 fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latinae loqui, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum: sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis a similitudine Graecae locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta et silvestri via, ad eandem lau-

dem pervenerat. Sifenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterreri posuit, quo minus in-
 260 usitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sifenna defendens, dixit, quaedam eius *sputatilica*
 75 esse crimina. Tum C. Rufius, *Circumvenior*, inquit, *iudices, nisi subvenitis. Sifenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat*
 261 esse inusitate loqui. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum latinorum (quae, etiam si orator non sis, et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat praecipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica et generosa
 262 quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum. valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto. sed dum voluit alios habere parata, unde fumerent, qui

vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excefferunt, revertamur.

C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor 76 fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator; iam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagorae disciplina. ea dat rationes certas et praecepta dicendi: quae si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinae dicendi iam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Vifellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. is cum post curulem aeditatem iudex quaestionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse. nam populo non erat satis vendibilis: praecepta quaedam, et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, et celeritate caecata oratio: sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententis crebriorem. Praeterea perfectus in literis, iurisque civilis iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio,) quam, ut Graeci dicunt,

πολιτικῶν. Erant in eo plurimae literae, nec eae
 vulgares, sed interiores quaedam et reconditae;
 divina memoria, summa verborum et gravitas et
 elegantia. atque haec omnia vitae decorabat dignitas
 et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam
 Triarii, in illa aetate, plena literatae senectutis o-
 ratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus
 in verbis! quam nihil non consideratum exibat ex
 166 ore! Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione
 commotus, (utrumque enim eorum admodum di-
 lexerat) Nae ego, inquit, (ut omittam cetera,
 quae sunt innumerabilia,) de istis duobus cum co-
 gito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem
 de pace valuisse! nam nec istos excellentes viros,
 nec multos alios praestantes cives respublica per-
 didisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, nec
 augeamus dolorem. nam et praeteritorum recor-
 datio est acerba, et acerbior expectatio reliquo-
 rum. Itaque omittamus lugere, et tantum, quid
 quisque dicendo potuerit, (quoniam id quaerimus,)
 77 praedicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello
 267 occiderunt, M. Bibulus, qui scriptitavit accurate,
 cum praesertim non esset orator, et egit multa
 constanter: Appius Claudius, focer tuus, collega
 et familiaris meus; hic iam et fatis studiosus, et
 valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator,
 et cum auguralis, tum omnis publici iuris, anti-
 quitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius
 nulla ille quidem arte, sed latine tamen, et multa
 268 cum libertate dicebat. duo praeterea Lentuli con-
 sulares, quorum Publius ille, nostrarum iniuria-

rum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator; sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio. quaereres in iudiciis fortasse melius: in republica, quod erat, esse iudicares satis. Ne T. qui-²⁶⁹dem Postumius contemnendus in dicendo; de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, et acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambiciosum esse, si (ut dixisti) ii, quos iamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeteriisse videre. Non, in-⁷⁸quam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse,²⁷⁰ qui verbum nunquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint laude digni. Itaque²⁷¹ ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium; in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum

fuit: T. Accium Pifaurem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose, eratque praeterea doctus Hermagorae praeceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velitibus amenatae, sic apta quaedam, et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur: studio autem ²⁷² neminem, nec industria maiore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui praeslitterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur, ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinnae acutaeque sententiae; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quae non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam eiusdem aetatis cum illo ⁷⁹ ferendum puto. Nec vero M. Coelium praetereundum ²⁷³ arbitror, quaecumque eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu et a bonorum causa steterit constantius; quam eius actionem, multum tamen et splendida,

et grandis, et eadem inprimis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeque omnes ex reipublicae contentione susceptae: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari coepit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus ali- ²⁷⁴ quid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile; nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris aequae in potestate fuerit: quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret; nullum, nisi loco positum, et tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed innigrasse in suum diceres. nec vero haec soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulanterque conclusis. Erant autem et ²⁷⁵ verborum et sententiarum illa lumina, quae vocant Graeci *σχηματα*, quibus tanquam insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur

autem, illud quod multis locis in iurifconsultorum
 inciuditur formulis, id ubi esset, videbat. Acce-
 80 debar ordo rerum plenus artis, actio liberalis, to-
 tumque dicendi placidum et sanum genus. Quodsi
 276 est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod me-
 lius hoc quaerendum putes. Sed cum a nobis pau-
 lo ante dictum sit, tria videri esse, quae orator
 efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut mo-
 veret: duo summe tenuit, ut et rem illustraret dif-
 ferendo, et animos eorum, qui audirent, devin-
 ciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua per-
 moveret atque incitaret animos, quam plurimum
 pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio,
 sive consilio, quod eos, quorum altior oratio,
 actioque esset ardentior, furere et bacchari arbi-
 traretur; sive quod natura non esset ita factus;
 sive quod non consueffet; sive quod non posset.
 hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit;
 277 si opus erat, defuit. Quin etiam meminisse, cum in
 accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum
 venenum paravisse, idque a se esse deprehensum,
 seseque chirographa, testificationes, indicia, quae-
 stiones, manifestam rem, deferre diceret, deque
 eo crimine accurate et exquisite disputavisset; me
 in respondendo, cum essem argumentatus, quan-
 tum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro ar-
 gumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum
 indicia mortis, se comperisse manifesto, et manu
 tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter,
 278 tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres,
 sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum*

hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplotio. Itaque tantum absuit, ut inflammaret nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel fanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum ista 279 fanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocunque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad 8R eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus: quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium 280 Calvum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile soluteque verbisolvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit, qui si me audire

voluisset, ut coeperat, honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam.

281 Cum honos sit praemium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris, non honorem, adeptum puto. Quae si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores viri. Quae quidem etiam cum P. Crasso, M. filio, cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius

282 ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeque eruditus: ineratque et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia: praetereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit aestus quidam non insolitae adolescentibus gloriae. qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi, et multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) 82
 revertamur: qui orator fuisset, cum literis eruditior, 283
 quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi
 et exquisitius afferebat genus: quod quamquam scienter
 eleganterque tractabat, nimium tamen inqui-
 rens in se, atque ipse sese observans, metuensque
 ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem
 deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione at-
 tenuata, doctis et attente audientibus erat illustris:
 a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquen-
 tia est, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster 284
 dici oratorem volebat. inde erat ista exilitas,
 quam ille de industria consequebatur. Dicebat,
 inquam, ita: sed et ipse errabat, et alios etiam
 errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte
 dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat di-
 cere; is recte, nisi Atticum, probat neminem.
 Insulsiatatem enim et insolentiam, tanquam insaniam
 quandam orationis, odit; sanitatem autem et in-
 tegratam, quasi religionem et verecundiam ora-
 toris, probat. Haec omnium debet oratorum ea-
 dem esse sententia. Sin autem ieiunitatem, et sic- 285
 citatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum
 urbana, dum elegans, in Attico genere ponit;
 hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia
 meliora, videat, ne ignoret et gradus, et dissimi-
 litudines, et vim, et varietatem Atticorum. Atti-
 cos, inquit, volo imitari. quos? nec enim est
 unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam
 Demosthenes et Lysias? quam idem, et Hyperides?

quam omnium horum Aeschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem; ceteri ergo Attice non dicebant. si omnes; qui potes, cum sint ipsi dissimilimi inter se? In quo etiam illud quaero, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyfias. natura quaedam, aut §3 voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt
 286 per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyfiam, Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot, et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegefias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos
 287 prae se paene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt et inter se dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, et grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, iudiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari

neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimum, aut Anicium consulem quaerat: (atqui eae notae sunt optimae, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem, nec est iam sane tolerabilis. num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur aetatem.) sic ego istis censuerim et novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior. Demosthenem igitur imitemur. 84

O dii boni! quid, quaeso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim, videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiore et plenior vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit, eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, complea-

tur tribunal, gratiosi scribae sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes; risus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat, at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Haec cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime.

291 Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

85 Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista
292 mihi tua fuit periucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis, et eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrudere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi ar-

rogant : ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram , Hippiam , Prodicum , Gorgiam , ceteros ; se autem omnium rerum infcium fingit et rudem. decet hoc , nescio quomodo , illum : nec Epicuro , qui id reprehendit , assentior. Sed in historia , qua tu es usus in omni sermone , cum , qualis quisque orator fuisset , exponeres , vide , quaeso , inquit , ne tam reprehendenda sit ironia , quam in testimonio. Quorsus , inquam , istuc ? non enim intelligo. Quia ²⁹³ primum , inquit , ita laudavisti quosdam oratores , ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam , cum Attico Lyfiae Catonem nostrum comparabas , magnum mehercule hominem , vel potius summum et singularem virum : nemo dicet fecus ; sed oratorem ? sed etiam Lyfiae similem ? quo nihil potest esse pictius. bella ironia , si iocaremur ; sin asseveramus , vide , ne religio nobis tam adhibenda sit , quam si testimonium dicamus. Ego enim Catonem tuum , ²⁹⁴ ut civem , ut senatorem , ut imperatorem , ut virum denique cum prudentia et diligentia , tum omni virtute excellentem , probo : orationes autem eius , ut illis temporibus , valde laudo. significant enim quandam formam ingenii , sed admodum impolitam , et plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres , et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares , Brutone te id censebas , an mihi probaturum ? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest , iis tu comparas hominem Tusculanum ,

nondum suspicantem, quale esset, copiose et ornate
 86 dicere. Galbam laudas: si ut illius aetatis princi-
 295 pem, assentior; sic enim accepimus: si ut orato-
 rem, cedo, quaeso, orationes, (sunt enim,) et
 dic, huac, quem tu plus, quam te, amas, Bru-
 tum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi
 orationes. paulum hic tibi assentior, modo ita
 laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de
 Laelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam
 posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius,
 nomine nos capi volens summi viri, vitaeque elegan-
 tissimae verissimis laudibus. Remove haec: nae
 ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere
 256 nemo velit. Carbonem in summis oratoribus ha-
 bitum scio: sed cum in ceteris rebus, tum in di-
 cendo, semper, quo nihil est melius, id laudari,
 qualecunque est, solet. Dico idem de Gracchis:
 etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior.
 omitto ceteros: venio ad eos, in quibus iam per-
 fectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi
 sine controversia magnos oratores, Crassum et
 Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assen-
 tior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti
 Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem
 legis Serviliae tibi magistram fuisse. haec germana
 ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me ti-
 297 bi assentari putes. Omitto igitur, quae de iis ip-
 sis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo
 de Coelio dixeris. ii enim fuerunt certe oratores.
 quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud
 minus curo, quod congeffisti operarios omnes; ut

mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur. Haec cum ille 87 dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Vol- 298 vendi enim sunt libri cum aliorum, tum imprimis Catonis. intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut aëbitror, neminem. Nec in hoc ironiam dixeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem 299 plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi), quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἰσῆνε me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius,) existimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate. Tum Bru- 300 tus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit: quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus, 88 revertamur.

Hortensius igitur, cum admodum adolescens or- 301

fus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coeptus est. quamquam inciderat in Cottae et Sulpicii aetatem, qui annis decem maiores, eccellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognovisse me arbitror; ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut medicaretur extra forum. saepissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus diciturus esset, et collectiones; memor et quae essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. vox canora et suavis: motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus.

89 Erat Hortensius in bello, primo anno miles, al-

tero tribunus militum : Sulpicius legatus aberat, ³⁰⁴ etiam M. Antonius : exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis : qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores, non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo ; cuius in testimonio contentio et vim accusatoris habebat et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in ³⁰⁵ magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio : quamquam is quidem flebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans ; disertum autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius : et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, aedilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat : sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens, et commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excefferat. Ego autem, ³⁰⁶ iuris civilis studio, multum operae dabam Q. Scaevolae, P. filio : qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consul et Pompeio fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tem-

pore, cum princeps Academiae Philo cum Athenien-
 sium optimatibus Mithridatico bello domo profu-
 gisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi,
 admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus;
 in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etsi rerum
 ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione
 retinebat, tamen sublata iam esse in perpetuum ratio
 iudiciorum videbatur.

307 Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo
 trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti,
 Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam
 Moloni Rhodio Romae dedimus operam, et auctori summo
 causarum, et magistro.

90 Haec etsi videntur esse a proposita ratione diversa,
 tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cursum
 perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis (nam Attico
 haec nota sunt), et videre, quemadmodum sumus in
 spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti.

308 Triennium fere fuit urbs sine armis, sed oratorum
 aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam
 adolescentes M. Crassus et Lentuli duo), primas in causis
 agebat Hortensius: magis magisque quotidie probabatur
 Antistius: Piso saepe dicebat; minus saepe Pomponius,
 raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc
 tempore omni, noctes et dies, in omnium doctrinarum
 meditatione versabar.

309 Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset
 apud me mecumque vixisset, nuper est domi meae mortuus.
 a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica
 exercebar; quae quasi contracta et adstricta elo-

quentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et eius artibus variis atque multis, ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Com-³¹⁰ mentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam latine, sed graece saepius: vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat; vel quod a Graecis summis doctoribus, nisi graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus³¹¹ interim pro recuperanda republica, et crudelis interitus oratorum trium, Scaevolae, Carbonis, Antistii: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges et iudicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. tum primum nos ad causas, et privatas et publicas, adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tem-³¹² pore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla effer, quae non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multae, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

- 91 Nunc, quoniam totum me, non naevo aliquo
 313 aut crepundiis, sed corpore omni, videris velle
 cognoscere, complectar nonnulla etiam, quae for-
 tasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore
 in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis,
 procerum et tenue collum: qui habitus et quae fi-
 gura non procul abesse putatur a vitae periculo, si
 accedit labor et laterum magna contentio. Eoque
 magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat,
 quod omnia sine remissione, sine varietate, vi sum-
 ma vocis, et totius corporis contentione dicebam.
- 314 Itaque cum me et amici et medici hortarentur, ut
 causas agere desisterem; quodvis potius periculum
 mihi adeundum, quam a sperata dicendi gloria dis-
 cedendum putavi. Sed, cum censerem, remissione et
 moderatione vocis, et commutato genere dicendi,
 me et periculum vitare posse, et temperatius dice-
 re; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa
 mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum es-
 sem biennium versatus in causis, et iam in foro ce-
 lebratum meum nomen esset, Roma sum profectus.
- 315 Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho,
 veteris Academiae nobilissimo et prudentissimo phi-
 losopho, fui, studiumque philosophiae nunquam
 intermissum, a primaque adolescentia cultum, et
 semper auctum, hoc rursus summo auctore et doc-
 tore, renovavi. Eodem tamen tempore Athenis a-
 pud Demetrium Syrum, veterem et non ignobilem
 dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post
 a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem
 oratoribus, quibuscum exercebar ipsis ludentibus,

quorum erat princeps Menippus Stratrònicensis, meo iudicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: et, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius ³¹⁶ Magnes. erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes iuvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi reserverat oratio; lateribusque vires, et corpori mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellabant oratores, qui me imitandi ⁹² cupiditate incitarent, Cotta et Hortensius: quorum ³¹⁷ alter remissus, et lenis, et propriis verbis comprehendens solute et facile sententiam; alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, iam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram propior, et aetate coniunctior. Etenim videram, in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus

esset, priores tamen agere partes Hortensium. A-
 crem enim oratorem, incensum, et agentem, et
 canorum, concursus hominum forique strepitus
 315 desiderat. Unum igitur annum, cum rediissemus ex
 Asia, causas nobiles egimus, cum quaesturam nos,
 consulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius.
 Interim me quaestorem Siciliensis excepit annus:
 Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: prin-
 ceptus et erat et habebatur Hortensius. Cum autem
 anno post e Sicilia me recepissem, iam videbatur
 illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et
 habere maturitatem quandam suam. Nimis multa
 videor de me, ipse praesertim; sed omni huic fer-
 moni propositum est, non ut ingenium et eloquen-
 tiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut
 319 laborem et industriam. Cum igitur essem in plu-
 rimis causis, et in principibus patronis, quinquen-
 nium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi ma-
 xime in certamen veni designatus aedilis cum desig-
 93 nato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic
 sermo noster non solum enumerationem oratoriam,
 verum etiam praecepta quaedam desiderat; quid tan-
 quam notandum et animadvertendum sit in Horten-
 320 sio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum
 (credo quod videret, ex consularibus neminem es-
 se secum comparandum, negligeret autem eos, qui
 consules non fuissent), summum illud suum studium
 remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in om-
 nium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse pu-
 tabat, remissius certe vivere. Primus et secundus
 annus, et tertius tantum quasi de picturae veteris co-

lore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhaerescens, fui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque ut multa omittam, in hoc spatio et in iis post aedilitatem annis, et praetor primus, et incredibili populi voluntate sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis e. industriam, tum propter exquisitius et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: 321 dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectae eloquentiae continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum: nemo, qui ius civile didicisset, rem ad privatas causas, et ad oratoris prudentiam, maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter arguteque, incluso adversario, laxaret iudicum animos, atque a severitate paulisper, ad hilaritatem risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis ad communem quaestionem universi generis orationem traducere: nemo, qui delectandi gratia digre-

di parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium), quocumque res postular⁹⁴et, impellere. Itaque, cum iam paene evanuis³²³set Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam coepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, coniunctissime versati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude³²⁴ coniunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito et obmutuit; cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamur quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti, compluresque et nobiscum, et solus egisti: ut, qui non fatis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere coepit, quam tu es natus. idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

95 Sed si quaerimus, cur adolescens magis florue-
325 rit dicendo, quam senior Hortensius; causas repe-

riemus veriffimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis, duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis, quam concinnis et venustis; quali in historia Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneclis, frater eius, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucris atque incitatum; quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus Cnidius, et meus aequalis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus; in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum; in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc, erant quaedam magis venustae dulcesque sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata et vibrans, tum etiam accurata et polita. Non probabantur haec senibus; (saepe videbam cum irridentem, tum etiam irascentem et stomachantem Philippum) sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat pa-

326

327

rum, tamen aptum esse aetati videbatur; et certe, quod et ingenii quaedam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret; remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat; sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, et florentem aetate audire potuisses.

96 Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quae di-
 328 cis, video qualia sint, et Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso consule et Scaevola usque ad Paulum et Marcellum consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico.

329 Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam; et id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cum fierent, quae providit futura. Saepe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis causas, in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua fem-

per est usus, ab eis miseris, quae consecutae sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam, post Hortensii, ³³⁰ clarissimi oratoris, mortem, orbae eloquentiae quasi tutores relictis sumus, domi teneamus eam, septana liberali custodia; et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, et ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paulo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicae noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, viverent; quae, si recte esset, salute reipublicae, sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, do- ⁹⁷leo, cuius in adolescentiam, per medias laudes ³³¹ quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna reipublicae. hic me dolor tangit, haec me cura sollicitat, et hunc mecum, focium eiusdem et amoris et iudicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisset exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisset graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne

332 virtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse re-
 publica careas, et illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit haec importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, et effice id, quod iam propemodum, vel plane potius effeceris, ut te eripias ex ea, quam ego congeffi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pam-
 333 menes, vir longe eloquentissimus Graeciae? quid illa vetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes et familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis aetatibus binos oratores laudabiles constituisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens: cui, quemadmodum accepimus, et Cato cedebat senior. et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius: nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum, ***

M. TULLII
CICERONIS
AD
MARCUM BRUTUM
ORATOR.

M. TULLI
CICERONIS

A D

MARCUM BRUTUM
ORATOR.

ARGUMENTUM.

Huius libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus et absoluti oratoris species quaedam et forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summissè, modica temperate, magna graviter dicere possit. vid. c. 29. Hanc disputationem ita instruxit, ut posito, tanquam fundamento eloquentiae, philosophiae studio, c. 3. 4. primo de tribus dicendi generibus agat, eaque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse aiat, quod omnia apte possit eloqui, non aridum illud et ieiunum, quod quidam consectentur, c. 5--9. deinde vero tria oratori videnda ostendat, quid, quo loco, et quomodo dicat; quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur, c. 10--18. ac summam eloquentiae vim in elocutione positam doceat, quae tum quidem perfecta fit, cum sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, h. e. tribus illis generibus commode utatur; cuiusmodi elocutio quibus quasi signis agnoscatur et iudicetur, fuse persequitur c. 19--38. Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, et de verborum sententiarumque luminibus c. 39. 40. ac

tandem de collocatione verborum c. 44. sqq. agat. Ea autem cernitur, vel cum extrema cum primis apte cohaerent et enuntiantur suavissimis vocibus; vel cum forma ipsa concinnitasque verborum conficit orbem suum; vel tertio cum periodi apte numeroseque cadunt. Itaque tandem agitur de numero, cuius origo c. 52. causa c. 53. natura c. 53. sqq. et usus c. 61. sqq. declaratur.

1 **U**trum difficilius aut maius esset negare tibi,
 1 saepius idem roganti, an efficere id, quod roga-
 res, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et
 negare ei, quem unice diligerem, cuique me car-
 rissimum esse sentirem, praesertim et iusta petenti,
 et praeclara cupienti, durum admodum mihi vi-
 debatur: et suscipere tantam rem, quantam non
 modo facultate consequi difficile esset, sed etiam
 cogitatione complecti, vix arbitrabar esse eius, qui
 vereretur reprehensionem doctorum atque pruden-
 2 tium. Quid enim est maius, quam, cum tanta
 sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare,
 quae sit optima species, et quasi figura dicendi?
 Quod quoniam me saepius rogas, aggrediar, non
 tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate.
 Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desi-
 derari a te prudentiam meam, quam, si id non
 3 fecerim, benevolentiam. Quaeris igitur, idque
 iam saepius, quod eloquentiae genus probem ma-
 xime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi
 possit, quod ego summum et perfectissimum iudi-
 cem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effe-
 cero, eumque oratorem, quem quaeris, expres-
 fero, tardem studia multorum, qui desperatione

debilitati, experiri nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est, omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt. Quodsi quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est, in secundis tertiisque consistere. Nam in poetis, non Homero soli locus est (ut de Graecis loquar) aut Archilochus, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et copia ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se ab artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari. nec simulacro Iovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiae dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud

ipsum, quod est optimum, desperandum est; et in praestantibus rebus, magna sunt ea, quae sunt
 7 optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius: quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte elucet aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius.
 8 Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur: quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus
 9 pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Iovis formam, aut Minervae, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur
 3 in formis et figuris est aliquid perfectum et excellens, cuius ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem
 10 auribus quaerimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister, Plato; easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligen-

tia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno et eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam ¹¹ non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me saepe nova videri ¹² dicere intelligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque; et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et huius et aliorum philosophorum disputationibus et exagitatus maxime orator est, et adiutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas; quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt. Sic eloquen- ¹³ tia haec forensis, spreta a philosophis et repudiata, multis quidem illa adiumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium re-

prehensionemque pertimuit. Ita et doctis eloquentia popularis, et disertis elegans doctrina defuit.

4 Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligetur,) sine philosophia non posse effici, quem quaerimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuvet, ut palaestra histrionem. parva enim magnis saepe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis variisque rebus sine philosophia potest quisquam

15 dicere. Siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fuerit auditor; a quo censet, eum, cum alia praeclara quaedam, et magna didicisset, uberem et secundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiae maximum), quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest; cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus et speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quae vera, quae falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? sine multa earum ipsarum

5 rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad

17 has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo

fit, ut veram illam et absolutam eloquentiam nemo consequatur : quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; et ab aliis, rerum, ab aliis, verborum doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui 18 vel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Infidebat videlicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quodsi ille nec se, nec 19 L. Crassum eloquentem putavit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae : cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in fin- 20 gulis quidam floruerunt; peraeque autem (id quod volumus) perpauca in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate et maiestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves, ad permovendos et convertendos animos instructi et parati; in quo ipso alii aspera, tristi, horrida oratione, neque

perfecta, neque conclusa; alii laevi, et structa, et terminata: et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione limati. in eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et consulto rudium similes et imperitorum; alii in eadem ieiunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter ornati. Est autem quidam interiectus, inter hos medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec flumine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, vel utriusque, si verum quaerimus, potius experts, Isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facilitatem et aequabilitatem; aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim [singulis] consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quaerendum est, satisne id, quod volumus, effecerint.

7 Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! effet egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodavit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cogno-

verim. Hoc nec gravior existit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Articum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politae, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et tanquam adipatae dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interiecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Graeci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. eorum religioni cum ferviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summiffus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressus: post sensim incedens, iudices ut vidit ar-

dentes, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen
 in hoc ipso, diligenter examinante verborum om-
 nium pondera, reprehendit Aeschines quaedam et
 exagitat, illudensque, dira, odiosa, intolerabilia
 esse dicit. quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem
 eum belluam appellet, utrum illa verba, an por-
 tenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem vi-
 27 deatur Attice dicere. Facile est enim verbum ali-
 quod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis
 iam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans
 iocatur Demosthenes: negat, in eo positas esse for-
 tunas Graeciae, hoc an illud verbum dixerit, huc an
 illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo au-
 diretur Myrus, aut Phryx Athenis, cum etiam
 Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero
 inclinata ululantique voce, more Asiatico, canere
 coepisset, quis eum ferret? aut quis potius non
 9 iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes
 et religiosas qui se accommodant, ii sunt existi-
 28 mandi Attice dicere. Quorum genera plura sunt;
 hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim,
 qui horride inculteque dicat, modo id eleganter
 29 enucleateque faciat, eum solum Attice dicere. Er-
 rant, quod solum: quod Attice, non falluntur. Isto-
 rum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne
 Pericles quidem dixit Attice, cui primae sine con-
 troversia deferebantur. qui si tenui genere utere-
 tur, nunquam ab Aristophane poeta, fulgurare, to-
 nare, permiscere Graeciam, dictus esset. Dicat igitur
 Attice venustissimus ille scriptor ac positissi-
 mus Lysias. quis enim id possit negare? dum in-

telligamus, hoc esse Atticum in Lyfia, non quod tenuis fit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate vero et graviter et copiose dicere, aut Atticorum fit, aut ne fit Aeschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui³⁰ se Thucydidos esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lyfiam sequuntur, caufidicum quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus caufis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et proelia graviter sane et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensium usum et publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur; quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem in hominibus tanta³¹ perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucyde quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis; non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scripsisset, nomen eius non exstaret, cum praesertim fuisset³² honoratus et nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt, germanos

se putant esse Thucydidas. Naſtus ſum etiam, qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet: cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus.

- 33 Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, et eadem eloquentia informandum, 10 quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et ſemper amavi ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam incredibilium admirabili fama virtutum, quae 34 ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam diſtans, quam a ſeveritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controverſiſ diiudicandis ab omnibus diligenter conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, aequos placatosque dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quae facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua fruere ipſe te, cum in Italiae luce cognoſceris, verſariſque in optimorum civium vel flore, vel robore. Iam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinae? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum? 35 Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim *Catone* abſoluto: quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens

inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me a te rogatum, et recusantem, haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicii nostri errorem laus tibi dari muneris compensabit.

Sed in omni re difficillimum est, formam (quae I E
36
χαρακτηρ graece dicitur) exponere optimi; quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca; contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. Quid est, quo praescriptum aliquod aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi lateret; idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt oratio- 37
num genera, aequae diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, et historiarum, et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque rerum formam,

quae absunt ab forensi contentione, eiusque totius generis, quod graece *επιδεικτικον* nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit. est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare volumus, et de quo moli-
 12 mur aliquid exquisitius dicere. Ab hac et verborum copia alitur, et orum constructio et numerus li-
 38 beriore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum; et arguti certique et circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte ac palam, elaboratur, ut verba verbis quasi demensa et paria respondeant; ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quae in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studiosè consecutum fatetur. non enim ad iudiciorum
 39 certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *λογουδαιδλους* appellat in Phaedro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versiculorum similia quaedam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus annis fluit: alter inci-

tatior fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum : primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatius dicere. Horum aetati 13
 successit Isocrates, qui praeter ceteros eiusdem generis 40
 laudatur semper a nobis; nonnunquam, Brute, leniter et erudite repugnante te. sed cedas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; Theodorus autem praefractor, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina habita eloquentiae est. Itaque ut ego, cum a nostro Catone laudabar, 41
 vel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phaedri his ipsis verbis loquens Socrates: *Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur. Praeterea ad virtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest*

enim natura philosophia in huius viri mente quaedam.

42 Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scribit aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum pompae, quam pugnae aptius, gymnasiis et palaestrae dicatum, spretum et pulsus foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit oratoris quasi incunabulis dicere. Verum haec ludorum atque pompae: nos autem iam in aciem dimicationemque descendamus.

14 Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat,
43 et quo quidque loco, et quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla praecepta ponemus (neque enim id suscepimus); sed excellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea pareatur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur. Ac duo
44 breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis paene communia. nam et invenire, et iudicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae. qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic qui-

dem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam, quid- 45
quid est, quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocat controversiam. latius enim de genere, quam de parte disceptare licet; ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse est.

Haec igitur quaestio, a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatius et uberius dici posset, exercuit: idemque *locos* (sic enim appellat), quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim de- 15
clamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, 47
sed doctissimum et perfectissimum quaerimus,) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis; generatim dicet; ex quo emanant etiam, qui *communes* appellantur *loci*. nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet et feliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudi- 48
cium igitur adhibebit; nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingenii, iis praesertim, quae disciplinis exculta sunt.

Sed ut fegetes fecundae et uberes non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quaedam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quonam modo ille in bonis haerebit et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit? Iam vero ea, quae invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breviterque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi graves atque magnae sunt) minus et artis est, et laboris. Cum autem, quid, et quo loco, dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniando et in collocando

summum esse oratorem vellem; sed id mihi quaerere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas: tum et naturae variae, et voluntates; multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui 53 ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios et interpuncta intervalla, morae, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et aequabilitate, et puro quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem et severitatem quandam verbis, et orationis quasi moestitiam sequuntur: quodque paulo ante divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri; quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

Et, quoniam coepi iam cumulatius hoc munus au- 17 gere, quam a te postulatum est, (tibi enim tan- 54 rum de orationis genere quaerenti respondi etiam breviter de inveniando et collocando); ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quae communis est multarum artium. Quo modo 55 autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui

maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, utcunque se affectum videri, et animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipendi tempus esset, aut si tu hoc quaereret: dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est vultus. quibus omnibus, dici vix potest, quantum ⁵⁶ intersit, quemadmodum utatur orator. nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt; et diserti, deformitate agendi, multi, infantes putati sunt; ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia, tanta est; certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere; et summissa, leniter; et inclinata, videri gravis; et inflexa, miserabilis. Mira est enim quaedam ⁵⁷ natura vocis: cuius quidem, e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, et tam ¹⁸ suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus, paene anticum; sed ille, quem significat Demosthenes, et Aeschines, cum alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe ³⁸ cit voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec a postre-

ma syllaba ultra tertiam: quo magis naturam ducentem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vo- 59
cis quidem bonitas optanda est. non est enim in nobis, sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus; idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus et celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis. 63
Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum quaedam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus; sic indices oculi: quorum et hilaritatis, et vicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt.

Sed iam illius perfecti oratoris et summae eloquen- 19
tiae species exprimenda est: quem hoc uno excelle- 64
re, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, haec complexus est omnia, sed et graece ab eloquendo *επιτωρ*, et latine *eloquens* dictus est. Ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vindicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quamquam enim 62
et philosophi quidam ornate locuti sunt, (si quidem et Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit,

et Aristoteles Isocratem ipsum laceſſivit, et Xenophontis voce Mufas quali locutas ferunt; et longe omnium, quicunque ſcripferunt, aut locuti ſunt, exſtitit et gravitate princeps Plato;) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac for-
 63 renſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum fedare animos malunt, quam incitare. ſic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi cauſa, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipſo, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc
 64 genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorum, et umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec vineta numeris, ſed ſoluta liberius. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque ſermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris
 65 locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſupra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo videtur, qui omnes eodem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quod, cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quam delectare; et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quam probabiles: a re ſaepe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita diſponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus refe-

runt, aduersa contrariis, saepissimeque similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in 20
qua et narratur ornate, et regio saepe aut pugna de- 66
scribitur; interponuntur etiam conciones et hortationes: sed in his tracta quaedam et fluens expetitur, non haec contorta et acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, sevocanda est. nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime videbantur antea, et versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quidquid est enim, quod sub 67
aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu, (nam id quidem orationis est vitium,) numerus vocatur, qui graece *ρυθμος* dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatus feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum; apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetae maximum; etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego autem etiamsi quorundam grandis et 68
ornata vox est poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non po-

test: sed id nec dubium est, et, si quid habet quaestio-
 nis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum
 est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator a
 philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab histo-
 ricorum, a poetarum, explicandus est nobis, qua-
 lis futurus sit.

- 21 Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Anto-
 69 nio, quaerimus) is, qui in foro, causisque civili-
 bus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. pro-
 bare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere,
 victoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas
 causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris,
 tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, mo-
 dicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo
 20 uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii,
 summae etiam facultatis esse debet moderator ille,
 et quasi temperator huius tripartitae varietatis. nam
 et iudicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quo-
 cunque modo postulabit causa, dicere. Sed est elo-
 quentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum,
 sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil
 est difficilius, quam, quid deceat, videre. *πρεπον*
 appellant hoc Graeci: nos dicamus sane *decorum*.
 de quo praeclare, et multa praecipiuntur, et res est
 cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo
 in vita, sed saepissime et in poematis, et in ora-
 21 tione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori
 videndum, non in sententiis solum, sed etiam in
 verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos,
 non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero
 locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut

verborum genere tractandus est, aut sententiarum : semperque in omni parte orationis , ut vitae , quid deceat , est considerandum : quod et in re , de qua agitur , positum est , et in personis et eorum , qui dicunt , et eorum , qui audiunt. Itaque hunc locum, ⁷² longe et late patentem , philosophi solent in officiis tractare , (non cum de recto ipso disputant ; nam id quidem unum est ,) grammatici in poetis , eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est , de stillicidiis cum apud unum iudicem dicas , amplissimis verbis et locis uti communibus ; de maiestate populi Romani summis et subtiliter ? Hic genere toto. At persona alii peccant, ²² aut sua , aut iudicum , aut etiam adversariorum ; nec re solum , sed saepe verbo. etsi sine re nulla vis verbi est , tamen eadem res saepe aut probatur , aut reiicitur , alio atque alio elata verbo. In omnibus- ⁷³ que rebus videndum est , quatenus. etsi enim suus cuique modus est , tamen magis offendit nimium , quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat , qui non sentirent , quid esset satis. Magnus esset locus hic , Brute , quod te non fugit , et magnum volumen aliud desiderat : sed ad id , quod agitur , illud satis. Cum hoc decere , (quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis , minimis et maximis ,) cum hoc , inquam , decere dicamus , illud non decere , et id usquequaque , quantum sit , appareat ; in alioque ponatur , aliudque totum sit , utrum *decere* , an *oportere* dicas ; (oportere enim , ⁷⁴ perfectionem declarat officii , quo et semper utendum est , et omnibus : decere , quasi aptam esse ,

consentaneumque tempori et personae; quod cum in factis saepissime, tum in dictis valet, in vultu denique, et gestu, et incessu;) contraque item dedecere: (quod si poeta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stulto ve sapientis; si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, moestior Ulysses, moereret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse; quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus?) sed, cum hoc tantum sit; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

- 23 Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur, et
 75 formula. magnum opus, et arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vo-
 76 cant Atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Iraque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiamsi illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) in-

tegra valetudine. Primum igitur eum tanquam e vin- 77
 culis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut
 scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obser-
 vandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis,
 in hoc omnino relinquendi. solum quiddam sit,
 nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter
 videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmen- 78
 tare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus con-
 cursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non
 ingratam negligentiam, de re, hominis, magis quam
 de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis,
 cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, con-
 glutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta et
 minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam
 etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse
 dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum deceat:
 sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit
 enim quiddam in utroque, quo fit venustius, sed non
 ut appareat. Tum removebitur omnis insignis orna-
 tus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhi-
 bebuntur. Fucati vero medicamenta candoris et ru- 79
 boris omnia repellentur: elegantia modo, et mun-
 ditia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus: di-
 lucide planeque dicetur: quid deceat, circumspi-
 cietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theo- 24
 phrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suave
 et affluens: acutae crebraeque sententiae ponentur,
 et nescio unde ex abdito erutae, atque in hoc ora-
 tore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae 80
 quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo
 nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia

verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut translatum, et sumtum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso; aut novum; aut priscum et inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in priscis, reliquisque ornamentis et verborum et sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, *gemmae vites, siccare agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta*. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transferatur, idque in oratione humi ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quae

verborum collocationem illuminat his luminibus, quae Graeci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in ferientiarum ornamenta transfertur,) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam vocant Atticum,) sed paulo parcus. Nam, sicut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet; eliget, quibus utatur. Sunt enim pleraeque aptae huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia; et immutatione literae quasi quaesitae venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque si quae verborum iterationes contentionem aliquam, et clamorem requirent, erunt ab hac summisione orationis alienae: ceteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraeque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. talem enim inducimus.

Accedet actio non tragica, nec scenae, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens; non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuntiant. Huic generi orationis adspargentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque; sed altero in narrando aliquid venuste, altero in iaciendo, mittendoque ridiculo: cuius genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobscoeno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alienum. haec enim ad illud indecorum referuntur.

90 Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quae plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiiis, et dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris; sed magni tamen, et germani Attici: quoniam, quidquid est falsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceri: Lysias satis, et Hyperides, Demades praeter ceteros fertur. Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil vide-

tur urbanus : sed non tam dicax fuit , quam factus. Est autem illud acrioris ingenii , hoc maioris artis.

Uberius est aliud , aliquantoque robustius , quam hoc humile , de quo dictum est ; summissius autem , quam illud , de quo iam dicetur , amplissimum. Hoc in genere , nervorum vel minimum , suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenus , quam hoc enucleatum : quam autem illud ornatum , copiosumque , summissius. Huic omnia dicendi 27 ornamenta conveniunt , plurimumque est , in hac orationis forma , suavitatis. In qua multi floruerunt apud Graecos : sed Phalereus Demetrius meo iudicio praestitit ceteris ; cuius oratio cum sedate placideque loquitur , tum illustrant eam , quasi stellae quaedam , tralata verba , atque immutata. Tralata ea dico , ut saepe iam , quae per similitudinem ab alia re , aut suavitatis aut inopiae causa , transferuntur. Mutata , in quibus pro verbo proprio subiicitur aliud , quod idem significet , sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quamquam transferendo fit , 93 tamen alio modo transfuit , cum dixit Ennius *arcem & urbem orbas* : alio modo , si pro patria arcem dixisset : et *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit , pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores , quia quasi summutantur verba pro verbis : metonymiam Grammatici vocant , quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit , et abusionem , quam *καταχρησις* vocant : ut , cum *minutum* dicimus animum pro parvo , et abutimur verbis propinquis,

si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Iam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Graeci appellant *αλληγοριαν*, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes
 95 nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae eruditaeque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt: et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic,
 96 quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, et florens orationis, pictum, et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit.

28 Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, or-
 97 natus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, et copiam admiratae gentes eloquentiam in civitatibus plurimum valere passae sunt; sed hanc eloquentiam, quae cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffident. Huius eloquentiae est tractare animos, huius omni modo permovere. haec modo perfringit, modo irrepit in sensus; inserit

novas opiniones, evellit infitas. Sed multum inter- 98
 est inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo
 subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque dice-
 ret, nec quidquam altius cogitaret; uno hoc perfecto,
 magnus orator est, si non maximus; minimeque in
 lubrico versabitur, et, si semel constiterit, nunquam
 cadet. Medius ille autem, quem modicum et tem-
 peratum voco, si modo suum illud satis instruxerit;
 non extimescet ancipites dicendi incertosque casus :
 etiam, si quando minus succedet, ut saepe fit, mag-
 num tamen periculum non adibit. alte enim cadere
 non potest. At vero hic noster, quem principem 99
 ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum
 est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic ge-
 neri studet uni, nec suam copiam cum illis duobus
 generibus temperavit; maxime est contemnendus.
 ille enim summissus, quod acute et veteratorie di-
 cit, sapiens iam; medius, suavis; hic autem co-
 piosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri
 solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leni-
 ter, nihil partite, definite, distincte, facete di-
 cere, praesertim cum causae partim totae sint eo
 modo, partim aliqua ex parte tractandae; si is non
 praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere
 apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolen-
 tus videtur.

Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus; sed a- 100
 nimo. nam manu si prehensissem, ne ipse quidem
 sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimit-
 terem. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem 29
 nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Com-

plectar brevi, differam pluribus. Is enim est elo-
 quens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter,
 101 et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, in-
 quies, unquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid de-
 siderem, non, quid viderim, disputo; redeoque
 ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et
 speciem, quam etiam non cernimus, tamen animo te-
 nere possumus. Non enim eloquentem quaero, ne-
 que quidquam mortale et caducum, sed illud ip-
 sum, cuius qui sit compos, sit eloquens; quod
 nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi
 mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens,
 (ut idem illud iteremus,) qui poterit parva summissè,
 102 modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi
 causa pro Caecina de verbis interdicti fuit. res in-
 volutas definiendo explicavimus: ius civile laudavi-
 mus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in
 Manilia lege Pompeius. temperata oratione ornan-
 di copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae
 maiestatis Rabirii causa continebatur. ergo in om-
 103 ni genere amplificationis exarsimus. At haec inter-
 dum temperanda, et varianda sunt. Quod igitur in
 accusationis quinque libris non reperitur genus?
 quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis
 nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi
 vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quae-
 rerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris,
 cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non
 perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio.
 104 Non assequimur: at, quid deceat, videmus. nec
 enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo

tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo dif-
 ficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat
 ipse Demosthenes; qui quamquam unus eminet in-
 ter omnes in omni genere dicendi, tamen non sem-
 per implet aures meas. ita sunt avidae, et capaces;
 et semper aliquid immensum, infinitumque deside-
 rant. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum
 eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, to- 30
 tum diligentissime cognovisti; neque eum dimit- 105
 tis e manibus; et tamen nostra etiam lectitas:
 vides profecto, illum multa perficere, nos multa
 conari; illum posse, nos velle, quocumque modo
 causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam
 et successit ipse magnis, et maximos oratores
 habuit aequales. nos magnum fecissemus, si qui-
 dem potuissemus, quo contendimus, pervenire,
 in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus elo-
 quens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus elo- 106
 quens visus non est, aut sibi ipse; nunquam Cotta
 visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Horten-
 sius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius,
 non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad
 omne genus apti, Crassum dico et Antonium. Ie-
 iunas igitur huius multiplicis, et aequabiliter in om-
 nia genera fusae orationis aures civitatis accepimus;
 easque nos primi, quicumque eramus, et quantu-
 lumcunque dicebamus, ad huius generis [dicendi]
 audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis 107
 illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio
 parricidarum? quae nequaquam satis deferbuisse post
 aliquanto sentire coepimus. *Quid enim tam commu-*

ne, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quae sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et expectatione, laudati. Ab hac indole iam illa matura: 108 *Uxor generi, noverca filii, filiae pellex.* Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuvenilis redundantia, multa habet attenuata, quaedam etiam paulo hilariora; ut pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliae. nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent, quam probō, 31 varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed et comoedum in tragoediis, et tragoedum in comoediis 109 admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me; te, Brute, dico. nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu

autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex aere vidi, nihil Lyfiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, et splendore verborum. Multae sunt eius totae orationes subtiles, una contra Leptinem; multae totae graves, ut quaedam Philippicae; multae variae, ut contra Aeschinem, falsae legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quaerimus: rei potius, id est, eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nil nos praecipienda causa dicturos; atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus, non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quae sit eius propria, fusa, lateque dicendi, sed etiam vicinam eius, atque

finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in differendo est. disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, et manum dilataverat, ¹¹⁴ palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc videlicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quae ad dicendum tradi possit, loquendi rationem, esse notam: quae quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima differendi, et postea, qui dialactici ¹¹⁵ dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutum. noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, verum falsumne sit, iudicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui consequens sit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, expla-

narique oporteat. Haec tenenda sunt oratori: saepe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quae ratione docentur et via, primum constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter eos, qui disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte differi, nec unquam ad exitum perveniri potest) explicanda est saepe verbis mens nostra de quaque re, atque involutae rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quae sint eius generis sive formae, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam (ut supra dixi) iudicem me esse, non doctorem volo. Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vi-

riis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate; nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quae saepe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest.

34 De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso
 119 de genere dicendi. volo enim prius habeat orator
 rem, de qua dicat, dignam auribus eruditissimis, quam
 cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo.
 quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo
 excelsior, (ut de Pericle dixi supra,) ne physicorum
 quidem esse ignarum volo. Omnia profecto,
 cum se a coelestibus rebus referet ad humanas,
 excelsius, magnificentiusque et dicet, et
 120 sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret
 ne haec quidem humana. Ius civile teneat,
 quo egent causae forenses quotidie. quid est enim
 turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum
 patrocinia suscipere, cum sis legum et civilis iuris
 ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae
 veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis;
 sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium:
 quem laborem nobis Attici nostri levavit labor;
 qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum
 illustre praetermitteret, annorum septingentorum
 memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid
 antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse
 puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi memoria
 rerum nostrarum cum superiorum aetate contextitur?
 Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque
 prolatio

summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum ¹²¹ habebit genera primum ipsa cognita. erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. Cum tam pauca sint ³⁵ genera causarum, etiam argumentorum praecepta ¹²² pauca sunt. traditi sunt, e quibus educantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsae quidem res in perfacili cognitione versantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, ut paret se ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem do- ¹²³

ceam, quaero, sed quem probem; probabo pri-

mum eum, qui, quid deceat, videbit. Haec enim
 sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit
 temporum, personarumque moderator. Nam nec
 semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec
 pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum
 36 arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quod-
 cunque decebit, poterit accommodare orationem.
 Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicen-
 dum, ita dicet; nec fatura ieiune, nec grandia mi-
 nute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et
 124 aequalis oratio. Principia verecunda, non elatis
 incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offen-
 sionem adversarii, vel ad commendationem sui.
 Narrationes credibiles, nec historico, sed prope
 quotidiano fermone explicatae dilucide. Dein si te-
 nues causae, tum etiam argumentandi tenue filum
 et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebi-
 tur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat
 125 accessio. Cum vero causa ea inciderit, in qua vis
 eloquentiae possit expromi: tum se laius fundet o-
 rator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet,
 ut volet, id est, ut causae natura, et ratio tem-
 poris postulabit. Sed erit duplex omnis eius orna-
 tus ille admirabilis, propter quem ascendit in tan-
 tum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars
 orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nul-
 lum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt
 maxime luminosae, et quasi actuosae partes duae:
 quarum alteram in universi generis quaestione po-
 ño, quam (ut supra dixi) Graeci appellant *δεξι*;
 alteram in augendis, amplificandisque rebus, quae

ab eisdem *αυξησης* est nominata. Quae etsi aequa- 126
 biliter toto corpore orationis fusa esse delect, ta-
 men in communibus locis maxime exceller: qui
 communes appellati, quod videntur multarum iidem
 esse causarum, sed proprii singularum esse debe-
 bunt. At vero illa pars orationis, quae est de ge-
 nere universo, totas causas saepe continet. quid-
 quid est enim illud, in quo quasi certamen est con-
 troversiae, quod graece *κρινομενον* dicitur, id ita dici
 placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem,
 atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero
 ambigetur; quod quaeri coniectura solet. Dicitur 127
 autem non Peripatericorum more (est enim illorum
 exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constitu-
 ta) sed aliquanto nervosius: et ita de re commu-
 nia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur,
 et in adversarios aspere. Augendis vero rebus, et
 contra abiiciendis, nihil est, quod non perficere
 possit oratio: quod et inter media argumenta fa-
 ciendum est, quotiescunque dabitur vel amplifican-
 di, vel minuendi locus, et paene infinite in per-
 orando.

Duo sunt, quae bene tractata ab oratore, admi- 37
 rabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, 128
 quod Graeci *ηθικον* vocant, ad naturas, et ad mo-
 res, et ad omnem vitae consuetudinem accommo-
 datum; alterum, quod iidem *παθητικον* nominant,
 quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno
 regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad
 benevolentiam conciliandam paratum; hoc, vehe-
 mens, incensum, incitatum, quo causae eripiun-

tur; quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto
 129 potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo
 etiam minus; sed magno semper usi impetu, saepe
 adversarios de statu omni deiecimus. Nobis pro
 familiari reo summus orator non respondit Horten-
 sius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu
 accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna
 et gravi cum coepisset Curio pater respondere,
 subito affedit, cum sibi venenis ereptam memoriam
 130 diceret. Quid ego de miserationibus loquar? qui-
 bus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures di-
 cebamus, perorationem mihi tamen omnes relin-
 quebant. in quo ut viderer excellere, non inge-
 nio, sed dolore assequebar. Quae qualiacunque
 in me sunt; me enim ipsum poenitet, quanta sint:
 sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiri-
 tu illo, propter quem maiora eadem illa cum a-
 38 guntur, quam cum leguntur, videri solent. Nec
 131 vero miseratione solum mens iudicum permovenda
 est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum
 infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut a-
 lia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam fi-
 lio parvo, plangore et lamentatione complerimus
 forum): sed etiam est faciendum, ut irascatur iu-
 dex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, ad-
 miretur, oderit, diligat, cupiat, fatietate afficia-
 tur, speret, metuat, laetetur, doleat: qua in va-
 rietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla;
 132 mitiorum, defensiones meae. Nullo enim modo a-
 nimus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui
 modus a me non tentatus sit. dicerem perfectum,

si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legiffes: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel Graecis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum. nihil Antonii, nihil Cottae, nihil Sulpicii. dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum haec vis, ¹³³ quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuae dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur.

Sed iam forma ipsa restat, et character ille qui ³⁹ dicitur; qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra ¹³⁴ dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum lumina attigimus; quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimae translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitated, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt

enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia; non quod sola or-
 135 nent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, et quodammodo insignia; cum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio, aut in idem coniicitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur; aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum, demtis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur; aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus; aut cum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut cum eiusdem
 136 nominis casus saepius commutatur. Sed sententiarum ornamenta, maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur; nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti,
 40 aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset saepe multis
 137 modis eandem et unam rem; et haereat in eadem commoreturque sententia: saepe etiam ut extenuet

aliquid; saepe ut irrideat; ut declinet a proposito defleatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit iam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra, ac dicat, accipi et sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat: ut ante praemuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat: ut saepe ¹³⁸ cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adversario quasi deliberet: ut hominum sermones morisque describat: ut muta quaedam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut saepe in hilaritatem risumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat: ut interpellatorem coerceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam, ut obiurgat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur: ut fiat iis, apud quos dicit, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes ¹³⁹ sequatur: brevitatem, si res petet: saepe etiam rem dicendo subiiciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit: significatio saepe erit maior, quam oratio: saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam ⁴ vides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo.

140 Sed haec, nisi collocata, et quasi structa, et nexa
verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare
non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem
esse dicendum, etsi movebant iam me illa, quae
supra dixeram, tamen iis, quae sequuntur, perturbabar
magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos
solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam
mearum laudum, qui non censerent eius viri esse,
de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset,
comprobante populo Romano, quanta de nullo,
de artificio dicendi literis tam multa mandare.
Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto
negare roganti noluisse, iusta esset excusatio,
cum et amicissimo, et praestantissimo viro, et recta
et honesta petenti, satisfacere
141 voluissem. Sed si profiterer (quod utinam possem!)
me studiosis dicendi praecepta, et quasi vias, quae
ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem
id iustus rerum aestimator reprehenderet? Nam quis
unquam dubitavit, quin in republica nostra primas
eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque
rebus; secundas, iuris scientia? cum in altera,
gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset; in altera,
persecutionum, cautionumque praeceptio; quae
quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret,
ea vero repugnante vix suas regiones finesque de-
142 fenderet. Cur igitur ius civile docere semper pulchrum
fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt
domus; ad dicendum si quis acuatur, aut adiuvet
in eo iuventutem, vituperetur? Nam si vitiosum
est dicere ornate, pellatur omnino e civitate

eloquentia. fin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut dicere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: 42 sed utriusque rei causa est. Alteros enim respon- 143 dentes audire fat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent; sed eodem tempore et discipulis satisfacerent, et consulentibus. alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent; quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. itaque illi dicere melius, quam praecipere; nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Cer- 144 re, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo; nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, [ut est]; quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non honestum est? At ius profitentur etiam, qui nesciunt; eloquentia 145 autem, illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fue-

146 rit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. Quid enim possem, cum et abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliquae fortasse in sermone nostro doctrinarum notae? cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi
 43 quod parum fortasse profeceram? Quod cum ita sit; tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et
 147 de syllabis propemodum dinumerandis et dimetiendis loquemur: quae etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit, quin delectet; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum
 148 fuit. Quodsi ea, quae dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemque praeberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meae forenses artes et actiones publicae concidissent, non me aut desidia, quod facere non possum; aut moestitiae, cui resisto, potius, quam literis, dederem? quae quidem me antea in iudicia atque in

curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multe etiam gravioribus et maioribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticae literae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quam ⁴⁴ aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque ¹⁴⁹ sint quam suavissimis vocibus; aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit, quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam, nec tamen fiat operose; nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

*Quam lepide lexeis compositae! ut tesserae omnes
Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.*

Nolo tam minuta haec constructio appareat: sed ¹⁵⁰ tamen stilius exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiae, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui vocales nolit coniungere. In quo quidam eti- ¹⁵¹ am Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etsi id magister eius Isocra-

tes. at non Thucydides : ne ille quidem, haud paulo maior scriptor, Plato ; nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in proeliis interfecti : quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

45 Sed Graeci viderint : nobis, ne si cupiamus qui-
152 dem, distrahere voces conceditur. Indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis : indicant omnes poetae, praeter eos, qui ut versum facerent, saepe hiabant ; ut Naeivius :

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.
Et ibidem :

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius semel :

Scipio invicte. - -

Et quidem nos :

Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales ?
153 sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis, vas' argenteis, pass' crinibus, tecti' fractis*. Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora ? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis : sic *Duellium*, eum, qui Poenos classe devicit, *Bellium* nominaverunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii*. Quin etiam verba sae-

pe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fuga literae vastioris? quam literam etiam e *maxillis*, et *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, ut *sodes*, pro, *si audes sis*, pro, *si vis*. Iam in uno, *capsis*, tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. Dein etiam *saepe*, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde fit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literae, ut etiam modo, nisi *autem* interposuisssem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum*: non *cum me*, et *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*. Atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt. nam pro *deum atque hominum fidem*, *deorum* aiunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatus contraxerat

-- *Patris mei meum factum pudet*, pro *meorum factorum*:

et, *Texitur*: *exitium examen rapit*, -- pro *exitiorum*; non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberum*, aut, *In liberum loco*, dicimus: sed, ut isti volunt:

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem:

Namque Aesculapi liberorum. --

At ille alter in Chryse, non solum;

Cives, antiqui amici maiorum meum,
quod erat usitatum: sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit: *Postquam prodigium horriferum,*
portentum pavos: quae non sane sunt in omnibus
neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter,
armum iudicium, etsi est apud eundem,

Nihilne ad te de iudicio armum accidit? quam ar-
morum.

156 iam (ut censoriae tabulae loquuntur) *fabrum,* et
procum, audeo dicere, non *fabrorum,* et *procorum.*
Planeque, *duorum virorum iudicium,* aut, *trium vi-*
rorum capitalium, aut, *decem virorum litibus iudican-*
dis, dico nunquam. Atqui dixit Accius, *Video*
sepulcra, dua duorum corporum. Idemque, -- *Mu-*
lier una duum virum. Quid verum sit, intelligo:
sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc,
vel, *Proh deum* dico, vel, *Proh deorum:* alias, ut
necesse est, cum *trium virum,* non *virorum:* cum
sestertium nummum, non *nummorum:* quod in his
47 consuetudo varia non est. Quid, quod sic loqui,
157 *nosse, iudicasse,* vetant: *novisse,* iubent, et *iudica-*
visse? quasi vero nesciamus, in hoc genere et ple-
num verbum recte dici, et imminutum usitate.
Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tu-*
um non noras? -- Post idem, *Stilphonem, inquam,*
noveras? *Siet,* plenum est; *fit,* imminutum: licet
utare utroque. ergo ibidem,

Quam cara sintque, post carendo intelligunt,

Quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim, -- *Scriptere alii rem*; et *scripserunt*, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: et, *In templis isdem*, probavit. at, *eisdem*, erat verius, nec tamen, *eisdem* opimius. male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. et *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim: et *mehercule*, quam *mehercules*. *Non scire* quidem, barbarum iam videtur: *nescire*, dulcius. Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat insuavius. Una praepositio est, ABS, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; ne his quidem omnium: in reliquo fermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, et *abegit*, et *abstulit*, ut iam nescias, *abne* verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit* turpe visum est; et *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quae praepositio praeter haec duo verba, nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, et *navi*, et *nari*, quibus cum IN praeponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, et *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses; ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adiuncti verbi primam literam praepositio commutavit; ut *suffugit*, *summutavit*, *sustulit*. Quid in 48 verbis iunctis? quam scite *insipientem*, non *insa-* 159 *pientem*? *iniquum*, non *inaequum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concaesum*? Ex quo quidam *perisum* etiam volunt: quod eadem consuetu-

do non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inclutus* dicimus brevi prima litera, *insanus* producta: *inhumanus* brevi, *infelix* longa. et, ne multis, quibus in verbis eae primae literae sunt, quae in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita se dicent iuvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivos* tamen, et *Matones*, *Otones*, *Caepiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. *Purrum* semper Ennius, nunquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim graecam literam adhibebant: nunc autem etiam duas; et cum *Phrygum*, et cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus graecam literam adhibere, aut recto casu solum graece loqui, tamen et *Phryges* et *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremae duae literae, quae sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat

offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetae novi. Ita enim loquebamur: *Qui est omnibu' princeps*, non, *omnibus princeps*. et, *Vita illa dignu'*, *locoque*, non, *dignus*. Quodsi indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus? Haec dixi brevius, ¹⁶² quam si hac de re una disputarem (est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed ⁴⁹ quia rerum, verborumque iudicium, prudentiae est; vocum autem, et numerorum, aures sunt iudices; et, quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res, ¹⁶³ quae permulceant aures, *sonus* et *numerus*. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. *Qua ponto ab Helles . . . superat modum*: at, *Auratos aries Colchorum . . . splendidis nominibus illuminatus est versus*: sed proximus inquinatus insuavissima litera finitus, *Frugifera et ferta arva Asiae tenet*. Quare bonitate potius ¹⁶⁴ nostrorum verborum utamur, quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui poenitet, *Qua tempestate Paris Helenam*, et quae sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus: *Habeo istam ego perterriticrepam . . . Idemque: Versutiloquas malitias*.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: *Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus.* Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.

Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest.* Semper haec, quae Graeci *αντιδεται* nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, et eum sine industria. Hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gor-

gias; cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: huius praetoris adventum, cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.* Ergo et hi numeri sint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale sit, numero¹⁶⁸ sae et aptae orationis. quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meae quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. nam et verba eligebant, et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ip¹⁶⁹sum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam haec iam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda; haec scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in aetatibus auctoritatem fenectus, sic in exemplis antiquitas; quae quidem apud me ipsum valet plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est; praesertim cum ea maiora iudicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et

in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in con-
 51 clusione sententiarum, quam non habent. Post in-
 venta conclusio est, qua credo usuros veteres illos
 fuisse, si iam nota atque usurpata res esset; qua
 inventa, omnes usos magnos oratores videmus.
 170 Sed habet nomen invidiam, cum in oratione iudi-
 ciali et forensi numerus, graece *εὐδῆμος*, inesse dici-
 tur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures ad-
 hiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab ora-
 tore quaeruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et am-
 putata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita
 pronuntiant. si inanibus verbis, levibusque senten-
 tiis; iure. si probae res, lecta verba; quid est cur
 claudere aut insistere orationem malint, quam cum
 sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus
 numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis
 comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis,
 sed plerumque casu, saepe natura: et quae valde
 laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa,
 171 laudantur. Et apud Graecos quidem iam anni prope
 quadringenti sunt, cum hoc probatur; nos nuper
 agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnti,
 dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant:
 mihi de antiquis eodem modo non licebit? prae-
 fertim cum dicturus non sim, *Ante hunc...* ut il-
 le: nec quae sequuntur, *Nos ausi referare...* Legi
 enim audivique nonnullos, quorum propemodum
 absolute concluderetur oratio. Quod qui non pos-
 sunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam
 volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito,

quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quodsi aures tam inhumanas, tamque agrestes ¹⁷² habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque eius, Ephorum et Naucratem; quamquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi, summi ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et praecipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciant. Quod si ita ¹⁷³ est; nec vero aliter existimo: quid? ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior, aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit. Visne igitur, Brute, totum ⁵² hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ¹⁷⁴

ipsi, qui et haec, et alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, velisne: cum literis tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum
 175 ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerosae. Nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte (etiamsi id non agas,) cadunt plerumque numerosae, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus
 176 collocationis alterum. Horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis eius, et his festivitibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia

adolescens senem iam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos,) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese minus iam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

Quoniam igitur habemus aptae orationis eos ⁵³ principes, auctoresque, quos diximus, et origo ¹⁷⁷ inventa est; causa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid conclusae apteque dicerent: quod cum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensuram. Itaque et longiora et breviora iudicat, et perfecta ac moderata semper expectat. Mutila sentit quaedam, et quasi decurtata; quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: ¹⁷⁸ productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures; quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadvertum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

179 Quoniam igitur causam quoque ostendimus; naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. Quae enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo: et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid vo-
 180 luptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via; quarum altera est
 54 longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sitne omnino ulla numerosa oratio? (quibusdam enim non videtur; quia nihil insit in ea certi, ut in versibus; et quod ipsi, qui affirmant, eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere.) deinde, si sit numerus in oratione; qualis sit, aut quales; et e poeticisne numeris, an ex alio genere quodam: et, si e poeticis; quis eorum sit, aut qui? (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.) deinde, quicumque sint, siue unus, siue plures; communes sint omni generi orationis? (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi;) an dispaes numeri cuique orationis generi accommodentur? si communes, qui sint? si dispaes, quid intersit, et cur non aequae in oratione, atque in versu numerus appareat? deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an sit suum cuiusque; ut numerus intervallis, compo-

fitio vocibus, genus ipsum verborum quasi quaedam forma et lumen orationis appareat; fitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae (ut dixi) Graeci vocant σχήματα. At non est unum, nec idem, quod voce 182 iucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum; quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum aut suavitati. Haec igitur sunt, in quibus rei natura 55 quaerenda sit.

Esse ergo in oratione numerum quendam, non 183 est difficile cognoscere. iudicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturae et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior; quamquam etiam a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοί a Graecis nominantur; quos cum cantu spoliaveris, nuda paene remanet oratio. Quorum similia sunt quaedam etiam 184 apud nostros: velut illa in Thyeste:

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute,
et quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti,

ut nonnunquam vix in his numerus et versus intelligi possit : quo est ad inveniendum difficilior in oratione
 185 ne numerus , quam in versibus. Omnino duo sunt, quae condiant orationem ; verborum numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quaedam ; in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus , necessitatis inventa antiquiora sunt , quam voluptatis ; ita et in hac re accidit , ut multis seculis ante oratio nuda , ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta , quam ratio numerorum , causa delectationis aurium , excogitata.

186 Itaque et Herodotus , et eadem superiorque aetas numero caruit , nisi quando temere ac fortuito ; et scriptores perveteres de numero nihil omnino , de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est , et magis necessarium , id semper ante
 56 cognoscitur. Itaque tralata , aut facta , aut iuncta verba , facile sunt cognita , quia sumebantur e consuetudine , quotidianoque sermone. numerus autem non domo depromebatur , neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. itaque ferius aliquanto notatus et cognitus , quasi quandam palaestram et extrema lineamenta orationi attulit.

187 Quodsi et angusta quaedam atque concisa , et alia est collatata et diffusa oratio ; necesse est id non literarum accidere natura , sed intervallorum longorum et brevium varietate , quibus implicata atque permista oratio , quoniam tum stabilis est , tum volubilis , necesse est , eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille , quem saepe iam diximus , incitator numero ipso fertur et labitur , quoad perveniat ad finem , et

infistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

Sed hi numeri, poeticine sint, an ex alio genere 188 quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis aut aequalem alteri parti, aut altero tanto, aut fesqui esse maiorem. ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, fesqui paeon; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero 189, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus; (quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos:) senarios vero, et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitados, sed tamen versus; vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus 190 Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaesta; quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. prima enim syllaba demta in primo verbo sententiae, postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. Ita factus est anapaestus is, qui Aristophaneus

nominaur. quod ne accidat, observari nec potest, necneceffe est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (uta me animadversum est studiose inquirente in eum) immittit imprudens ipse fenarium. Sitigitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

57 Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus; quae de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, paeona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum, et trochaeum. Quod enim paeon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius; contraque accidere in spondeo et trochaeo, quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. nam et qui paeona praetereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum praeteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiozem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est

eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio et brevitatis dignitatem non habeat. Ita paeona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum utantur: esse autem tertium ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum ¹⁹⁴ cadunt maxime. itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicium, quam illa versibus. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat; quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis est par iambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto Theodecteque de paeone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione ¹⁹⁵ esse quasi permixtos et confusos pedes: nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi, esse debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra ¹⁹⁶

dixi) permixta et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime (quoniam optimus auctor ita censet), sed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

- 58 Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur. Paeon autem in amplioribus: in utroque dactylus. ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandae orationis industria; quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, haec duo animadvertunt, et iucunda sibi censent, verba dico et sententias; eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et praetervolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec vero nimius is cursus est [numerosorum], orationis dico (nam est longe aliter in versibus), nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema: sed omnis, nec claudicans, nec quasi fluctuans, et aequaliter constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus; quod illis certa quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dis-

foluta, aut fluens fit oratio. Itaque non funt in ea tanquam tibicini percuffionum modi, fed univerfa comprehenfio et fpecies orationis claufa et terminata eft; quod voluptate aurium iudicatur.

Solet autem quaeri, totone in ambitu verborum 59 numeri tenendi funt, an in primis partibus, atque in 199 extremis. Plerique enim cenfent cadere tantum numeroſe oportere, terminarique ſententiam. Eft autem, ut id maxime deceat, non id ſolum. ponendus eſt enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare cum aures extremum ſemper exſpectent, in eoque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehenſio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat. Id autem bona 200 diſciplina exercitatis, qui et multa ſcripſerint, et quaecunq; etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumſcribitur mente ſententia, conſeſtimque verba concurrunt; quae mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa et prima et media verba ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim 201 curſus eſt in oratione incitator, interdum moderata ingreſſio; ut iam a principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in

- 60 collocacione verborum. Ternae autem sunt utriusque partes verborum: translatum, novum, priscum. nam
 202 de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocacionis autem, eae, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus; sed in utroque frequentiores sunt, et liberiores poetae. Nam et transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius; et priscis libentius utuntur, et liberius novis. quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen haec nec nimis esse diversa, neque ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus existet; idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita, si numerus orationis quaeritur qui fit; 203 omnis est: sed alius alio melior atque aptior: si locus; in omni parte verborum: si, unde ortus fit; ex aurium voluptate: si componendorum ratio; dicitur alio loco, quia pertinet ad usum: quae pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si, quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quae res efficiat voluptatem; eadem, quae in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.
- 61 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est
 204 accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Graeci *περίοδος*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptio- nem dicimus; an in principiis solum, an in extre-

mis, an in utraque parte numerus tenendus sit? deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit? tum autem in omnibus-²⁰⁵ ne numeris aequaliter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores; idque quando, aut cur, quibusque partibus; pluribusne, an singulis; imparibus, an aequalibus; et quando aut istis, aut illis sit utendum; quaeque inter se aptissime collocentur, et quomodo? an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio? Expli-²⁰⁶ candum etiam est, unde orta sit forma verborum; dicendumque, quantos circuitus facere deceat: deque eorum particulis, et tanquam incisionibus differendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum, an plures; et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat? postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad sin-²⁰⁷ gulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus hoc, quod in causis foroque versatur, de quo dicemus.

Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus *επισειρτικον*, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insinat in singulis perfectis absolutisque sentiis. Itaque posteaquam est nata haec vel cir-²⁰⁸

cumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a iudiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositae orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati
62 aurium servienti. Genus autem hoc orationis ne-
209 que totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot
310 modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus; ut in senatu, de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cere-
re, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus; quod plurimis locis perorationes nostrae, voluisse nos, atque animo contendisse, declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit,

ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur et observet; sed iam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquit, quod reprehendat. Haec autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quae nescio cur, cum Graeci κομματα et κωλα nominent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina; sed cum verba, aut suavitatis, aut inopiae causa, transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod, propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

Quo autem pacto deceat incise membratimve dici, iam videbimus: nunc, quot modis mutantur comprehensiones conclusionisque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus brevitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Inficit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis et brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponse vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem.

Cadit autem per se ille ipse praeclare: quo etiam fatietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello.* Haec quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim, *Tu*
²¹⁴ *dicere solebas, sacram esse rempublicam.* Haec item membra ternis. Post ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas.* dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quae-ro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas:* iam nihil erit, etsi *temeritas* ex tribus brevibus, et longa est: quem Aristoteles ut optimum probat;
²¹⁵ a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur; deinde fatiat; postea cognita facilitate
⁶⁴ contemnitur. Sed sunt clausulae plures, quae numerose et iucunde cadant. nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa, et eius aequalis paeon, qui spatio par est, syllaba longior; quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo; aut e totidem brevibus, et longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane reiicio; sed alios
²¹⁶ antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est e longis duabus, hebetior

videtur et tardior; habet tamen stabilem quandam, et non expertem dignitatis gradum; in incisionibus vero multo magis, et in membris. paucitatem enim pedum gravitatis suae tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adiungo (quod minimum fit) proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus ²¹⁷ quidem, qui est e brevi et longa, aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatium par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus; quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam ²¹⁸ paeonia qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem est, postrema an longa sit. Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediae: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes*, quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut conti-

nuatus, numerum apertum et nimis insignem facit.

65 His igitur tot commutationibus, tamque variis si u-
 219 temur; nec deprehendetur manifesto, quid a no-
 bis de industria fiat, et occurreret fatietati. Et quia
 non numero solum numerosa oratio, sed et com-
 positione fit, et genere (quod ante dictum est), con-
 cinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita
 structa verba sunt, ut numerus non quaesitus, sed
 ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, *Nam*
ubi lubrico dominatur, innocentiae leve praesidium est.
 Ordo etiam verborum efficit numerum sine ulla a-
 perta oratoris industria. Itaque si quae veteres illi
 (Herodotum dico, et Thucydidem, totamque eam
 aetatem) apte numeroseque dixerunt; ea non nu-
 mero quaesito, sed verborum collocatione cecide-
 220 runt. Formae vero quaedam sunt orationis, in qui-
 bus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus ne-
 cessario. Nam cum aut par pari refertur, aut con-
 trarium contrario opponitur, aut, quae similiter ca-
 dunt verba, verbis comparantur; quidquid ita con-
 cluditur, plerumque fit ut numerose cadat. quo de
 genere cum exemplis supra diximus, ut haec quo-
 que copia facultatem afferat, non semper eodem
 modo definendi. nec tamen haec ita sunt arcta et
 adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus.
 Multum interest, utrum numerosa fit, id est, simi-
 lis numerorum, an plane e numeris constet oratio.
 alterum si fit, intolerabile vitium est; alterum nisi
 fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio.

66 Sed quoniam non modo non frequenter, verum
 221 etiam raro in veris causis, aut forensibus, circum-

scripte numeroſeque dicendum eſt; ſequi videtur, ut videamus, quae ſint illa, quae ſupra dixi incifa, quae membra. Haec enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus et plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior ſit, quam ſatis ſit, neque longior, quamquam utrumque nonnunquam, vel potius ſaepe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudaffe aures videatur, neve longitudo obtuſiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de verſu, et eſt liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, ²²² quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus; idque cum opus eſt, ab iſto curſu invidioſo facile nos et ſaepe diſiungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi: *Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant.* Niſi intervallo dixiſſet, -- *ipſi prodeant*, -- ſenſiſſet profecto effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet, *prodeant ipſi*. Sed de genere nunc diſputo. *Cur clandestinis conſiliis nos oppugnant? cur de per-* ²²³ *fugis noſtris copias comparant contra nos?* Prima ſunt illa duo, quae κομματα Graeci vocant, nos incifa dicimus: deinde tertium, κωλον illi, nos membrum. Sequitur non longa. ex duobus enim verſibus, id eſt, membris, perfecta comprehenſio eſt,

et in spondeos cadit. et Craffius quidem sic plerumque dicebat; idque ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae incifim aut membratim efferuntur, ea vel aptiffime cadere debent; ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.* Haec incife dicta sunt quatuor. At membratim, quae fequuntur, duo, *Incurriffi amens in columnas: in alie. \s insanus infaniffi.* Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehenfione longiore fuffinentur, *Depreffam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas aestimaffi.* dichoreo finitur. At difpondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipfa liberiores pedes. Saepe enim fingulis utendum est, plerumque binis, (et utrifque addi pedis pars potest,) non fere ternis amplius. Incifim autem et membratim tracta oratio in veris caufis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas; ut noftra in Corneliana fecunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde caefim diximus. Rurfus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema fequitur comprehenfio, fed ex duobus membris, qua non potest effe brevior, *Quem, quaefo, noftrum fefellit, ita vos effe facturos?* nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam fingulis, paulo alias pluribus; inter quae variis claufulis interponit fe raro numerosa comprehenfio: quam perverfe fugiens Hegefias, dum ille quoque imitari Lyfiam vult, alterum paene De-

mosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis; ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, 68 quam quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus.

Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu 227 minime omnium ignoras) pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute; nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum; et horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: (non quidem sint numeri non modo oratorum, et poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam fonantium omnium, quae metiri auribus possumus:) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile videatur. Hanc 228 igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; verum etiam, quod multo maiorem ha-

bent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palaestram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspēctum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, 229 quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos *απαισιστος* Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt affecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in 69 ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut verba traiciamus aperte, quo melius 230 aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Coelius Antipater in prooemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celet; sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse; et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos

maxime, numero fervientes, inculcata reperias inania quaedam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Siculo-
rum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt ²³¹ fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Meneclis, minime mea sententia contem-
nendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quae vitia qui fugerit, ut neque verbum ita tra-
iiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper ver-
setur genere numerorum; is omnia fere vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua vitia contraria. Quantum autem sit ⁷⁰ apte dicere, experiri licet, si aut compositi orato- ²³²
ris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum: (corrumpatur enim tota res, ut et haec nostra in Corneliana, et deinceps omnia: *Neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos et Laelios multi venalitiis, mercatoresque superarunt. Immuta paulum, ut sit, multi superarunt mercatores venalitiisque; perierit tota res. Et quae sequuntur: Neque vestis, aut caelatum aurum & argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt.* Verba permuta sic, ut

fit, *Vicerunt eunuchi e Syria Aegyptoque.* Adde tertium: *Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum et L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacile Deliaco aut Syro potuisse superari.* Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco. Videsne, ut ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta?) aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffuens ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, *Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare.*

233 Hoc modo dicere nemo unquam noluit; nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris

71 contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut quis Phidiae clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero,

235 ornamenta comparent. Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abiectum; non clypeum, sed, ut in proverbio est (etsi humilius dictum est, tamen consimile est)

scopas [ut ita dicam] mihi videntur dissolvere. Atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur; tum illos existimabo non desperatione reformidavisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiant, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat, utra volet lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere. Res autem se sic ²³⁶ habet, (ut brevissime dicam quod sentio,) compositae, et apte, sine sententiis dicere, insania est: sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia; sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquentis vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod ²³⁷ aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro afferaveram, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri: nec in hac modo re, quae ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem; quae duo sunt ad iudicandum novissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc

inveni firmitus, quod tenerem, aut quo iudicium
meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quam
simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum
²³⁸ in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea,
quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut
maius opus institutum putes, quam effici potuerit,
aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecun-
dia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TULLII
CICERONIS
DE
OPTIMO GENERE
ORATORUM.

M. TULLII
CICERONIS

DE

OPTIMO GENERE
ORATORUM.

ARGUMENTUM.

Haec est praefatio, quam Cicero conversis a se e Graeco in latinum sermonem orationibus Aeschinis in Ctesiphontem & Demosthenis pro Ctesiphonte praemisit. Quo consilio id fecerit, cum ex ipsa hac descriptione intelligi potest, tum ex Quintiliano XII, 10 scilicet ut horum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans & Asianum atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo, plerosque, quid sit Attice dicere, nescire; atque optimum dicendi genus esse Atticum, h. e. quod tenuia firmiter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.

ORatorum genera esse dicuntur, tanquam poetarum. Id secus est. nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque et in tragoedia comicum vitiosum est, et in comoedia turpe tragicum: et in ceteris suus est cuique sonus, et quaedam intelligentibus nota vox.

Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, 2

ut alios grandes, aut graves, aut copiosos; alios
 tenues, aut subtiles, aut breves; alios eis interiectos
 et tanquam medios putet: de hominibus dicet ali-
 quid, de re parum. In re enim, quod optimum
 fit, quaeritur: in homine dicitur, quod est. Itaque
 licet dicere et Ennium, summum epicum poetam,
 si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Cae-
 3 cilium fortasse comicum. Oratorem genere non di-
 vido. perfectum enim quaero. Unum est autem
 genus perfecti, a quo qui absunt, non genere dif-
 ferunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non
 sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo
 animos audientium et docet, et delectat, et per-
 movet. Docere, debitum est: delectare, honora-
 4 rium: permovere, necessarium. Haec ut alius me-
 lius, quam alius, concedendum est: verum id fit
 non genere, sed gradu. Optimum quidem unum
 est; et proximum, quod ei simillimum. ex quo
 perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id
 2 esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat
 ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure
 et emendate loquentes, quod est latine, verborum
 praeterea, et priorum, et translatorum, elegan-
 tiam persequamur: in propriis, ut aptissima eliga-
 mus; in translatis, ut similitudinem secuti, vere-
 5 cunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem
 genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim
 docendi, acutae; delectandi, quasi argutae; com-
 movendi, graves. Sed et verborum est structura
 quaedam, duas res efficiens, numerum, et lenita-
 tem: et sententiae suam compositionem habent, et

ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander Homeri noluit: genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus; aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra alius acutior se, quam ornatiorem, velit; etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo. siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

Haec dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quaerimus. Est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsultum est: in verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Haec vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. sed quatenus valuerunt, sani duntaxat et sicci habeantur; sed ita, ut palaestrice spatium in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui quamvis careant omni vitio, non sunt

contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacer-
 tos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suavita-
 tem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus,
 illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod
 est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vi-
 9 tiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod
 cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est
 enim permagnum,) imitemur, si poterimus, Lysiam,
 et eius quidem tenuitatem potissimum. est enim
 multis in locis grandior: sed quia et privatas ille
 plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum
 causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se
 ipse consulto ad ~~muta~~ genera causarum lima-
 4 verit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior
 esse, non possit, habeatur sane orator, sed de mi-
 noribus: magno autem oratori etiam illo modo
 10 saepe dicendum est in tali genere causarum. Ita
 fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere:
 elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo
 putant, exercitu in foro et in omnibus templis,
 quae circum forum sunt, collocato, dici pro Mi-
 lone decuisse, ut si de re privata ad unum iudi-
 cem diceremus; vim eloquentiae sua facultate, non
 11 rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullo-
 rum sermo iam increbuit, partim seipsum Attice
 dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros
 negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cum
 aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti deri-
 deantur. nam si arriderentur, esset id ipsum Atti-
 corum. Sed qui, dici a nobis Attico more, nolunt,
 ipsi autem, se non oratores esse, profitentur; si

teretes aures habent intelligensque iudicium; tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua sollertia iudicandi: *fin* 12 autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificentumque delectat; dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere. id vero desinant dicere, qui subtiliter dicant, eos solos Attice dicere, id est, quasi sicce et integre. At ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid sit, optime dicere. Ex quo intel- 13 ligitur, quoniam Gracorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime; ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id 5 dicendi genus; putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum 14 nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis Demosthenisque: nec converti, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. non enim ea me annumerare lectori putavi

15 oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione tenere auditorum, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad per-
6 movendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspitione eius, quae versatur in re civili et forensi: qui Thucydidem laudabit,
17 suae nostrae adscribat sententiam. Quin ipsum Isocratam, quem divinus auctor Plato, suum fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, et ferro; quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam *Aeserninus*, ut ait Lucilius,

*non spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.*

18 Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse di-

vinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: *Verum melius Graeci*: a quo quaeratur, ecquid possint ipsi melius latine? alterum: *Quid istas potius legam, quam Graecas?* Iidem Andriam et Synephebos: nec minus Terentium et Caecilium, quam Menandrum, legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. sed tamen Ennium et Pacuvium et Accium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e Graeco convertis fastidium, nullum cum sit in versibus?

Sed aggrediamur iam, quod suscepimus, si prius exposuerimus, quae causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, *Ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset*: et altera lex, *Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: qui a senatu, in senatu*: Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua. de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato; qui locus non est concionis legitimae: atque ita praedicaretur, **EUM DONARI VIRTUTIS ERGO BENEVOLENTIAEQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHE- NIENSEM HABERET.** Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute eius et benevolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes, nec vir bonus esset, nec bene meritus de civi-

tate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostrae: sed est magna. Habet enim et legum interpretationem satis acutam in utramque partem, et meritorum in rempublicam contentionem

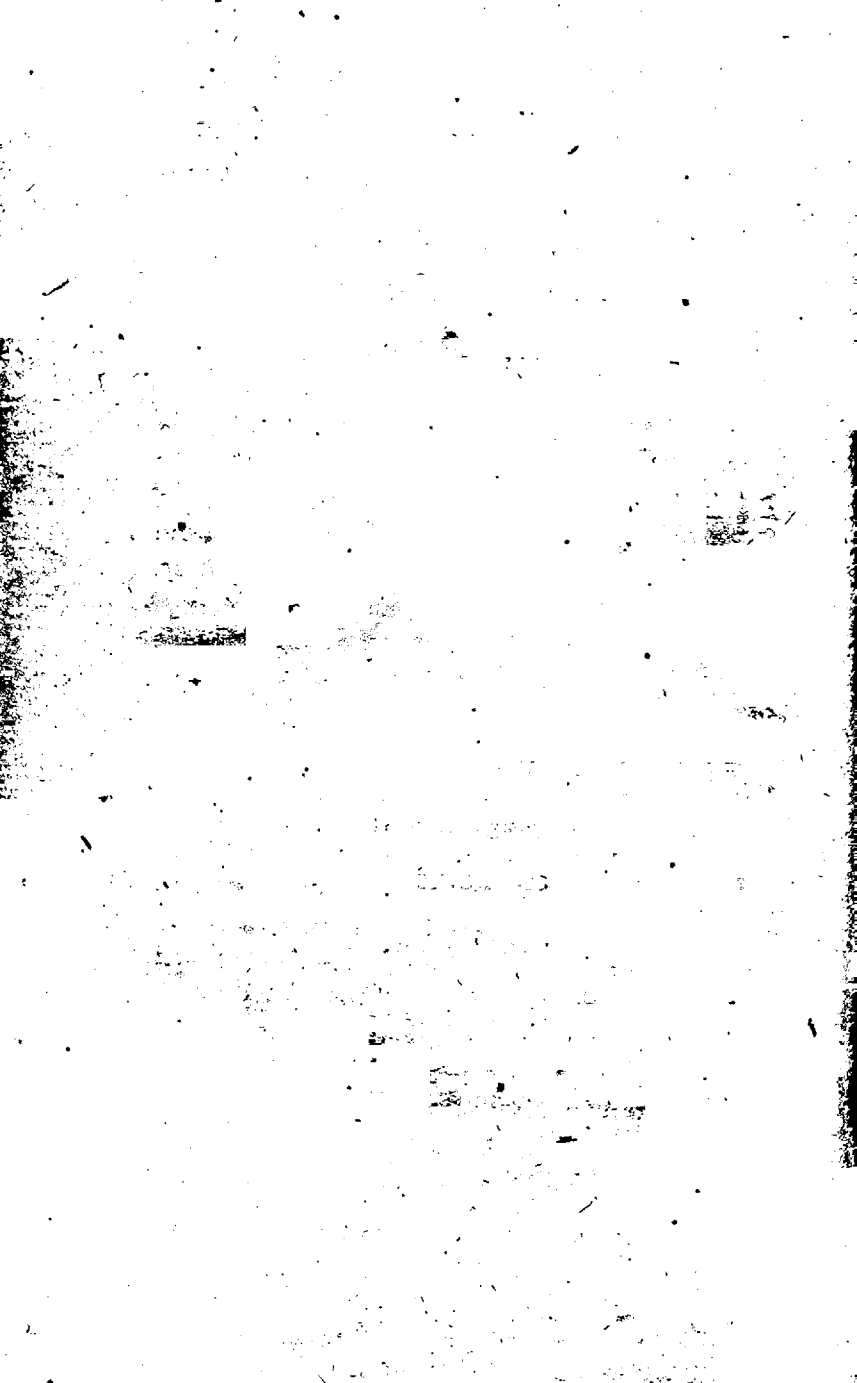
²¹ sane gravem. Itaque causa Aeschini, quoniam ipse a Demosthenē esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis im-

²² probus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Aeschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem; sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Graecia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum, in gravissima causa, accurata et inimicitii incensa con-

²³ tentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro, (quae si e Graecis omnia conversa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint, elaboravimus): erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volent dicere. Sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

M. TULLII CICERONIS
FRAGMENTA
LIBRORUM POETICORUM

PRAEMITTUNTUR EXCERPTA
EX IO. ALB. FABRICII NOTITIA LITER.
DE SCRIPTIS CICERONIS DEPERDITIS, ET
SUPPOSITIS.

Fragmenta ex operibus Ciceronis deperditis diverſi generis ſunt. Alia ſuperſunt ex poeticis, alia ex orationibus, alia ex epiftolis; alia ex libris philoſophicis, qui periire. Nobis conſtitutum eſt, ea quae fragmentorum collectores, Sigonius & Patricius, edidere, aut quidam operum Tullianorum curatores corpori univerſo ſubiecere, diſpartire in claſſes ſuas. Orationum voluminibus fragmenta deperditarum adiiciemus; epiftolis ſua; denique libris philoſophicis, deperditorum reliquias. Rhetoricorum volumini nunc placet ſubiungere reliquias prognosticorum Arati, heroico carmine, quod Cicero paene puer ſcripſit. Itaque ei praemittimus, quae & de iis, & de ceteris deperditis poetici generis, tum aliis Ciceronis, referuntur in bibliotheca Latina Fabricii ed. Erneſtinae. Ea vero § VII de fragmentis ſic habet:

Fragmenta ex operibus Ciceronis deperditis nobiliora ſuperſunt haec tria:

1. *Somnium Scipionis*, ex ultimo ſ. ſexto libro *de Rep.*

2. Pars interpretationis *Timaei*, dialogi Platonici, *de Univerſitate*. [quam de his duobus dedit notitiam Fabricius, eam dabimus ſuo loco.]

3. *Pars Metaphraſeos Phaenomenon ac Dioſemion*, ſive, ut Cicero lib. I de Divinat. c. 8 vocat II, 20 *Prognosticorum Arati*, heroico carmine. Nam poetam quoque non omnino malum fuiſſe Ciceronem¹, & quaedam illius *λειψανα* poetica fidem faciunt, & defendit Plutarchus in vita. Hanc Ara-

¹ Ciceronem non malum fuiſſe poetam, iudicavit etiam nuper Regnerius *Def-*

marais ad gallicam ſuam librorum de Divinatione *verſionem*.

ti Metaphrasin admodum adolescentulum se composuisse testatur Cicero II de nat. Deor. c. 41. & videtur integram adhuc habuisse *Lupus Ferrariensis* ¹ Ep. LXIX. Fragmenta, quae sola hodie supersunt, cum Graecis comparavit praeter *Ioach. Perionium* Paris. 1540, 4. Basil. 1542, 8. & *H. Stephanum* in Lexico Ciceroniano, an. 1557, 8. *Car. Sigonius* in sua fragmentorum Ciceronis collectione; quibus addendae observationes eruditissimorum virorum *Pauli Leopardi* XVI, 14 & XVIII, 16 sq. emendationum & *Hadr. Turnebi* VIII, 17 Adversar. *Petri* item *Lescaloperii* notae ad Cic. de nat. Deor. p. 408. sq. & *Hugonis Grotii*, viri summi, Aratea, in quibus non modo fragmenta Ciceronis eo ordine, quo Arato respondent, exhibet; sed et alio literarum caractere versus, qui deerant, ex suo ingenio suppletos inseruit atque adiunxit, Lugd. Bat. 1600. 4. *Ioannis* denique *Cochanovii* editio neuti-quam praetereunda, qui Aratum Ciceronis recensuit & illustravit Cracov. 1579. 4. & quae ad Aratea Tullii annotavit *Ianus Gruterus*. Recensuit etiam inter fragmenta Ciceronis *Andreas Patricius*, quae e Gudiana bibl. accepi emendata ex MSS. Fragmenta ceterorum scriptorum Ciceronis subiiciuntur etiam editioni Officiorum Lipsiensi 1611. 8.

4. Cetera scripta Ciceronis deperdita haec fere sunt, quorum fragmenta ex veterum monumentis post *Rob. Stephanum*, collegit *Car. Sigonius*, Venet. 1559. 8. & horum vincens industriam *Andr. Patricius*, Polonus, ib. 1550. 8. 1565. 4. & 1578. 4. suis vero Ciceronis editionibus (sed sine Patricii commen-

¹ *Lupus Ferrariensis* Ep. 69 ad Ausbaldum: Tu autem huic nostro cursori Tullium in Arato trade, ut ex

eo, quem me impetraturum credo, quae deesse ille Egil. noster aperuit, suppleantur.

tariis & Sigonii notis) subiecere Dionys. Gothofredus & Ianus Gruterus, unde in alias etiam nonnullas editiones recepta, ut Londinensem ac Gronovianam.

1. *Orationes XXVII* [quas enumerabimus, fragmenta earum daturi.] His accedunt

2. *Commentarii causarum*, quorum liber XIII commemoratur a Diomede.

3. *Epistolae* [quas ad calcem operum epistolico-rum recensebimus].

4. *Libri II de gloria*. [redibunt nobis fragmenta philos. daturis]

5. *Oeconomica* ex Xenophonte lib. III. [de his ibidem.]

6. *Protagoras*, ex Platonis dialogo versus.

7. *Demosthenis & Aeschinis Orationes contrariae de Corona*, cuius interpretationis prooemium habemus sub titulo libri *de optimo genere Oratorum*; cf. supra T. I. notit. liter. p. CXX.

8. *Laus M. Catonis*, quam inscripsit Cato; adversus eam scripsit C. Iul. Caesar *Anticatonem*. cf. Plutarchum in vit. Cic. c. 39.

9. *De Philosophia* liber s. *Hortensius* [de quo vid. fragm. philos.]

10. *Catulus*, Academicus liber I editionis primae. [vid. ibid.]

11. *De iure civili*. Gell. & Charif.

12. *Liber de suis consiliis* s. expositio consiliorum suorum, *απολογισμος των εαντε βουλευματων*. Boeth. lib. I, c. 1. de Musica. Asconius ad Orat. in toga candida. Dio XXXIX. p. 96. Vide infra *Anecdota*.

13. *De Auguriis*. Charif.

14. *Consolatio* sive *de luctu minuendo*, cum Tulliola eius obiisset. [de quibus vid. fragm. philos.]

15. *Chorographia*, Priscian.

16. *Poemata Heroica*, *Alcyones*, *Limon*, *Marius*, & *de Consulatu suo*, sive *de suis temporibus libri III*, cuius meminit Cicero ipse II, 3 ad Attic. Ex libro secundo profert versus LXXVIII. lib. I de Divinatione c. 11. sq. atque respicit illud Servius ad VIII Eclog. vers. 106. Similiter de consulatu suo scripserat *Cato*, nec non *Q. Catulus* de consulatu suo ac rebus gestis, & *Scaurus* de vita sua, & *Gracchus* de legibus a se promulgatis. Nam, ut Tacitus cap. 1. *Agricolae, plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt. Ceterum Cicero magnis etiam precibus postulaverat a L. Luceio, ut res a se consule gestas eventusque scriberet, lib. V. Epist. 12. sed non videtur illi persuasisse. Una etiam Luceii epistola aetatem tulit, quae legitur inter Ciceronianas V, 14. Magnis hic Tullii amicus laudibus effertur ab auctore dissertationis, quae inserta est Ephemeridibus literariis Hagenfibus (Journal littéraire) Tom. V. p. 137. sq. ubi disputatur de studio, quo conatus fuit Cicero Luceium Attico suo reconciliare. Ciceroni autem nimis gravis dica dicitur propter haec verba lib. I Epist. 10. ad Atticum: *Sed haec sanabuntur, cum veneris; aut ei molesta erunt, in utro culpa erit.* Postremorum enim verborum non est sententia, Luceio creandam molestiam, uter etiam ex illis auctor exstiterit culpa & offensae, sive iniuriam alteri fecerit: sed vero hic, ni fallunt me omnia, est sensus, molestiam fore imponendam illi, in quo futura sit culpa, quo minus iterum possint redire invicem in gratiam.*

17. *Elegia Tamelastis*. Serv. in 1 Aeneid.

18. *Iocularis quidam libellus*, e quo Quintilianus VIII ult. hosce duos versus producit:

Fundum Varro-vocat, quem possim mittere funda,

Ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

19. His adde poema Iambicum ab adolescentulo compositum, quod inscripserat *Pontius Glaucus*. vid. Plut. vita Cic.

20. Videtur etiam nonnulla loca insignia, et forte libros integros *Homeri* latinis reddidisse versibus. Vide A. Patricii notas ad sectionem quartam fragmentorum p. 38 sq. De *Epigrammate* Ciceronis in *Tironem suum* videndus Plinius iunior VII, 4 Epist.

Ανεκδοτα sua memorat Cicero II, 6 & XIV, 17 ad Atticum, qui forte idem liber *απογενητος*, de quo Dio Cassius, Ciceroni iniquior, XXXIX p. 96. Consule Vavassorem de ludicra dictione p. 370 sq. & Loenssem lib. I Epiphyllidum c. 6. Non igitur primus Anecdota scripsit Procopius, sed ante eum Cicero, qui in illo suo volumine multa in Caesarem & Crassum acerba posuerat: ante Ciceronem Theopompus. Videndus & Malaspina & alii ad II, 6 & XIV, 17 ad Atticum.

Statilii Maximi de singularibus apud Ciceronem, Charisio¹ laudatus liber, pariter intercidit; quod eo magis dolendum, quod Plinius maior & Quintilianus non pauca eum invenisse vocabula, & iis linguam auxisse Latinam testantur. quaedam affert *Plut.* in Cic. c. 40. Insigniora quae hodie in scriptis Ciceronis existant de vocibus rarioribus, habes collecta in indice quinto penoris Tulliani, quod Georg. Lud. Frobenio auctore prodiit Hamb. 1619. fol. Consulendus etiam Rev. praefulis Hildesienfis Iac. Frid. Reimanni liber editus Halae 1718. 8 *introducio in historiam vocabulorum linguae Latinae*, p. 24 sq.

¹ Citat Charisius lib. 2. p. 175 & 193. Libros plures an unum ex Charisio non constat. Libros vocat Dau-

muis de causis amissarum latinae linguae radicum c. 18. p. 59. Librum Morhofius c. 6 de Patavinitate Liv. p. 82.

Supereſt ut dubia vel ſuppoſita ¹ Ciceroni ſcripta paucis perfequar. Sunt vero :

1. *Libri IV Rhetoricorum ad Herennium*, de quibus iam dictum eſt. [vid. ſupra T. I. not. liter. p. CXXI.]

2. *Reſponſio ad inveſtivam C. Salluſtii Criſpi*, quae in Salluſtii editionibus primis legitur. Cicero- nem illius auctorem eſſe, negat Seb. Corradus in Quaefura p. 151 ſq. qui *M. Porcio Latroni* ² tri- buendam coniiicit. Vide praeterea, ſi placet P. Vic- torium XV, 3 Var. lect. Muretum VIII. c. 11. Var. lect. Voſſii Inſtitut. Orator. lib. 1. p. 60. & Io. Reinol- di praelect. XV de libris Apocryphis T. I. p. 167. In- cipit : *Ea demum magna voluptas eſt, Criſpe Sallu- ſti, aequalem ac parem vitam agere.* Altera Porcii

¹ Adhuc ſuperſtite Cice- rone iam tum erant, qui aliena ipſi ſupponerent, qua de re conqueritur Orat. pro Plancio : *Ego ſi quid eſt, quod mihi ſciturum eſſe videatur, non adſpernor. ſtomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur.* Praecipue ioci, ſales, & dicta aliorum Ciceroni tri- buebantur; quod ſibi minus iucundum accidiffe ſcribit VII Epift. 33 ad Volum- nium. Deinde ut ex M. Se- neca apparet, fuere illis tem- poribus declamatores, qui ut de aliis argumentis, ita etiam pro Cicerone & contra Ci- ceronem orationes ſcriberent.

² Plurimas hic declama- tiones composuit, interdum etiam ex tempore dicere ſoli-

tus. Neque enim diſcipulos ſuos audivit declamantes, ſed uti apud Graecos Nice- tas declamavit ipſe tantam, profeſſus ſe non eſſe magi- ſtrum, ſed exemplum. Unde contumeliae primum cauſa a deridentibus eius diſcipuli dicti ſunt *auditores*, quod verbum deinde promiſcuae in uſu eſſe coepit. Vide Senecam con- troverſ. 25. Apud eundem Se- necam plurima huius Por- cii referuntur; qui eum reliquis fere omnibus praefert declamatoribus; interdum reprehendit, ſed raro. Ex illo diſces praeterea, ſub Augu- ſto Imp. Latronem claruiſſe. Huic Porcio Latroni tribuitur & altera oratio in Catilinam, quam exhibent pleraeque Sal- luſtii editiones.

oratio in Catilinam legitur in Sallustii editionibus plerisque : etiam novissima Cantabrigiensis Iosephi Wasse V. C. secuti Pariensem, adiunxit. Hic Porcius Latro, ut ex Eusebii Chronico colligas, anno Augusti Imp. quadragesimo sibi ipse mortem attulit taedio duplicis quartanae. Plura de illo collegit Nic. Antonius lib. I. Bibliothecae Hispanae veteris cap. 3.

3. *Oratio ad populum & equites, antequam iret in exsilium.* Conficta est vel a vetere quodam Sophista, vel certe ab aliquo, qui commentis suis nonnulla vere Ciceroniana inseruit, ut notat H. Dodwellus diss. 1. ad S. Irenaeum p. 53. Lambino iudice *inelegans, inconcinnaque est, insulsa atque inepta, denique vix latina.* Commentario illustravit *Albertus Leonicerus.* Witeb. 1572. 8.

4. *Epistola s. declamatio potius ad Octavianum, s. Octavianum,* qua Remp. oppressam ipsi exprobrat. [Subiiciemus eam epp. ad Brutum & ad Q. fratrem.]

5. *Oratio de Pace.* [quam subiiciemus fragmentis Oratt.]

6. *Oratio adversus Valerium,* edita primum a *Phil. Beroaldo* cum orationibus Ciceronis recognitis Bonon. 1499. fol. scatenens soloecismis : tantum abest, ut Ciceronis haberi possit : in editionibus itaque operum Tullii recte praetermissa.

7. *Consolatio super Tulliae filiae obitu.* [quam reddemus post fragm. philof.]

8. *Liber de Synonymis ad L. Victurium, sive Veturium,* ut vocat Morhofius libro de dilatatione Oratoria p. 10. Sub nomine *Ciceronis Victurii* editum Venetiis 1587. 8. memorat Lambecius lib. 2. de Bibl. Vindob. p. 935. Mihi quidem ad manus est editio Augustana an. 1488. cum inscriptione : *Ci-*

cironis de proprietatibus terminorum. Incipit: *Inter polliceri & promittere hoc interest, quod promittimus rogati; pollicemur ultro.* Catalogus Heinſianus refert Ciceronis Synonyma Victurii & Steph. Flifci Ven. 1515. 4. Sub Ciceronis nomine primum excuſa eſt Patavii 1482. 4. per Matthaëum Cerdonis; deinde ſine loci notatione 1483. 4. ſub titulo, *de dictionum proprietatibus: & Auguſtae*, ut dixi, 1488. 4. *de proprietatibus terminorum.* Eſt etiam editio Pariſienſis apud Aſcenſium ſine anni nota in 8. praemittitur Epistoſa: *Cicero Lucio Venturio ſalutem: Collegi ea quae pluribus modis ſynonyma dicerentur &c.* Eraſmo iudice eſt tumultuaria non adeo multarum vocum collectio, ab aliquo Ciceronis ſtudioſo ut-cunque facta ex eius ſcriptis.

9. *De re militari* fragmentum ſub Ciceronis nomine editum eſt in recentioribus editionibus Vegetii, et minori editioni Officiorum Ciceronis ſubiectum Amſt. 1625. apud Guil. I. Caesium. Angelo quidem Decembrio iudice, parte X politicae liter. lib. 2. p. 56. *plenum ineptiis, & praesentis aevi vulgaritati congruens potius quam Ciceronis dignitati.* Etiam libris de nat. Deorum ex caſtigatione Nic. Angelii Bucinensis Florentiae apud Phil. Iuntam 1516. 8. ſubiectum eſt, hac inſcriptione: *Inter alia Ciceronis opera & hoc ipſum de re militari repertum eſt, quod cum non plane probaverimus, tum dicendi figura, cum pluribus mendis, ideo a ceteris ſecrevimus.* Iudice Caſellio lib. I. Var. Lect. c. 16. *Modestii* ſive alterius libellus eſt, inter M. Tullii monumenta ineptiſſime relat. ſ.

10. *Orpheus*, ſive *de adolescente ſtudioſo*, ad Marcum filium Athenis verſantem, poſt Venetam editionem 1593. 8. vulgante Frid. Monavio, Regiomonte 1643. 8. Scribit Squarcia in praef. ed. 1593.

ad Io: Petr. Aryoldum Marcellanum, Medicum ac Philosophum, in gaza D. Marci Venetiis exstare non modo Codices editorum scriptorum vulgatis meliores, sed & non editos: in his *Ausonii Poetae de aurifica Philosophia, quam Alchymiam vocant, parva Isagoge satis erudita & minime obscura: item fragmenta quaedam ex libris, ut mihi quidem videtur, de Rep. Marci Tullii, & libellus de Orphei moribus & vita, Ciceroni inscriptus. Mitto igitur ad te Orpheum, quem vel ipse esse Ciceronis, vel ex officina alicuius produsse, qui proximus aetati Ciceronis vixit tute, qui mihi instar es omnium Manutiorum, testis esse poteris. Ausonium commendavi perillustri viro Caspari Soromano, Patricio Mediolanensi.*

11. *De memoria*, quod nonnulli crediderunt Tironis esse, liberti Cic. vel potius interpolatam particulam e libro IV Rhetoricorum. *Iacobus Lectius* *ICtus cultissimus in oratione VIII, quae est de memoria, meminit aliorum fide, exstare apud Florentinos Ciceronis opus de memoria artificiali inscriptum, quod ipsi tamen fabulosum videtur.* Morhof. 1. Polyhist. p. 364.

12. *Notae tachygraphicae*, quas in *Steganographia* sua Trithemius tribuit Ciceroni, Tironem eius libertum potius auctorem habent, ut dicam infra in Seneca Philosopho.

Denique *libellus de petitione Consulatus*, qui in editionibus Ciceronis exstat, non M. Tullii est, sed ad eum scriptus a Q. Cicerone fratre. [quem subiungemus Epp. ad Q. fratrem.]

M. TULLII
CICERONIS
PHAENOMENON

E X

ARATO FRAGMENTA.

CIC. 2. leg.) *Ab Iove Musarum primordia.*
 LACT.) *Malebant tenui contenti vivere cultu.*
 LACT.) *Et Iovis in regno, coelique in parte resedit.*
 CIC. 2. Nat. Deor.) *Cetera labuntur celerè coelestia motu,*
Cum coeloque simul noctesque diesque feruntur.
Extremusque adeo duplici de cardine vertex
*Dicitur esse Polus. **
Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,
*Altera dicitur esse Helice. **
Quas nostri Septem soliti vocitare triones.
Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto:
Sed prior illa magis stellis distincta resulget,
Et late prima confestim a nocte videtur:
Haec vero parva est: sed nautis usus in hac est.
Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvū Draco serpit subter, supraque revolvens
Sese, conficiensque sinus e corpore flexos.
Huic non una modo caput ornans stella relucet:
Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere lucet:
Obstipum caput et tereti cervice reflexum.
Obtutum in cauda maioris figere dicas.

Quod caput hic paulum sese, subitoque recondit,
Ortus ubi atque obitus partem admisceantur in unam.

Id autem caput *

Attingens defessa velut moerentis imago
Vertitur. *

quam quidem Graeci

Ἐγγονασίον vocitant, genibus quod nixa feratur.

Hic illa eximio posita est fulgore corona.

propter, caput Anguitenentis,

Quem claro perhibent οφιόχρον nomine Graii.

Huic supra duplices humeros affixa videtur

Stella micans, tali specie, talique nitore.

Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,

Eius et ipse manet religatus corpore toto.

Namque virum medium Serpens sub pectora cingit,

Ille tamen nitens graviter vestigiis ponit,

Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai.

Septemtriones sequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes,

Quod quasi temone adiunctam prae se quatit Arcton.

Huic Booti

* super praecordia fixa tenetur

Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.

* cui subiecta fertur

Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.

Ferrea tum vero proles exorta repente est:

Ausaque funestum prima est fabricarier enses,

Et gustare manu victum domitiumque iuvenum.

Et natos geminos invisēs sub caput arcti.

Subiectus mediae est Cancer: pedibusque tenetur

Magnus Leo tremulam quatens e corpore flammam.

*Hoc motu radiantis Etesiae in vada Ponti,
Navibus assumtis fluitantia quaerere aplusra.*

auriga

*Sub laeva Geminorum obductus parte feretur.
Adversum caput huic Helice truculenta uetur.
At Capra laevum humerum clara obtinet. **

*Verum haec est magno atque illustri praedita signo:
Contra Hoedi exiguum iaciunt mortalibus ignem,
cuius sub pedibus*

*Corniger est valido connixus corpore Taurus,
Has Graeci stellas vadas vocitare fuerunt.
Namque ipsum ad tergum Cynosurae vertitur arcti,
* hunc antecedit*

Obscura specie stellarum Cassiopeia.

*Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adspectum moesta parentis.*

*Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
Summa contingit caput alvo, stellaque iungens
Una tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus haeret.*

ARATI PHAENOMENA

A M. TULLIO CICERONE

ADOLESCENTE LATINA FACTA.

quae hinc incipiunt in ed. Aldi.

F. *quibus hinc subter possis cognoscere fultum,
Iam coeli mediam partem terit, ut prius illae
Chelae, quum pectus quod cernitur Orionis.
Et prope conspicias parvum sub pectore claro*

Andromedae signum, Deltoton dicere Graii 5
Quod soliti, simili quia forma litera claret:
Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque.
At non tertia pars lateris: namque est minor illis,
Sed stellis longe densis praeclara relucet.
Inferior paulo est Ariès, et flamen ad Austri 10
Inclinatior, atque etiam vehementius illo
Pisces, quorum alter paulo praelabatur ante,
Et magis horrifónis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum e caudis duplices velut esse catenae
Dicuntur, sua diversae per lumina serpunt: 15
Atque una tandem in stella communiter haerent,
Quam veteres soliti coelestem dicere Nodum.
Andromedae laevo ex humero si quaerere perges,
Appositum poteris supra cognoscere Piscem.
E pedibus vatum summo natus Iove Perseus, 20
Quos humeris retinet defixo corpore Perseus:
Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant
Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeae,
Diversosque pedes vinc̄tos talaribus aptis.
Pulverulentus uti de terra lapsu' repente 25
In coelum victor magnum sub culmine portat.
At propter laevum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hae septem vulgo perhibentur more vetusto
Stellae, cernuntur vero sex undique parvae. 30
At non interiisse putari convenit unam:
Sed frustra temere a vulgo ratione sine ulla
Septem dicier, ut veteres statuere poetae,
Aeterno cunctas aëvo qui nomine dignant,
Alcyone, Meropeque, Celaeno, Taygeteque, 35

Electra, Steropeque, simul sanctissima Muia.
Hae tenues parvo labentes lumine lucent:
At magnum nomen signi, clarumque vocatur,
Propterea quod et aestatis primordia clarat,
Et post hiberni praepandens temporis ortus 40
Admonet, ut mandent mortales femina terris.
Inde Fides leviter posita et convexa videtur,
Mercurius parvus manibus quam dicitur olim
Infirmis fabricatus in alta sede locasse.
Quae genus ad laevum Nixi delapsa resedit, 45
Atque inter flexum genus, et caput Alitis haesit.
Namque est Ales avis lato sub tegmine coeli
Quae volat, et serpens geminis secat aera pennis.
Altera pars huic obscura est, et luminis expers:
Altera nec parvis nec claris lucibus ardet, 50
Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen.
Haec dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Gestit: iam vero clinata est angula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
Ipse autem labens multis equus ille tenetur 55
Piscibus: huic cervix dextra mulcetur Aquari.
Serius haec obitus terrae iussit equinis,
Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore semifero. magno Capricornus in orbe:
Quem quum perpetuo vestivit lumine Titan, 60
Bumali flectens contorquet tempore cursum.
Hoc cave te ponto studeas committere mense:
Nam non longinquum spatium labere diurnum:
Non hiberna cito volvetur curriculo nox:
Humida non sese vestris aurora querelis 65
Ocius ostendet, clari praenuntia solis:

At validis aequor pulsabit viribus Ausfer:
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant, 70
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
Atque etiam supero navi pelagoque vagato
Mense, Sagittipotens solis cum sustinet orbem.
Nam iam cum minus exiguo lux tempore praesto est,
Hoc signum veniens poterunt praenoscere nautae: 75
Iam prope praecipiti ante licebit visere nocti,
Ut sese ostendens emergit Scorpius alte,
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:
Iam supra cernes Arcti caput esse minoris,
Et magis erectum ad summum versarier orbem. 80
Tum sese Orion toto iam corpore condit
Extrema prope nocte, & Cepheus conditur ante,
Lumborum tenuis a prima depulsus ad undas.
Hic missore vacans fulgens iacet una sagitta,
Quam propter nitens penna convolvitur Ales: 85
Et clinata magis paulo est Aquilonis ad auras.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulcens tremebundis aethera pennis,
Non nimis ingenti cum corpore, sed grave moestis
Ostendit nautis perturbans aequora signum. 90
Tum magni curvus Capricorni corpora propter
Delphinus iacet haud nimio lustratu' nitore,
Praeter quadruplices stellas in fronte locatas,
Quas intervallum binas determinat unum.
Cetera pars laeta tenui cum lumine serpit. 95
Illae quae fulgent lucas ex ore corusco,
Sunt inter partes gelidas Aquilonis locatae,

Atque inter spatium & lacti vestigia solis.
 At pars inferior Delphini fusca videtur
 Inter solis iter, simul inter flamina venti, 100
 Viribus erumpit qua summi spiritus Austri.
 Exinde Orion obliquo corpore nitens
 Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
 Quem qui suspiciens in coelum nocte serena
 Late dispersum non viderit, haud ita verò 105
 Cetera se speret cognoscere signa potesse.
 Namque pedes subter rutilo cum lumine claret
 Fervidus ille Canis stellarum luce refulgens.
 Hunc tegit obscurus subter praecordia venter:
 Nec toto spirans rabido de corpore flammam 110
 Aestiferos validis erumpit flatibus ignes:
 Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
 Hic ubi se pariter cum sole in culmina coeli
 Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra
 Suspensos animos arbusta ornata tenere. 115
 Nam quorum stirpes tellus amplexaprehendit,
 Haec augens anima vitali flamine malcet:
 At quorum nequeunt radices findere terras,
 Denudat foliis ramos & cortice truncos.
 Hunc propter, subterque pedes quos diximus arte, 120
 Orioni iacet levipes Lepus. hic fugit ictus
 Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
 Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu,
 Praecipitantem agitans, oriens iam denique paulo
 Curriculum nunquam defesso corpore sedans. 125
 At canis ad caudam serpens praelabitur Argo,
 Conversam prae se portans cum lumine puppim:
 Non aliae naves ut in alto pondere proras

*Ante solent rostro Neptunia prata secantes,
 Sed conversa retro coeli se per loca portat: 130*
*Sicut quum coeptant tutos contingere portus,
 Obvertunt navem magno cum pondere nautae,
 Adversamque trahunt optata ad littora puppim.
 Sic conversa vetus super aethera vertitur Argo.
 Atque usque a prora ad celsum sine lumine malum, 135
 A malo ad puppim cum lumine clara videtur,
 Inde gubernaculum disperso lumine fulgens,
 Clari posteriora Canis vestigia condit.
 Exin semotam procul, in tutoque locatam
 Andromedam tamen explorans fera quaerere Pistrix 140
 Pergit, & usque sitam validas Aquilonis ad auras
 Coerula vestigat finita in partibus Austri.
 Hanc Aries tegit, & squamosi corpore Pisces
 Fluminis illustris tangentem corpore ripas.
 Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum 145
 Coeli, funestum magnis cum viribus amnem,
 Quem lacrymis moestae Phaethontis saepe sorores
 Sparserunt, letum moerenti voce canentes.
 Hunc Orionis sub laeva cernere planta
 Serpentem poteris, proceraque vincla videbis, 150
 Quae retinent Pisces, caudarum parte locata,
 Flumine mixta retro ad Pistricis terga reverti.
 Hic una stella nectuntur, quam iacit ex se
 Pistricis spinae valida cum luce refulgens.
 Exinde exiguae tenui cum lumine multae 155
 Inter Pistricem fusae sparsaeque videntur,
 Atque gubernaculum stellae, quas contegit omnis
 Formidans acrem morsum Lepus: his neque nomen,
 Nec formam veteres certam statuisse videntur.*

- Nam quae fœderibus claris natura polivit,* 160
Et vario pinxit distinguens lumine formas,
Hæc ille astrorum custos ratione notavit,
Signaque signavit coelestia nomine vero:
Has autem, quae sunt parvo sub culmine fusæ
Consimili specie stellas, parilique nitore, 165
Non potuit nobis nota clarare figura.
Exinde, australem soliti quem dicere Piscem,
Volvitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
Pistricem observans, procul illis Piscibus hærens.
At prope conspicies expertes nominis omnes 170
Inter Pistricem & Piscem quem diximus Austri
Stellas sub pedibus stratas rediantis Aquari.
Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui stellarum candore nitescit.
E multis tamen his duo late lumina fulgent. 175
Unum sub magnis pedibus cernetur Aquari.
Quod superest gelido delapsum flumine fontis
Spiniferam subter caudam Pistricis adhæsit:
Et tænes stellæ perhibentur nomine Aquari.
Hic aliae volitant parvo cum lumine clarae, 180
Atque priora pedum subeunt vestigia magni
Arcitenentis, & obscuræ sine nomine cedunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri,
Exiguo superum quæ lumina tempore tranat: 185
Nam procul Arcturo est adversa parte locata.
Arcturo magnum spatium supra dedit orbem
Iupiter: hunc parvum inferiore in parte locavit.
Hic tamen aeterno invisens loca curriculo nox,
Signa dedit navis, cuncti quæ noscere possent, 190

Commiserans hominum metuendos undique casus.
Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
Aram sub media coeli regione locatam ,
A summa parte obscura caligine tectam ,
Tum validis fugito devitans viribus Austrum : 195
Quem si prospiciens vitaveris , omnia caute
Armamenta locans , tuto labere per undas.
Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus ,
Perfringet celsos defixo robore malos :
Ut res nulla feras possit mulcere procellas , 200
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Coeperit , & subitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in coelo Centaurus habebit ,
Ipseque caerulea contectus nube feretur ,
Atque Aram tenui caligans vestiet umbra , 205
Ad signorum obitum vis est metuenda Favoni.
Ille autem Centaurus in alta sede locatus
Qua sese claro collucens Scorpius infert ,
Haec supter partem praeportans ipse virilem
Cedit , Equi partes properans coniungere Chelis. 210
Hic dextram porgens , quadrupes qua vasta tenetur ,
Quam nemo certo donavit nomine Graium ,
Tendit , et illustrem truculentus cedit ad Aram.
Hic sese infernis de partibus erigit Hydra
Praecipiti lapsu flexo cum corpore serpens. 215
Haec caput atque oculos torquens ad terga Nepai ,
Convexoque sinu subiens inferna Leonis ,
Centaurum leni contingit lubrica cauda :
In medioque sinu fulgens Cratera relucet.
Extremum nitens plumato corpore Corvus 220
Rostro tundit , et hic Geminis est ille sub ipsis

Ante Canem, Graio Procyon qui nomine fertur.
Haec sunt, quae visens nocturno tempore signa,
Aeternumque volens mundi pernoscere motum,
Legitimo cernes coeli lustrantia cursu. 225

Nam quae per bis sex signorum labier orbis
Quinque solent stellae, simili ratione notari
Non possunt: quia quae faciunt vestigia cursu,
Non eodem semper spatio portata teruntur.
Sic malunt errare vagae per nubila coeli, 230
Atque suos vario motu metirier orbis.
Haec faciunt magnos longinqui temporis annos.
Quum redeunt ad idem coeli sub tegmine signum.
Quare ego nunc nequeo totos evolvere cursus.
Verum haec, quae semper certo volvuntur in orbe 235
Fixa simul magnos edicam gentibus orbis.
Quatuor aeterno lustrantes lumine mundum,
Orbes stelligeri portantes signa feruntur,
Amplexi terras coeli sub tegmine fulti.
E quibus annorum volitantia lumina nosces, 240
Quae densis distincta licebit cernere signis.
Tum multos orbis magno cum lumine latos,
Vinctos inter se, et nodis coelestibus aptos,
Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
Nec sic nocturno cognoscens tempore coelum, 245
Quum neque caligans deterisit sidera nubes,
Nec pleno stellis superavit lumine Luna,
Vidisti magnum candentem serpere circum.
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur:
Hic non perpetuum detexens conficit orbem, 250
Sed spatio multum superest: praestare duobus
Dicitur, et late coeli lustrare cavernas.

Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
 Ora petens Geminorum illustria: tum genus ardens
 In sese retinens Aurigae portat utrumque. 255
 Hunc sura laeva Perseus, humeroque sinistro
 Tangit: ad Andromedam hic dextra de parte tenetur,
 Imponitque pedes duplices Equus: et simul Ales
 Pōnit avis caput, et clinato corpore tergum,
 Anguitenens humeris connititur: illa recedens 260
 Austrum consequitur devitans corpore Virgo.
 At vero totum spatium convestit & orbis
 Magni Leo, et claro collucens lumine Cancer,
 In quo consistens convertit curriculum sol
 Aestivus, medio distinguens corpore cursus. 265
 Hic totus medius circo disiungitur ipso:
 Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.
 Hunc octo in partes divisum noscere circum
 Si potes, invenies supero convertier orbe.
 Quinque pari spatio, partes tres esse relictas, 270
 Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.
 Alter ab infernis Austri convertitur auris:
 Distribuens medium subter secat hic Capricornum,
 Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari,
 Caeruleaeque feram caudam Pistricis, & illum 275
 Fulgentem Leporem, inde pedes Canis, & simul amplam
 Argolicam retinet crebro cum lumine Navem:
 Tergaque Centauri atque Nepai portat acumen:
 Inde Sagittari defixum possidet arcum.
 Hunc a clarisonis auris Aquilonis ad Austrum, 280
 Condens postremum tangit rota fervida solis:
 Exinde in superas brumali tempore flexu
 Se recipit sedes: huic orbi quinque tributae

Nocturnae partes, supera tres luce dicantur.
 Haec inter mediam in partem retinere videtur 285
 Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis,
 In quo autumnali, atque iterum sol lumine verno
 Exaequat spatium lucis cum tempore noctis.
 Hunc retinens Aries subluce corpore totus,
 Atque genu flexo Taurus connititur ingens: 290
 Orion claro contingens corpore fertur:
 Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhaeret:
 Et paucae e Chelis stellae: simul Anguinenentis
 Sunt genua, et summi Iovis Ales nuntius instat:
 Propter Equus capite & cervicum lumine tangit. 295
 Hosce aequo spatio devinctos sustinet axis,
 Per medios summo coeli de vertice tranans.
 Ille autem claro quartus cum lumine circus,
 Partibus extremis extremos continet orbis,
 Et simul a medio media de parte secatur, 300
 Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
 Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
 Solertem ipsa dedit fabricae rationibus artem,
 Tam tornare cate contortos possiet orbis,
 Quam sunt in coelo divino numine flexi, 305
 Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
 Culmine transverso retinentes sidera fulta.
 Quatuor hi motu cuncti volvuntur eodem,
 Sed tantum supra terras semper tenet ille
 Curriculum, oblique inflexus tribus orbibus unus, 310
 Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno,
 Ac subter terras spatium par esse necesse est:
 Et quantos radios iacimus de lumine nostro,
 Quis hunc convexum coeli contingimus orbem,

Sex tantae poterunt sub eum succedere partes , 315
Bina pari spatio coelestia signa tenentes.
Zodiacum hunc Graeci vocitant , nostrique Latini
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero :
Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.
Aestifer est pandens ferventia sidera Cancer. 320
Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis ,
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectae claro cum lumine Chelae.
Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai :
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum : 325
Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit :
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.
Exin squamigeri serpentes ludere Pisces :
Queis comes est Aries obscuro lumine labens ,
Inflexoque genu proiecto corpore Taurus , 330
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Haec sol aeterno convestit lumine lustrans ,
Annua conficiens vertentia tempora cursus.
Hic quantus terris connexus pellitur orbis ,
Tantundem ille patens supera mortalibus edit. 335
Sex omni semper cedunt labentia nocte ,
Tot coelum rursus fugientia signa revisunt.
Hoc spatium tranans caecis nox conficit umbris ,
Quod supra terras prima de nocte relictum est
Signifero ex orbe & signorum ex ordine fultum. 340
Quod si solis aves certos cognoscere cursus ,
Ortus signorum nocturno tempore vises :
Nam semper signum exoriens Titan trahit unum.
Sin autem officiens signis mons obstruet altus ,
Aut adiment lucem caeca caligine nubes : 345
Cicer. Oper. Vol. II. L 1

*Certas ipse notas coeli de tegmine sumans ,
 Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.
 Quae simul existant, cernes, quae tempore eodem
 Praecipitent obitum nocturno tempore, nosces.
 Iam simul ut supra se toto lumine Cancer 350
 Extulit, extemplo cedit delapsa Corona,
 Et loca convisit cauda tenus infera Piscis.
 Dimidiam retinens stellis distincta Corona
 Partem etiam supra, atque alia de parte repulsa est:
 Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras 355
 Tractus, sed supero contactus corpore cedit.
 Atque humeros usque a genibus, clarumque recondit
 Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem.
 Iam vero Arctophylax non aequa parte secatur.
 Nam brevior clara coeli de parte videtur, 360
 Amplior infernas depulsus possidet umbras.
 Quatuor hic obiens secum deducere signa
 Signifero solet ex orbi: tum serius ille,
 Quum supera sese satiavit luce, recedit,
 Post mediam labens claro cum corpore noctem. 365
 Haec obscura tenens convestit sidera tellus:
 At parte ex alia claris cum lucibus errat
 Orion, humeris et lato pectore fulgens,
 Et dextra retinens non cassum luminis enssem.
 Sed quum de terris vis est patefacta Leonis, 370
 Omnia, quae Cancer praeclaro detulit ortu,
 Cedunt obscurata, simul vis magna Aquilae
 Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus
 Iam supero ferme depulsus lumine cedit:
 Sed laevum genus atque illustrem linquit in altum 375
 Plantam, tum contra exoritur clarum caput Hydrae;*

*Et Lepus , et Procyon , qui sese fervidus infert
 Ante Canem : inde Canis vestigia prima videntur.
 Non pauca e coelo depellens signa repente
 Exoritur candens illustri lumine Virgo. 380
 Cedit clara Fides Cyllenia , mergitur unda
 Delphinus , simul obtegitur depulsa Sagitta ,
 Atque Avis ad summam caudam , primasque recedit
 Pinnae , et magnus pariter delabitur Amnis.
 Hic Equus a capite & longa cervice latefcit : 385
 Longius exoritur iam claro corpore Serpens ,
 Crateraque tenuis lucet mortalibus Hydra.
 Inde pedes Canis ostendit iam posteriores ,
 Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim :
 Insequitur labens per coeli lumina Navis , 390
 Et iamiam toto processit corpore Virgo :
 Haec medium ostendit radiato stipite Malum.
 At quum procedunt obscuro corpore Chelae ,
 Existit pariter larga cum luce Bootes ,
 Cuius in adversum est Arcturus corpore fixus , 395
 Totaque iam supra fulgens prolabitur Argo ,
 Hydraque quod late coelo dispersa tenetur ,
 Nondum tota patet , non caudam contegit umbra.
 Iam dextrum genus , & docoratum lumine suram
 Erigit ille vagans vulgato nomine Nixus , 400
 Quem nocte exstinctum , atque exortum vidimus una ,
 Persaepe ut parvum tranans geminaverit orbem.
 Hic genus & suram cum Chelis erigit alte :
 Ipse autem praiceps obscura nocte tenetur ,
 Dum Nepa & Arcitenens invisant lumina coeli : 405
 Nam secum medium pandet Nepa , tollere vero
 In coelum totum exoriens conabitur Arcus.*

*Hic tribus elatum cum signis corpore toto
 Lucet ; at exoritur media de parte Corona ,
 Caudaque Centauri extremo candore refulget. 410*

*Hic se iam totum caecas Equus abdit in umbras ,
 Quem rutila fulgens pluma praetervolat Ales.
 Occidit Andromedae clarum caput , & fera Pistrix
 Labitur , horribiles epulas funesta requirens.
 Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas. 415
 Illa usque ad spinam mergens se caerula condit.
 At Cepheus caput atque humeros , palmasque reclinat.
 Quum vero vis est vehemens exorta Nepai ,
 Late fusa volat. in terras labitur unda ,
 Orionque metu perculsus conditur una. 420
 Pace huius liceat causam explicuisse timoris ,
 Virgo , tua : mihi , quaeso , veni placata Diana.
 Haec fama est hominum , haec per terras fama vagatur ;
 Ut quondam Orion manibus violasse Dianam
 Dicitur , excelsis errans in collibus amens , 425
 Quos tenet Aegaeo defixa in gurgite Echineis ,
 Brachia quam viridi convestit tegmine vitis.
 Ille feras vecors amenti corde necabat
 Oenopionis avens epulas ornare nitentes.
 At vero pedibus subito perculsa Dianae 430
 Insula discessit , disiectaque saxa revellens
 Perculit , & caecas lustravit luce lacunas ,
 E quibus ingenti existit cum corpore prae se
 Scorpius , infestus praeportans flebile acumen.
 Hic valido cupide venantem perculit ictu , 435
 Mortiferum in venas figens per vulnera vitis :
 Ille gravi moriens constravit corpore terram.
 Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert ,*

Orion fugiens commendat corpora terris.
 Tum vero fugit Andromeda, et Neptunia Pistrix 440
 Tota latet, cedit converso corpore Cepheus,
 Extremas medio contingens corpore terras.
 Hic caput, et superas potis est demergere partes:
 Infera lumborum nunquam corvestiet umbra.
 Nam retinent Arcti lustrantes lumine furas. 445
 Labitur illa simul gnatam lacrimosa requirens
 Cassiopea, neque ex coelo depulsa decore
 Fertur: nam verso contingens vertice primum
 Terras post humeros eversa sede refertur.
 Hanc illi tribuunt poenam Nereides almae, 450
 Cum quibus (ut perhibent) ausa est contendere forma.
 Haec obit inclinata: at pars exorta Coronae est
 Altera, cum caudaque omnis iam panditur Hydra.
 At caput, & totum sese Centaurus opacis
 Eripit e tenebris, relinquens vestigia parva 455
 Antepedum contacta: simul cum lumine pandit:
 Ipse feram dextra retinet. prolabitur inde
 Anguitenens capite & manibus. profert simul Anguis
 Iam caput, et summum flexo de corpore lumen.
 Hic ille exoritur converso corpore. Nixus, 460
 Alvum, crura, humeros, simul & praecordia lustrans,
 Et dextra radios laeto cum lumine iactans.
 Inde Sagittipotens superas convifere luces
 Institit, et mergit Nixi caput, & simul effert
 Sese clara Fides, et promit corpore Cepheus. 465
 Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit.
 Abditur Orion, obit & Lepus abditus umbra,
 Inferiora cadunt Aurigae lumina lapsu.
 Inde obiens Capricornus ab alto, lumine pellit

*Aurigam, instantemque Capram, parvos simul
Haedos,*

470

Et magnam antiquo depellit nomine Navem.

Obruitur Procyon. emergunt alite lapsu

E terris Volucres. existit clara Sagitta.

Crus, dextrumque pedem linquens obit infera Perseus

In loca, tum cedens a puppi linquitur Argo : 475

PRISC. lib. 8.) *Sub pedibus profert finita Booti.*

PRISC. lib. 6.) *Tertia sub caudam ad genus ipsum
lumina pandit.*

PRISC. lib. 10.) *Quem neque tempestas perimet,
neque longa vetustas*

Interimet, stinguens praeclara insignia coeli.

PROGNOSTICA.

PRISC. lib. 10.) *Ut cum luna means Hyperionis offi-
cit orbi,*

Stinguuntur radii caeca caligine tecti.

PRISC. l. 16.) *Ast autem tenui quae candent lu-
mine Phatnae.*

CIC. I. Divin.) *Atque etiam ventos praemonstrat
saepe futuros*

Inflatum mare, cum subito penitusque tumescit,

Saxaque cana salis niveo spumata liquore,

Tristificas certant Neptuno reddere voces :

Aut densus stridor cum celso e vertice montis

Ortus, adaugescit scopulorum saepe repulsi.

Cana sulix itidem fugiens e gurgite ponti,

Nuntiat horribiles clamans instare procellas,

Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.

*Vos quoque signa videtis , aquai dulcis alumnae ,
Cum clamore paratis inanes fundere voces ,
Absurdoque sono fontes & stagna cietis.*

Quis est , qui , ranunculos hoc videre , suspicari
possit ?

*Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen ,
Et matutinis acredula vocibus instat ,
Vocibus instat , & assiduas iacit ore querelas ,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnunquam cursans per littora cornix ;
Demersit caput , & fluctum cervice recepit.
Mollipedesque boves spectantes lumina coeli
Naribus humiferum duxere ex aere succum.*

*Iam vero semper viridis semperque gravata ,
Lentiscus triplici solita grandescere foetu ,
Ter fruges fundens , tria tempora monstrat arandi.*

PRISC. lib. 6.) *Caprigeni pecoris custos de gurgite
vastò.*

Cetera desiderantur.

M. TULLII CICERONIS ALCYONES.

NON.) *Alcyonem genuit claris delapsus ab astris
Praevius Aurorae , Solis , Noctisque satelles.*

M. TULLII CICERONIS LIMON.

CIC.) *Tu quoque , qui solus lecto sermone , Terenti ,
Conversum , expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers ,
Quidquid come loquens , atque omnia dulcia linquens.*

M. TULLII CICERONIS MARIUS.

CIC.) *Nuntia fulva Iovis , miranda visa figura.*

CIC.) *Hic Iovis altifoni subito pinnata satelles ,
 Arboris e trunco serpentis saucia morsu ,
 Ipsa feris subigit transficens unguibus anguem
 Semianimum , & varia graviter cervice micantem ,
 Quem se intorquentem lanians , rostroque cruentans ,
 Iam satiata animum , iam duros ulta dolores ,
 Abiicit efflantem , & laceratum affligit in undas ,
 Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus .
 Hanc ubi praepetibus pennis , lapsuque volantem
 Conspexit Marius , divini numinis augur ,
 Fausta que signa suae laevis , reditusque notavit :
 Partibus insonuit coeli pater ipse sinistris .
 Sic aquilae clarum firmavit Iupiter omen .*

M. TULLII CICERONIS
 DE SUO CONSULATU
 LIB. II.

CIC. I. Divin.) *Principio aethereo flammatus Iu-
 piter igni
 Vertitur , & totum collustrat lumine mundum ,
 Menteque divina coelum , terrasque petiit :
 Quae penitus sensus hominum , vitasque retentat ,
 Aetheris aeterni septa , atque inclusa cavernis .
 Et si stellarum motus cursusque vagantes
 Nosse velis , qua sint signorum in sede locatae ,
 Quae verbo , & falsis Graiorum vocibus errant ,
 Re vera certo lapsu spatioque feruntur :
 Omnia iam cernes divina mente notata .
 Nam primum astrorum volucres , te Consule , motus ,
 Concurfusque graves stellarum ardore micantes ,
 Tu quoque , cum tumulos Albano in monte nivales*

Lustrasti, & laeto maſtaſti lacte Latinas,
 Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
 Multaque miſceri nocturna ſtrage putaſti,
 Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinae,
 Cum claram ſpeciem concreto lumine luna
 Abdidit, & ſubito ſtelliganti nocte peremta eſt.

Quid vero Phoebi fax triſtis nuntia belli,
 Quae magnum ad culmen flammato ardore volabat,
 Praecipites coeli partes, obitusque petiſſet:
 Aut cum terribili percuſſus fulmine civis
 Luce ſerenanti vitæ lumina liquit:
 Aut cum ſe gravido tremefecit corpore tellus.
 Iam vero variae nocturno tempore viſae
 Terribiles formae bellum, motusque monebant:
 Multaque per terras vates oracla furenti
 Pectore fundebant triſtes minitancia caſus.
 Atque ea, quae lapſu tandem cecidere vetuſto,
 Haec fore perpetuis ſignis, clarisque frequentans
 Ipſe Deum genitor coelo, terrisque canebat.
 Nunc ea, Torquato quae quondam, & conſule Cotta
 Lydius ediderat Tyrrhenae gentis haruſpex,
 Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
 Nam pater altitonans ſtelliganti nixus Olympo,
 Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petivit,
 Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes;
 Tum ſpecies ex aere vetus generoſaque Nattae
 Concidit, elapſaeque vetuſto numine leges:
 Et divum ſimulacra peremit fulminis ardor.
 Hic ſilveſtris erat Romani nominis alirix
 Martia, quae parvos Mavortis ſemine natos

Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
 Quae tum cum pueris flammato fulminis ictu
 Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
 Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans,
 Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
 Omnes civili generosam stirpe profectam
 Vitare ingentem cladem, pestemque monebant:
 Vel legum exitium constanti voce ferebant,
 Templâ deumque adeo flammis urbesque iuebant
 Eripere, & stragem horribilem, caedemque vereri:
 Atque haec fixa gravi fato, ac fundata teneri,
 Ni post excisum ad columen formata decore
 Sancta Iovis species claros spectaret in ortus:
 Tum fore, ut occultos populus sanctusque senatus
 Cernere conatus posset, si solis ad ortum
 Conversa, inde patrum sedes, populique videret.
 Haec tardata diu species, multumque morata,
 Consule te tandem celsa est in sede locata:
 Atque una fixi ac signati temporis hora
 Iupiter ex celsa clarabat sceptrâ columna:
 Ac clades patriae flamma ferroque parata
 Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
 Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
 Qui populos, urbesque modo ac virtute regebant;
 Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque
 Praestitit, ac longe vicit sapientia cunctos,
 Praecipue ingenti coluerunt numine divos,
 Haec adeo penitus cura videre sagaci,
 Otia qui studiis laeti tenuere decoris,
 Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
 Fuderunt claras secundi pectoris artes.

*E quibus ereptum primo iam a flore iuventae,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriæ voces studiis nobisque sacraſti.*

NON. p. 97. a. ed. Merc.) *Atque animo pendens noctis eventa timebat.*

M. TULLII CICERONIS
DE SUO CONSULATU

LIB. III.

Cic. 2. Att.) *Interea cursus, quos prima a parte
iuventae,
Quosque adeo consul virtute, animoque petisti,
Hos retine, atque auge famam, laudemque bonorum.*

M. TULLII CICERONIS
~~DE SUI S TEMPORIBUS.~~

QUINCT.) *Cedant arma togæ: concedat laurea
laudi.*

QUINCT.) *O fortunatum natam me consule Romanam!*

M. TULLII CICERONIS
ELEGIA TAMELASTIS.

SERVIUS in Ecl. I, 58.) *Iam mare Tyrrhenum longe
penitusque palumbes*

Reliquit.

AUG. I. 5. c. 8. Civit.) *Tales sunt hominum mentes,
qualis pater ipse*

Iupiter auctiferas lustravit lumine terras.

M. TULLII CICERONIS

I O C U L A R I S L I B E L L U S .

QUINCT. VIII, extr.) *Fundum Varro vocat, quem
possim mittere funda,*

Ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

